

Maja Joner Ognedal

Personen bak tiltalen

En etnografisk studie av fremstillingen av tiltalte i straffesaker

Masteroppgave i sosiologi

Veileder: Ulla Forseth

Mai 2021

Maja Joner Ognedal

Personen bak tiltalen

En etnografisk studie av fremstillingen av tiltalte i straffesaker

Masteroppgave i sosiologi
Veileder: Ulla Forseth
Mai 2021

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap
Institutt for sosiologi og statsvitenskap

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Denne masteroppgaven tar for seg hvordan tiltalte personer blir fremstilt og vurdert av forsvar og aktorat i straffesaker. Jeg ser både hva den tiltalte blir fremstilt som, og hvordan dette blir gjort. For å studere dette har gjort etnografiske observasjoner av straffesaker i tingretten. Datamaterialet består av feltnotater fra seks straffesaker.

Oppgavens teoretiske rammeverk er Foucaults (1999) teori om hvordan rettssystemet dømmer tiltalte, og Gubrium og Holsteins teori om institusjonelle identiteter (2001). I tillegg bruker jeg Zippersteins (1995) begrepspar *tiltalt-som-offer* og *offer-som-tiltalt*. Sentralt står også tidligere forskning på straffesaker. Jeg har basert meg på Wettergren og Bergman Blix (2016) sitt arbeid med profesjonell- og strategisk emosjonsstyring, Flower (2018) sin forskning på inntryksstyring, og Kjus (2009) sine funn angående fortellingens roller i straffesaker.

Ved bruk av teorien om institusjonelle identiteter har jeg studert hvordan tiltalte blir fremstilt på måter som er juridisk relevante. Identitetene jeg har oppdaget er *tiltalte som offer*; *tiltalte som upålitelig*; *tiltalte som tidligere kriminell eller ikke*; *tiltalte som rusavhengig*; og *tiltalte som forelder og arbeider*. Fremstillingen av den tiltalte må være juridisk relevant for at den skal anerkjennes i retten. Advokatene konstruerer tiltalte på måter som er relevante for rettens oppgave, nemlig å avgjøre om den tiltalte skal dømmes, hvilken grad av skyld vedkommende handlet med, og å avgjøre hvilken straff som er mest passende.

Jeg har vist at fortellinger er viktige for å forstå tiltalte og vedkommendes handlinger. Advokatene kan fremstille både handlingene og tiltalte selv på ulike måter, ved å inkludere eller utelate forskjellige elementer i fortellingene. Jeg har også lagd et eget begrep – *juridisk makrofortelling* – for å vise hvordan fortellinger gjøres juridisk relevante. Konstruksjonen av tiltaltes identitet skjer gjennom interaksjoner, og dette kommer tydelig frem ved at advokatene stiller tiltalte spørsmål. I tillegg kan tiltalte bli konstruert ved bruk av emosjoner i retten; advokatene kan uttrykke emosjoner strategisk for å fremstille tiltalte på ulike måter, eller påvirke vedkommende til å uttrykke seg emosjonelt. Jeg fant også at fortellingene og de emosjonelle virkemidlene er knyttet sammen, ved at fortellinger om tiltaltes følelser rundt handlingsøyeblikket blir viktige elementer ved fortellingene, og at emosjoner som utspilles i rettssalen støtter opp om fortellingene og poengene til advokatene.

Abstract

This master's thesis examines how defendants are portrayed and assessed by the defense and prosecution in criminal trials. I have studied what the defendant is portrayed as, and how this is done. To study this, I did ethnographic observations of criminal trials in district courts. The empirical data consists of field notes from six criminal trials.

The theoretical framework is Foucault's (1999) theory of how the justice system judges the defendants, and Gubrium and Holstein's (2001) theory of institutional identities. I also use Zipperstein's (1995) concepts *victim-as-defendant* and *defendant-as-victim*. Previous research projects on criminal trials are also central to this project. I have based my research on Wettergren and Bergman Blix's (2016) work on professional- and strategic emotion management, Flower's (2018) work on impression management, and Kjus's (2009) research on the role of narratives in criminal trials.

By using the theory of institutional identities, I have studied how the defendant is portrayed in ways that are legally relevant. The identities I have discovered are *the defendant as victim*; *defendant as unreliable*; *defendant as a former convict or not*, *defendant as a drug addict*; and *defendant as a parent and worker*. The portrayal of the defendant has to be legally relevant to be acknowledged by the court. The lawyers construct the defendant in ways that are relevant for the criminal court's purposes, which is determining whether or not to convict the defendant, what degree of guilt the person acted with, and what the appropriate punishment is.

I have shown that narratives are important when it comes to understanding the defendant and his or her actions. Lawyers can depict the actions and the defendant in different ways, by including and excluding different parts from the narratives. I have also made a concept – *legal macro narrative* – to show how narratives are made legally relevant. The defendant's identity is constructed through interactions, as is particularly evident in the way lawyers are asking questions to the defendant. The constructions can also be done through the use of emotions in court; lawyers can express emotions in strategic ways to portray the defendant in different ways or influence him or her to express certain emotions. I also found that narratives and emotional strategies are intertwined, where the defendant's emotions during the crime are important parts of the narratives, and the emotions that are played out in court can support the lawyers narratives and points.

Forord

Jeg har lenge gledet meg til å skulle skrive denne masteroppgaven, og slik ha mulighet til å fordype meg i et tema jeg synes er veldig interessant, nemlig straffesaker. Det har vært utrolig spennende og lærerikt å skrive denne oppgaven, og dette har vært en veldig bra avslutning på årene mine på sosiologistudiet.

Jeg har mange å takke for en fin periode med oppgaveskriving. Først og fremst vil jeg takke veilederen min, Ulla Forseth, for å ha gitt meg gode råd og støtte gjennom hele prosjektet. Engasjementet ditt og troen din på meg og oppgaven har gjort at jeg har gått fra hver veiledningstime med en bra følelse.

Takk til pappa som har tatt meg med ut for å lufte hodet, og som har kommet med jordbær på døra, og takk til mamma for gjennomlesing og for avslappende kvelder hvor jeg har kunnet tenke på litt andre ting enn bare oppgaven. Og takk til begge for all støtte gjennom utdanningen min. Takk til kjæresten min Jørgen, for all støtte og oppmuntring, og for å ha holdt ut med meg i denne perioden hvor jeg har vært ganske usosial. Sist, men ikke minst vil jeg takke medstudentene mine for en kjempefin tid både på skolen og utenfor, i løpet av disse årene.

Trondheim, mai 2021

Maja Joner Ognedal

Innholdsfortegnelse

Innledning	1
<i>Bakgrunn og aktualisering</i>	<i>1</i>
<i>Posisjonering i forhold til teori og tidligere forskning</i>	<i>2</i>
<i>Problemstilling.....</i>	<i>3</i>
<i>Oppgavens struktur</i>	<i>3</i>
Teori.....	5
<i>Foucault om forbrytelse og forbryter.....</i>	<i>5</i>
<i>Institusjonelle identiteter, problematiske identiteter og identitetsarbeid.....</i>	<i>6</i>
<i>Tiltalt-som-offer og offer-som-tiltalt.....</i>	<i>7</i>
Tidligere forskning	9
<i>Strategisk og profesjonell emosjonsstyring i retten</i>	<i>9</i>
<i>Små dramatiske produksjoner og reduksjoner i retten</i>	<i>10</i>
<i>Fortellingens rolle i retten</i>	<i>12</i>
<i>Forskningsspørsmål.....</i>	<i>14</i>
Metode og datagrunnlag	15
<i>Vitenskapsteoretisk posisjonering.....</i>	<i>15</i>
<i>Datagenerering gjennom etnografisk feltarbeid</i>	<i>16</i>
<i>Utvalg og utvalgsriterier.....</i>	<i>18</i>
Datamateriale	20
<i>Begrensninger.....</i>	<i>21</i>
<i>Analyse og koding</i>	<i>22</i>
<i>Forskningsetikk.....</i>	<i>24</i>
<i>Forskerrollen.....</i>	<i>26</i>
<i>Forskningens kvalitet.....</i>	<i>26</i>
Pålitelighet.....	27
Gyldighet.....	28
Generaliserbarhet.....	28
Analyse og diskusjon	31
<i>Hvilke institusjonelle identiteter er legitime fra rettens ståsted?</i>	<i>32</i>
To offeridentiteter	32
Den tiltalte som fornærmedes offer.....	33
Tiltalte som offer for ytre omstendigheter	36
Identitet som upålitelig person	38
Tiltalte som enten tidligere kriminell eller ikke.....	40
Rusavhengig.....	41
Tiltalte som forelder og arbeider	43

Legitimering av identiteter	46
<i>Strategier og virkemidler i retten</i>	48
Viktigheten av tiltaltes deltakelse	49
Innramming av saken gjennom to typer makrofortellinger	50
Spørsmål og svar.....	54
Fortellingenes elementer	57
Advokatenes bruk av emosjoner og inntryksstyring i retten	61
Tiltaltes emosjoner i retten	67
Beklagelser.....	68
Rettsaken som arena for konstruksjon	70
Avslutning	75
<i>Mine bidrag til forskningsfeltet</i>	76
<i>Videre forskning</i>	78
Litteraturliste	79

Innledning

«Når retten skal avsette dom vil vi gjerne bli kjent med deg.»

Sitatet over blir sagt til den tiltalte av forsvareren hans, i en av straffesakene jeg observerte til denne masteroppgaven. Dette utdraget viser til det generelle temaet jeg vil ta for meg, nemlig hvordan kunnskap om tiltalte i seg selv er relevant for straffesaker. Sitatet handler spesifikt om at advokatene og dommerne vil vite litt om tiltalte før de tar for seg hvilken straff tiltalte skal eller bør få. Men som jeg vil vise i denne oppgaven er kunnskap om den tiltalte også relevant for flere vurderinger som skal tas av retten. Ut fra dette sitatet kan en spørre seg om hva det er retten vil vite om tiltalte, hvordan informasjon om tiltalte blir fremstilt og vurdert, og hva det er som gjør ulik informasjon om vedkommende relevant for retten eller ei. Dette er ting jeg vil ta for meg i løpet av oppgaven. Dette er interessant med tanke på at det i mange saker – slik som de jeg har observert – enten er få eller ingen fysiske beviser med i saken, og at det som legges frem for retten hovedsakelig er informasjon om tiltalte selv, slik som vedkommendes omstendigheter, fortid, handlinger, tanker og følelser. Denne informasjonen brukes av advokatene for å argumentere for hvilken grad av skyld tiltalte handlet med, og eventuelt hvordan vedkommende bør straffes.

Datamaterialet til denne oppgaven består av feltnotater fra seks straffesaker som jeg har observert i tingretten. Jeg bestemte meg for temaet etter den første observasjonen jeg gjorde av en straffesak til oppgaven. Opprinnelig ville jeg fokusere på hvordan fortellinger blir brukt i retten, og dette er fremdeles en del av oppgaven. Men det jeg også oppdaget og som fanget nysgjerrigheten min, var hvor mye fokus det var på den tiltalte selv. Min interesse kommer fra et sosialkonstruksjonistisk perspektiv på straffesaker, hvor jeg er interessert i hvordan elementer fra «det virkelige liv» blir tolket av aktørene i rettssakene, og hvordan dette blir fremstilt på måter som er juridisk relevante.

Bakgrunn og aktualisering

Før jeg går videre vil jeg gi en kort beskrivelse av konteksten rundt oppgaven, nemlig domstolene. Domstolene er den institusjonen som har dømmende makt i samfunnet, og har myndighet til å treffe avgjørelser i rettssaker. Den domstolen jeg vil ta for meg i oppgaven er tingretten, og dens

behandling av straffesaker. For at en person skal straffes, må fire vilkår være oppfylt; vedkommende må ha gjort noe som er kriminalisert gjennom et straffebud; det må ikke foreligge objektive straffrihetsgrunner; vedkommende må ikke ha vært utilregnelig på handlingstidspunktet; og personen må ha utvist tilstrekkelig subjektiv skyld (Kvam, 2014, s. 13). Grunnen til at rettssystemet vårt har subjektiv skyld som vilkår for straff er både at man ikke skal straffes for noe man ikke kan klandres for, og på grunn av individual- og allmennpreventive funksjoner. En straff har liten funksjon om den som blir straffet ikke kan klandres for handlingen. Hovedskyldkravet i norsk straffelov er forsett, men for mange typer lovbrudd er minstekravet for skyld uaktsomhet (Kvam, 2014, s. 106). Kravet om subjektivskyld er et krav om at gjerningspersonenes tanker på handlingstidspunktet skal legges til grunn for straffbarhetsvurderingen. Under «tanker» inngår både hva personen rasjonelt sett tenkte, og også realitetsoppfatningen og bevisstheten personen hadde angående situasjonen på handlingstidspunktet (Kvam, 2014, s. 108). Om den tiltalte ikke tilstår handlingen, må retten ut fra det observerbare handlingsforløpet og alminnelige erfaringssetninger avgjøre hva den tiltalte har oppfattet og tenkt (Kvam, 2014, s. 110). Ut fra et sosiologisk og sosialkonstruksjonistisk perspektiv syntes jeg det er veldig interessant å undersøke hvordan tiltaltes tanker og oppfatninger på handlingstidspunktet blir konstruert og forstått i retten.

Posisjonering i forhold til teori og tidligere forskning

Dette med at retten skal vurdere hva tiltalte tenkte og oppfattet på gjerningsøyeblikket viser også til det Michel Foucault mener er karakteristisk ved rettssystemet i vår tid, nemlig at retten ikke bare skal dømme forbrytelsen i seg selv, men også elementer som faller utenfor det rent juridiske, som trekk ved personen som har utført forbrytelsen (Foucault, 1999). Dette er et av de teoretiske perspektivene jeg vil basere meg på. En annen teori jeg vil bruke er teorien om *institusjonelle identiteter* (Gubrium & Holstein, 2001). Dette er en teori som tar for seg hvordan menneskers identiteter konstrueres av forskjellige institusjoner. Denne brukes for å undersøke hvordan tiltalte blir konstruert innenfor rettssystemet som institusjon. Jeg vil også ta utgangspunkt i tidligere forskning på straffesaker, og bygge videre på disse funnene. Her vil jeg bruke forskning som tar for seg hvilken rolle fortellinger har i rettssaker, og hvordan de kan brukes som virkemidler (Kjus, 2009). I tillegg baserer jeg meg på to forskningsprosjekter som tar for seg emosjoners rolle i rettssaker. Det ene handler om hvordan aktorer utøver emosjonsstyring for å oppnå bestemte mål, og hvordan de styrer emosjonene sine på en måte som går overens med de underforståtte reglene

for hvordan det er tillatt å uttrykke dem i retten (Wettergren & Bergman Blix, 2016). Det andre tar for seg hvordan forsvarsadvokater kan bruke inntrykksstyring og emosjonsstyring for å enten dra oppmerksomhet til noe som kan støtte tiltaltes historie, eller for å minimere effekten av noe som kan være ødeleggende for vedkommende (Flower, 2018).

Problemstilling

I denne oppgaven vil jeg fokusere på hvordan forsvarere og aktorer fremstiller tiltalte i straffesaker, og hvilke strategier de bruker for å gjøre dette. Jeg vil også ta for meg hvordan dette er knyttet til straffesaker som kontekst. Problemstillingen min lyder som følger:

Hvordan blir den tiltalte fremstilt og vurdert av forsvar og aktorat i straffesaker?

Oppgavens struktur

I de neste to kapitlene vil jeg redegjøre for teorien og den tidligere forskningen jeg vil bruke i denne oppgaven. Forskningsspørsmålene presenteres etter disse kapitlene, da de vil bli lettere å forstå etter at jeg har presentert teorien og den tidligere forskningen. I det påfølgende metodekapittelet kommer en redegjørelse av de metodologiske valgene som jeg har tatt, hvor jeg også vil fortelle hva som har blitt gjort i praksis. Her vil jeg også redegjøre for datamaterialet mitt og diskutere forskningens kvalitet. I neste kapittel analyserer og diskuterer jeg forskningsspørsmålene ut fra datamaterialet, teori og tidligere forskning. Kapittelet er delt opp i to hoveddeler, basert på oppgavens forskningsspørsmål. Avslutningsvis vil jeg oppsummere funnene og komme med forslag til videre forskning.

Teori

Jeg vil nå redegjøre for teoriene og begrepene jeg vil benytte for å besvare problemstillingen og forskningsspørsmålene mine. Den første er Foucaults teori om hvordan tiltalte blir vurdert i rettssystemet (Foucault, 1999). Denne har jeg inkludert fordi den hadde en stor rolle allerede tidlig i forskningsprosessen min, ved å sette de første observasjonene jeg gjorde i perspektiv. Den vil også fungere videre i oppgaven som en viktig kontekst for å forstå observasjonene. Det andre som jeg vil presentere i denne delen er teorien om *institusjonelle identiteter*, som også inkluderer begrepene *problematisk identiteter* og *identitetsarbeid* (Gubrium & Holstein, 2001). Dette er teorier jeg vil bruke for å studere hvordan de tiltaltes identiteter konstrueres innen rettssystemet som institusjon.

Foucault om forbrytelse og forbryter

Michel Foucault mener at noe som er spesielt i vår tids rettssystem i forholdt til tidligere, er at man dømmer trekk ved personen som har gjort forbrytelsen – og ikke bare forbrytelsen i seg selv (Foucault, 1999, s. 21). Tidligere holdt det med å kjenne til loven, lovovertrædelsen, og den skyldige for å kunne gi en dom (Foucault, 1999, s. 22). I dag dømmer retten fremdeles ulovlige handlinger slik de er definert av loven, men også elementer som forbryterens karaktertrekk, mistilpasninger, instinkter, og virkninger av arv og miljø. Og Foucault mener dette ikke er informasjon som kun dras frem for å forklare hvorfor en tiltalt eller dømt person gjorde det han gjorde; han mener det er disse trekkene bak forbrytelsen som straffes. Trekkene blir dømt gjennom formildende eller skjerpende omstendigheter, som altså kommer til uttrykk i straffeutmåling. Her tar ikke retten bare hensyn til omstendighetene rundt forbrytelsen, men også andre elementer som faller utenfor det rent juridiske, slik som «kjennskapet til forbryteren, hvordan han vurderes, hva man kan vite om forholdet mellom ham selv, hans fortid og hans forbrytelse, hva man kan vente av ham i fremtiden» (Foucault, 1999, s. 21). Når domstolen drøfter tiltalte som person er det fordi personen skal dømmes sammen med forbrytelsen i seg selv (Foucault, 1999, s. 22).

Mye av fokuset mitt i denne oppgaven er basert på denne teorien, da jeg vil se nærmere på hvilke trekk ved den tiltalte det er som blir vurdert av retten, og hvordan de blir vurdert. Den neste teorien jeg introduserer vil spisse dette fokuset.

Institusjonelle identiteter, problematiske identiteter og identitetsarbeid

Institusjonelle identiteter kan sies å være modeller eller maler som fungerer som ressurser for selvkonstruksjon (Gubrium & Holstein, 2001, s. 11). Dette er et postmoderne begrep, og sentralt for det er at identiteter i vår postmoderne verden ikke lenger kommer fra innsiden av hver person, men penetrerer dem fra alle kanter i den sosiale verden. Selvet vårt er heller helt konsistent til alle tider og i alle kontekster, men kan skifte i respons til hva det er som kreves for å være «rette person» i en bestemt situasjon eller et bestemt øyeblikk (Gubrium & Holstein, 2001, s. 1-2). Institusjoner – slik som domstolene – strukturerer og konstruerer i dag personlige identiteter, og det personlige selvet blir i økende grad deprivatisert. Vår mest personlige essens blir nå konstruert og tolket av offentligheten (Gubrium & Holstein, 2001, s. 2). Institusjoner konstruerer mennesker på måter som stemmer overens med identitetene som institusjonene formulerer og promoterer. For eksempel vil domstolene kreve et selv som er konstruert på en juridisk relevant måte. Andre identiteter kan være ubrukelige i en straffesak (Gubrium & Holstein, 2001, s. 11-12). Identitetene kan ikke konstrueres fra ingensteds, og man kan ikke gjøre en hvilken som helst påstand om seg selv. Derimot blir de formet gjennom interaksjoner med andre, og de må være gjenkjennelige og meningsfulle innen de ulike sosiale kontekstene vi kommuniserer i (Gubrium & Holstein, 2001, s. 8). De institusjonelle identitetene blir også formet etter de sosiale og biografiske forholdene i livene våre, og bør stemme overens med samfunnets forståelse av hva og hvem individer kan være for at de skal være forståelige (Gubrium & Holstein, 2001, s. 9).

Et annet relevant begrep her er *problematiske identiteter*, som jeg forstår som en underkategori av institusjonelle identiteter. Dette var et begrep som det var vanskelig å oversette til norsk. Det originale begrepet er «troubled identities», men jeg mener den veldig direkte oversettelsen «trøblete identiteter» ville fått det til å virke som om dette er identiteter som handler om at personene skaper trøbbel. Slik jeg forstår det handler begrepet imidlertid om å konstruere personers problemer på måter som gjør at de kan behandles av en institusjon. Jeg velger derfor å oversette begrepet til «problematiske identiteter». Mange institusjoner kan sies å ha i oppgave å identifisere og å behandle problemer, som for eksempel Anonyme Alkoholikere, talk-shows eller gruppeterapi for kvinner i voldelige forhold (Gubrium & Holstein, 2001, s. 10). Eksempelvis konstrueres og identifiseres problematiske identiteter innen psykiatrien ut fra karakteristikk som at en person er *for* oppstemt, *for* nervøs, *for* spontan, osv., som knyttes til diagnoser som står klart definert i manualen *The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (Gubrium &

Holstein, 2001, s. 9). Institusjonelle identiteter bør forstås i relasjon til hvordan institusjonen konstruerer problematiske identiteter som stemmer overens med behandlingssystemet (Nielsen & Kolind, 2016, s. 133). Institusjoner konstruerer problematiske identiteter på måter som gjør at institusjonen kan gjøre jobben sin (Gubrium & Holstein, 2000, s. 110).

Å lage en forbindelse mellom det personlige selvet og en problematisk identitet krever mye tolkningsarbeid, som er betinget av situasjonen det skjer i. Dette kalles *identitetsarbeid*. Dette er arbeid hvor kaotiske eller motsigende fakta fra erfaringer i livet blir sortert ut i samtaler og interaksjoner for å konstruere personer på visse måter. Individet det gjelder ser ikke nødvendigvis seg selv som en problematisk person, men lett gjenkjennelige identiteter blir brukt refleksivt av institusjonen for å gjøre mening ut av livet, omstendighetene og personlige utfordringer som ledet til problemene (Gubrium & Holstein, 2001, s. 11). Identitetene formes ikke i personen selv, og blir heller ikke bare gitt til dem; derimot konstrueres de ut fra de komplekse detaljene fra personenes liv, gjennom blant annet prat og interaksjon (Gubrium & Holstein, 2001, s. 17). Den postmoderne verden tilbyr er bredt utvalg av diskursive miljøer for identitetsarbeid (Gubrium & Holstein, 2001, s. 13). Disse miljøene består av institusjonelle diskurser som karakteriserer bestemte settinger, samt at de omfatter de praktiske mulighetene for interaksjon og de materielle trekkene ved omgivelsene, og disse fungerer som muligheter for selvkonstruksjon (Gubrium & Holstein, 2001, s. 13).

Det å knytte en institusjonell identitet til en person skjer gjennom interaksjoner innen en bestemt institusjonell kontekst. I denne oppgaven vil jeg finne ut av hvordan dette blir gjort i praksis. Ulike institusjoner har forskjellige strategier for å konstruere aktørers identitet, som blant annet gjennom gruppeterapi eller forhør (Loseke, 2001, s. 121). Jeg vil studere hvilke strategier det er som brukes i straffesaker. Dette leder meg til det jeg vil presentere under Tidligere forskning i neste kapittel, hvor jeg viser noen strategier som brukes av advokater i straffesaker. Jeg vil se hvordan disse kan fungere som institusjonelle strategier for å konstruere institusjonelle identiteter.

Tiltalt-som-offer og offer-som-tiltalt

Tiltalt-som-offer og *offer-som-tiltalt* er et begrepspar jeg henter fra advokat Steven E. Zipperstein (1995). Dette er et slags rollebytte som kan brukes av forsvaret i straffesaker for å fjerne det kriminelle ansvaret fra tiltalte. Dette blir gjort ved å enten flytte sympati over til den tiltalte, eller ved å flytte skyld og ansvar vekk fra den tiltalte (Zipperstein, 1995, s. 190). I offer-som-tiltalt-

fortellinger flyttes fokuset over på den *fornærmedes* urettmessige handlinger eller oppførsel. I tiltalt-som-offer-fortellinger fokuseres det på formildende faktorer rundt tiltalte, slik som tvang, tiltaltes bakgrunn, og sosioøkonomiske faktorer (ibid.). Dette begrepsparet er ellers lite teoretisert, og jeg finner det ikke brukt i annen litteratur. Men som jeg vil vise senere i oppgaven så observerte jeg i flere saker at tiltalte på ulike måter ble fremstilt som offer, og dette begrepsparet vil hjelpe meg å forklare disse observasjonene. Samtidig vil jeg videreutvikle begrepsparet og benytte det i en sosiologisk kontekst.

Tidligere forskning

Under vil jeg vise funn fra tidligere forskning på straffesaker, som vil være med videre i analysen og diskusjonen. De to første bidragene jeg presenterer er sosiologisk forskning som har tatt for seg noen av de emosjonelle strategiene som advokater bruker i straffesaker. Det siste bidraget er fra kulturhistorisk forskning, og tar for seg hvordan fortellinger brukes av i retten. Jeg vil bygge videre på funnene fra disse forskningsprosjektene, for å studere hvordan de forskjellige strategiene kan brukes av advokater for å konstruere og fremstille tiltalte på ulike måter.

Strategisk og profesjonell emosjonsstyring i retten

Åsa Wettergren og Stina Bergman Blix har forsket på emosjoners roller i straffesaker. En idé om at emosjoner og fornuft er motsetninger gjennomsyrrer rettssystemene i de fleste demokratiske vestlige land. Med dette hører det til en holdning om at emosjoner må holdes på avstand for at retten skal utføre sin samfunnsfunksjon på en objektiv måte (Bergman Blix & Wettergren, 2016, s. 32). Det å være profesjonell blir også synonymt med å holde emosjonene på avstand (Wettergren & Bergman Blix, 2016, s. 20). Imidlertid poengterer Wettergren og Bergman Blix at forskning på emosjoner de siste tiårene viser at emosjoner og fornuft henger sammen og informeres av hverandre på en slik måte at det ikke finnes noe tydelig skille mellom dem (Wettergren & Bergman Blix, 2016, s. 22). Det som her er særlig relevant for oppgaven min er at emosjoner kan reguleres av det kognitive – dette kalles *emosjonsstyring*. Mer spesifikt vil jeg bruke to begrep som omhandler typer emosjonsstyring; *profesjonell emosjonsstyring* og *strategisk emosjonsstyring*. Profesjonell emosjonsstyring er når aktører styrer emosjonene sine på en måte som innretter seg etter de underforståtte reglene for hvilke følelser som er tillatt og hvordan det er tillatt å uttrykke dem, på arbeid. Slik jeg forstår det vil reglene for profesjonell emosjonsstyring variere mellom yrker. Strategisk emosjonsstyring er når aktører bruker emosjoner for å oppnå et bestemt mål. Wettergren og Bergman Blix fokuserer på aktørers arbeid, og viser hvordan aktører blant annet kan opptre ekstra vennlig for å roe ned et vitne, for å oppnå en god vitneforklaring (Wettergren & Bergman Blix, 2016, s. 22). Strategisk emosjonsstyring utføres ved å bruke empati som et profesjonelt redskap (Wettergren & Bergman Blix, 2016, s. 20). Empati er ikke en emosjon i seg selv, men er noe som lar oss forstå og sette oss inn i andres emosjoner. Empati er delvis en automatisk respons, men kan også styres mer bevisst; vi kan forme våre empatiske responser

gjennom emosjonsstyring (Wettergren & Bergman Blix, 2016, s. 22-23). Slik jeg forstår det brukes empati av aktorene til å forstå de andre aktørene i retten, slik at de kan drive emosjonsstyring på en hensiktsmessig måte.

Wettergren og Bergman Blix viser til intervjuer som de har gjort med aktorer, hvor aktorene forteller hvordan de bevisst bruker emosjoner for å få vitner, fornærmede eller tiltalte til å reagere på bestemte måter. For eksempel forteller en av dem om hvordan hun avhører en fornærmet kvinne, og hører at kvinnen er nær ved å begynne å gråte. Aktoren tenkte at noen tårer på slutten av avhøret ville være virkningsfullt, så hun gjorde sin egen stemme mykere for å høres forståelsesfull ut, for å «hjelp tårene ut». Andre eksempler er at aktorene bruker strategisk emosjonsstyring for å gi aktører i retten et lett puff til å uttrykke emosjoner slik som sinne eller sorg (Wettergren & Bergman Blix, 2016, s. 29). Wettergren og Bergman Blix bruker begrepene opp mot aktors arbeid, men jeg vil også studere forsvarers arbeid ved å bruke disse begrepene.

Små dramatiske produksjoner og reduksjoner i retten

Lisa Flower tar for seg hvordan forsvarsadvokater representerer klienten sin i rettssaker, utover det rent juridiske. Forskningen hennes handler om hvordan forsvar oppnås interaksjonelt gjennom emosjonsstyring og inntrykksstyring, i motsetning til juridisk eller legalt (Flower, 2018, s. 227). Fokuset i artikkelen er ikke-verbal, symbolsk kommunikasjon. Rettssalen er en plass hvor mulighetene for uttrykksfulle gester er begrensede og bør utføres subtilt (Flower, 2018, s. 226, 246), men ved å studere rettssaker gjennom begrepene *små dramatiske produksjoner* og *små dramatiske reduksjoner* viser Flower hvordan forsvarsadvokater støtter opp om klienten sin gjennom subtile strategier (Flower, 2018, s. 230). *Små dramatiske produksjoner* er et begrep hun henter fra Erving Goffman, og er metoder brukt for å fremheve bekreftende fakta som ellers kunne blitt oversett. Dette er en form for inntrykksstyring, og av forsvarsadvokater kan slike små dramatiske produksjoner brukes for å vise en forpliktelse til sin klients versjon av hendelsene, som er det forsvarsadvokaten må basere opptreden sin på (Flower, 2018, s. 230). Flower bygger videre på dette, og presenterer begrepet *små dramatiske reduksjoner*, som er å underkommunisere visse fakta. Forskningen fokuserer også på hvordan forsvarsadvokatene uttrykker eller holder tilbake emosjoner på måter som er justert etter det emosjonelle regimet i rettssalen.

Flower har drevet etnografisk feltarbeid i flere rettssaker, samt gjort intervjuer med forsvarsadvokater. Gjennom observasjonene sine viser hun blant annet hvordan forsvarsadvokater forsvarer klientene sine mot beskyldninger fra aktoratets side ved å overkommunisere hvor sinte eller sjokkerte de er over påstandene. Blant annet viser hun til en forsvarsadvokat som sier lavt, men bestemt «hva!?!», mens han hører aktoratet legge frem et bestemt bevis. Forsvareren ser på både dommeren og klienten sin mens han rister på hodet. Når det senere er forsvarerens tur til å snakke, snakker han i en rask og høylytt tone at han ble sinna av å høre aktor legge frem noe han selv mener er ukorrekte detaljer som bevis. Her ser vi en *liten dramatisk produksjon*; forsvareren uttrykker emosjonelt sinne for å undergrave aktoratets presentasjon av fakta (Flower, 2018, s. 237).

En annen metode er å forsøke å skjule destruktiv informasjon, gjennom *små dramatiske reduksjoner*. Her bruker forsvarsadvokatene strategier for å redusere eller dra vekk oppmerksomheten fra en trussel, i stedet for å fremheve den gjennom en tydelig reaksjon. Her kan ødeleggende påstander, atferd og vitners fortellinger underkommuniseres for å redusere inntrykket av dem som fakta (Flower, 2018, s. 237). Små dramatiske reduksjoner kan også brukes av forsvarsadvokatene for å underkommunisere tiltaltes egne ødeleggende utsagn eller atferd. Et eksempel er fra en sak hvor den tiltalte blir avhørt av aktor, og tiltalte gir en så usammenhengende og lite troverdig forklaring at det truer inntrykket av ham som troverdig. Forsvareren responderer ved å *ikke* respondere, og han sitter helt urørlig med et uttrykksløst ansikt og stirrer på aktoren under hele utspørringen. Dette er et tilfelle av ikke-verbalt arbeid, hvor forsvareren har som mål å fremstille sin klients forklaringer som fakta og troverdige (Flower, 2018, s. 238). Dette er en taktikk forsvarsadvokatene forteller i intervju at de bør utføre selv om klienten sier noe «utrolig dumt», da de som forsvarere bør holde seg til den tiltaltes versjon av hendelsene (Flower, 2018, s. 239-240). Forsvarsadvokater vil også forsøke å nøytralisere den emosjonelle virkningen av vitneforklaringer, ved å gjøre noe veldig hverdagslig med rekvisitter, som å vaske brillene, ta en halspastill, ta notater eller fikle med neglene (Flower, 2018, s. 243).

Hvilke emosjoner man kan uttrykke – og hvordan man kan gjøre dette – er avhengig av det emosjonelle regimet man befinner seg i. Det emosjonelle regimet i rettssaler begrenser mye uttrykk av emosjoner, så aktørene i retten må justere seg etter hva som er tillatt og ikke (Flower, 2018, s. 236). Denne studien er fra svenske rettssaker, som er relativt uformelle og lite teatraliske sammenlignet med anglosaksiske rettssaker (Flower, 2018, s. 227). I sluttinnleggene er det imidlertid akseptert å vise et bredere spekter av emosjoner, samt å bruke andre

inntrykksstyringsredskaper som rekvisitter, kroppen, og retorikk på en mer eksplisitt måte enn i resten av saken (Flower, 2018, s. 236).

Selv om forskningen handler om forsvarsadvokaters arbeid, nevner Flower også aktorer, og påpeker at aktorer produserer i situasjoner hvor forsvarere reduserer, da de gjerne vil fremheve nettopp det forsvarerne vil fjerne oppmerksomhet fra. Hun har ikke gjort mange observasjoner av at aktorer driver med små dramatiske reduksjoner (Flower, 2018, s. 247). Jeg vil bruke disse begrepene til å studere både aktorenes og forsvarernes arbeid i sakene.

Fortellings rolle i retten

Kulturhistoriker Audun Kjus tar for seg hvordan fortellinger og retorikk brukes i straffesaker. Han argumenterer for at straffeprosessen er en kollektiv fortellerhandling, og at for å kunne vurdere en persons handlinger, må vi vite om personen gjorde det eneste mulige, eller om det fantes andre handlingsalternativer. Uten å ha kjennskap til dette er det vanskelig å vurdere om handlingen var god eller dårlig. Og for å kunne mene noe om hensiktene, tankene og sinnstilstanden som ledet til at personen utførte handlingen, må en forstå dette i en fortellingssammenheng (Kjus, 2009, s. 48). Vitner, advokater, parter og sakkyndige presenterer fortellinger i retten som de ønsker å få gjennomslag for. I tillegg er de kollektivt involvert i å lage en fortelling i retten; de jobber sammen og i mot hverandre med å konstruere fortellinger. Det veksler mellom enetale og samtale, og diskusjon og erklæring. Når man leser en ferdig dom er fremstillingen av den kriminelle handlingen relativt enhetlig og sluttet, men underveis i straffesaker mottar og deler aktørene impulser mer kaotisk (Kjus, 2009, s. 48).

Straffesaker er også retoriske situasjoner. I retoriske situasjoner forsøker talerne å utøve makt. Her prøver aktører å få tilhørerne til å ta stilling til bestemte spørsmål, eller å få dem til å handle på en bestemt måte (Kjus, 2009, s. 49). I en retorisk situasjon kan aktørene dra på maktrelasjoner som finnes i samfunnet; hvilke kort man har å spille på er avhengig av sosial over- eller underordning, eller av ens overskudd eller mangel på ressurser. Men makten og ressursene en har er ikke alt man trenger for å oppnå det ønskede resultatet i retten; i tillegg må en bruke ord og språk for å vinne publikum (ibid.). Kjus tar for seg to ting vi gjør når vi forteller, altså bygger kronologier og tematiserer. Kjus forholder seg til definisjonen av *fortelling* som *et språklig forløp som skal gjengi et hendelsesforløp* (Kjus, 2009, s. 50). Man kan styre kronologien i en fortelling gjennom å bestemme hvor historien starter og slutter, plassere hendelser i rekkefølge, og å styre

hvor mye tid som går gjennom og mellom hendelsene. Hvis noen av disse faktorene blir endret vil fortellingen ofte endre karakter (ibid.), da disse elementene har mye å si for handlingenes betydning og for moralske implikasjoner. Rekkefølge er årsaksfølge i fortellinger, hvor det som skjer før leder til det som skjer etterpå (Kjus, 2009, s. 52). Men forholdet mellom årsak og virkning i fortellinger inneholder mer enn kausalitet slik vi kjenner det fra naturvitenskapen. Kausaliteten i fortellinger veksler mellom den indre virkeligheten i menneskene, og den ytre virkeligheten i verdenen som omslutter menneskene. Straffeprosessen skal bedømme menneskers handlinger, og kan ikke kun forholde seg til å vurdere den ytre naturvitenskapelige kausaliteten; derimot skal straffeprosessen også vurdere årsak og virkning i menneskers sinn, og ta for seg personens hensikt, sinnstilstand og reaksjoner. Og for å gjøre dette må man bruke en fortellingsbasert rasjonalitet (Kjus, 2009, s. 52).

De konkrete årsaksforholdene – slik som hvem som slår først, eller hva som var årsaken til at personen slo – kalles av Kjus forhandlingens *mikrofortellingsplan*. Men diskusjonen rundt årsaksforholdene kan imidlertid plasseres innen ulike tematiseringer. Dette kaller Kjus forhandlingens *makrofortellingsplan*, eller bare *makrofortelling* (Kjus, 2009, s. 52). I en sak Kjus observerte hvor en mørkhudet mann var tiltalt for vold mot politi lanserte aktor en tematisering av tiltalte som en person med aggresjonsproblemer; forsvarer fortalte om tiltalte som en uheldig mann som havnet i en fæl situasjon; og tiltalte selv tematiserte fortellingen rundt rasisme i politiet (Kjus, 2009, s. 53). Kjus mener at makrofortellingene som er mulige i forhold til bevissituasjonen skaper et landskap som talerne må bevege seg innenfor. Advokatens argumentasjon må altså være forankret i bevisene. En god advokat må basere fortellingene sine på makrofortellingene i bevissituasjonen, og strukturere argumentasjon og utspørring med denne i tankene (Kjus, 2009, s. 53). Arbeidet med tematisering er også et kollektivt arbeid; arbeidet foregår i form av en samtale; aktørene svarer hverandre og bruker hverandres innspill; og det er avhengig av at aktørene bruker felles ressurser. Publikum må kjenne til makrofortellingen for at den skal kunne gjøre fortellingen meningsfull – de må være delt kulturgods (Kjus, 2009, s. 53). Slik kan publikum ta i bruk kunnskap de allerede har. Den problematiske hendelsen domstolen tar stilling til, blir forstått ut fra typiske hendelsesforløp. Ved å kategorisere hendelser under kjente makrofortellinger tillater vi oss å tilskrive skyld (Kjus, 2009, s. 54).

Forsknings spørsmål

De konkrete forsknings spørsmålene jeg vil ta for meg for å besvare problemstillingen er knyttet til teoriene og den tidligere forskningen jeg nå har redegjort for. Forsknings spørsmålene lyder som følger:

Hvilke institusjonelle identiteter er legitime fra rettens ståsted?

Hvordan bygger advokatene opp fortellinger underveis i rettssakene?

Hvordan driver advokatene inntryksstyring og emosjonsstyring?

Metode og datagrunnlag

I det følgende kapitlet vil jeg presentere de metodiske valgene jeg har tatt angående datagenerering, utvalgsriterier og analyse. Jeg vil også begrunne disse valgene, og gjøre rede for hvordan metodene mine har fungert i praksis. I tillegg vil jeg gi en kort introduksjon til datamaterialet mitt i en tabell, før jeg går over til å diskutere oppgavens forskningsetikk, min rolle som forsker, og til sist oppgavens kvalitet.

For å gi litt kontekst fra begynnelsen, vil jeg først fortelle at jeg gjorde observasjoner av syv straffesaker i tingretten. De tre første ble gjort digitalt over videostrøm, grunnet smittevernreglene under covid-19-pandemien. De fire siste observasjonene ble imidlertid gjort fysisk til stede i rettssalene.

Vitenskapsteoretisk posisjonering

I denne oppgaven plasserer jeg meg innen det konstruksjonistiske paradigmet, som er en typisk tilnærming til kvalitativ forskning (Creswell & Creswell, 2018, s. 7). Dette er det paradigmet som passer best til å la meg besvare problemstillingen min og forskningsspørsmålene mine, som i stor grad tar for seg hvordan tiltalte i straffesaker blir konstruert i retten. Paradigmet bygger på synspunktet om at individer forsøker å forstå verdenen de lever i, og at individer utvikler subjektive betydninger for opplevelsene og erfaringene sine. Disse betydningene er ofte varierte og flerfoldige, så forskeren kan utforske denne kompleksiteten av synspunkter (Creswell & Creswell, 2018, s. 8). Forskeren bør også basere seg så mye som mulig på individenes syn på situasjonen som blir studert (Sohlberg & Sohlberg, 2019, s. 311). Sosiale konstruksjoner forekommer også i systematiske former med tydelige formål. Mange samfunnsfunksjoner tas hånd om av institusjoner og organisasjoner, og det blir med dette opp til disse å definere sine klienter ut fra egenskaper som er relevante for organisasjonene og institusjonene å håndtere. På denne måten kan institusjoner konstruere identiteter ut fra menneskers kompleksitet (Sohlberg & Sohlberg, 2019, s. 315). Dette er svært relevant for mitt fokus i denne oppgaven.

Enkeltindividet kan ikke skape sosiale konstruksjoner (Sohlberg & Sohlberg, 2019, s. 311). De må derimot formes gjennom interaksjoner med andre eller gjennom kulturelle eller historiske normer. Derfor er et interessant fokus for forskere innen dette paradigmet å studere interaksjonsprosessene mellom mennesker. Man kan også fokusere på den spesifikke konteksten

hvor individene befinner seg, for å forstå den kulturelle eller historiske konteksten (Creswell & Creswell, 2018, s. 8). Jeg vil altså fokusere på hvordan advokater i straffesaker konstruerer tiltalte. Her kan jeg ikke se på advokatene og tiltalte som løsrevet fra konteksten de befinner seg i; det vil være viktig for meg å se interaksjonene og konstruksjonene deres ut fra rettssakene som kontekst, og ut fra hver aktørs rolle i rettssakene. Det finnes mange interessante aspekter ved sosiale konstruksjoner, som handler om hvem det er som konstruerer, hva det er som konstrueres, og hvordan konstruksjonen foregår (Sohlberg & Sohlberg, 2019, s. 311). Man kan også se på hvem det er som har makt til å konstruere (Sohlberg & Sohlberg, 2019, s. 313). Dette er aspekter jeg vil ta for meg løpet av oppgaven.

Datagenerering gjennom etnografisk feltarbeid

Metoden jeg har benyttet for datagenerering i dette prosjektet er det Paul Atkinson (2015) kaller *etnografisk feltarbeid*. Dette er en metode som involverer noen grad av direkte deltakelse og observasjon, og som kan la meg forstå sosial aktivitet i dets naturlige omgivelser (Atkinson, 2015, s. 3-4). Etnografisk metode er egnet for å undersøke en plass eller en bestemt aktivitet i all dens kompleksitet (Atkinson, 2015, s. 25). Jeg valgte å gjøre etnografisk feltarbeid – og nærmere bestemt observasjoner av ulike straffesaker – da jeg ønsket å studere hvordan interaksjonene i salen og konstruksjonene av tiltalte utfolder seg underveis i slike saker. Denne datagenereringsmetoden er altså mest hensiktsmessig, da jeg kan observere dette mens det skjer i sine naturlige omgivelser. Jeg avgrenset feltet jeg studerte til rettssaken i seg selv, samt pauser i saken, og interaksjonene som skjer før og etter den begynner. Alle disse observasjonene foregikk inne i rettsalene. Det å observere rettssaken i seg selv er et åpenbart valg, da det her foregår arbeid med å konstruere tiltalte og fremstille vedkommende på bestemte måter. Men jeg velger å også observere pausene og det som skjer rett før og etter saken, fordi det kan gi meg en bedre forståelse av konteksten. Og som jeg vil gå nærmere inn på senere hadde jeg også samtaler med advokatene i flere av disse pausene og før og etter sakene, som ga meg nyttig informasjon og en bedre forståelse av hva det var som foregikk i salen. Etnografisk feltarbeid er godt egnet til å la meg som forsker bli oppmerksom på et bredt spekter av elementer som utgjør feltet, slik som aktørene selv, materiell kultur, plassering i rommet, og verbale og ikke-verbale handlinger (Atkinson, 2015, s. 40). Gjennom å gjøre slike observasjoner kan jeg også lage systematisk mening ut av interaksjonene i retten; jeg kan finne mønster blant annet i form av rutiner, konvensjoner og koder,

som former, begrenser og muliggjør sosiale handlinger (Atkinson, 2015, s. 41). Denne datagenereringsmetoden lar meg også observere hvordan aktører bruker kroppen, kroppsspråk, eller omgivelser for å lage opptredener eller uttrykke personlig identitet (Atkinson, 2015, 86).

Med «deltakelse» i feltet menes det også å ha en intellektuell og personlig forpliktelse til det man studerer. Med dette er det viktig å benytte hele seg selv som menneske underveis i observasjonen, med alle sine egenskaper; på samme måte som forsåvidt alle sosiale aktører gjør for å forstå både seg selv, andre, og verden rundt seg (Atkinson, 2015, s. 34-35). Som et resultat av at jeg som forsker skal inn i feltet som menneske kan jeg også bli påvirket av emosjoner, og det vil være så godt som umulig å forholde meg helt objektiv i sakene jeg skal være med på (MacPhail, 2004, s. 228). Jeg vil imidlertid bruke meg selv, mine reaksjoner og emosjoner som et redskap i forskningen. Dette vil være nyttig for meg for å blant annet fange opp om det spilles på ulike emosjoner i sakene. Her vil jeg hente inspirasjon fra *affektiv etnografi*, som er en forskningsmetode som anerkjenner at alle elementer, slik som tekst, aktører, språk og objekter er koblet sammen på komplekse måter, og at de derfor bør tolkes gjennom hverandre, som data i bevegelse (Gherardi, 2019, s. 742). Forskeren kan benytte kroppens kapasitet til å være «mer enn seg selv», og åpne seg for det Gherardi kaller «affective resonance» med både menneskene og ikke-menneskelige ting eller skapninger som er involvert. Her kan affekt brukes om et redskap for forskeren gjennom blant annet forskerens kroppslige evne til å påvirke eller bli påvirket emosjonelt av det en studerer (Gherardi, 2019, s. 743). For min del har dette innebåret å la meg påvirke av både mennesker som er til stede i salen og ikke, den generelle følelsen i salen, og i ett tilfelle et dyr. Det å la seg påvirke av det man studerer er en metode som også er blitt brukt i tidligere forskning på emosjoner i retten, hvor forskernes egne kropper og følelser ble viktige instrumenter for å forstå aktørene og interaksjonene de observerte i rettssalen (Anleu, Bergman Blix, Mack & Wettergren, 2016, s. 384). Det å reflektere og å være bevisst på hvilke følelser som oppsto i dem selv i rettssakene hjalp dem med å oppfatte emosjonelle skifter som skjedde underveis (ibid.).

Etnografisk feltarbeid involverer at jeg som forsker skal delta i feltet, men graden av deltakelse kan variere gjennom forskningsprosessen (Atkinson, 2015, s. 39). Selv har jeg vekslert mellom å være tilhører over video – noe som ikke følte særlig deltakende – og å være i salen, hvor jeg har vært både passiv tilskuer, og vært i samtaler med advokater. På forhånd var jeg usikker på hvor deltakende jeg egentlig kom til å være i feltet jeg observerte, i den form av å ha interaksjoner med aktørene i saken. Dette er særlig med tanke på de strenge formelle og uformelle

reglene i retten; mens rettssaken foregår skal ikke tilhørere snakke eller forstyrre retten på andre måter, og også i pausene føler man veldig sterkt på at man ikke skal ta kontakt med noen av de involverte i sakene. Men jeg har opplevd å bli involvert av advokatene i flere av sakene jeg var fysisk til stede i, ved at de tok initiativ til å snakke med meg. Dette har åpnet opp for at jeg har kunnet stille spørsmål om saken, samt høre deres egne tanker angående den aktuelle saken. Spesielt siden jeg kommer utenfra og ikke har særlig erfaring med rettssaker, har det vært fint å blant annet kunne spørre advokatene om en hendelse fra rettssaken var normal eller ei. Her skal det også nevnes at selv om det var tydelig at aktørene i retten var bevisste på at jeg var i salen og tok notater, så tror jeg ikke dette har hatt noen stor påvirkning på hvordan de opptrådte underveis i saken. Både studenter og journalister er relativt vanlige tilhørere i rettssaker, så det at noen sitter i publikum og tar notater er ikke et uvanlig syn, og vil nok ikke ha påvirket de som arbeidet i retten i noe stor grad. Det kan imidlertid være det var mer overraskende for de tiltalte eller vitnene at jeg var i publikum, men det virket ikke på meg som at de var veldig opptatt av at jeg var der. Det var sjeldent at noen av aktørene i det hele tatt så bort på meg i publikum underveis i sakene.

Dataene jeg viser frem i analyse- og diskusjonskapittelet er feltnotater fra rettssakene. I feltnotatene mine har jeg fokusert på å skrive ned hva som er blitt sagt av de forskjellige aktørene, hvordan de reagerer på hverandre, hva de fysisk sett har gjort, hvilke emosjoner det er som har kommet til uttrykk, hvordan stemningen i salen har endret seg, og hva jeg selv har tenkt og følt underveis.

Utvalg og utvalgsriterier

Her vil jeg gå igjennom hvilke utvalgsriterier jeg hadde når det kom til å velge ut saker å observere, og hvordan denne prosessen gikk i praksis. Først og fremst var jeg bestemt på at jeg skulle observere hovedforhandlinger i straffesaker, altså det man gjerne tenker på som typiske rettssaker. Dette i motsetning til andre typer rettsmøter som blant annet fengslingsmøter. Jeg har også valgt å holde meg til hovedforhandlinger i tingretten – i motsetning til saker i lagmannsretten. Dette valget gjorde jeg for å holde typer saker konsekvente, i tillegg til at sakene i tingretten er sakens første møte med retten, i motsetning til å være en ankesak.

Utvalget av rettssaker har utover dette vært betinget av flere elementer. Sakene fant jeg på en liste over kommende rettssaker på nettsiden til Norges Domstoler. Jeg valgte meg ut saker som gikk til aktuelle tider, og som ikke varte alt for lenge, da det kunne blitt vanskelig å ta gode notater

og å beholde konsentrasjonen underveis i alt for lange rettssaker. Veldig korte rettssaker ble også valgt bort, da det her kunne blitt litt begrenset hvor mye materiale jeg fikk ut av dem. Derfor valgte jeg saker som var mellom to og fire timer lange. Det var ikke så viktig for meg hva tiltalene handlet om, utenom at jeg valgte bort mer alvorlige saker som drap og overgrep, da jeg ikke er komfortabel med å skulle bruke slike hendelser som data i oppgaven uten noen spesiell tillatelse fra de involverte. Mange av sakene som gikk var saker hvor tiltalte ikke hadde rett på forsvarer, noe det ble opplyst om under sakene på denne listen. Dette gjelder ofte saker som dreier seg om brudd på vegtrafikkloven. Jeg valgte å ikke observere saker hvor tiltalte ikke hadde forsvarer, fordi jeg ønsket å få innsikt i hvordan både aktor og forsvarer jobber. Utenom disse utvalgskriteriene har jeg også prioritert å se på saker som omhandler ulike typer tiltaler, heller enn å se på flere med samme tiltale. Dette fordi jeg ønsket et bredere spekter av typer saker og potensielt også bredere spekter av «typer tiltalte». I den ene saken hadde jeg en samtale med aktor i pausen, hvor jeg fortalte at jeg studerte tiltalte i straffesaker, og hvor hun fortalte at «den typiske tiltalte» er noen som har falt litt utpå og har rusproblemer. Da jeg foreløpig ikke hadde vært i en sak hvor tiltalte hadde rusproblemer, valgte jeg neste gang en sak som handlet om narkotikaovertrødelse. Da jeg valgte saker fra listen fikk jeg kun se en liten beskrivelse av hva tiltalen gikk ut på, slik som «narkotikaovertrødelse» eller «kroppskrenkelse», så jeg kunne aldri være helt sikker på hva jeg gikk til. Så selv om jeg ikke hadde mulighet til å vite på forhånd at tiltalte faktisk hadde rusproblemer, anså jeg denne type sak som den beste sjansen til å finne en tiltalt med rusproblemer – og heldigvis hadde jeg rett. Etter å ha gjort fem observasjoner ble jeg også oppmerksom på at de fleste av sakene så langt hadde omhandlet kriminelle handlinger som i stor grad var spontane og foregikk over kort tid. For å igjen sikre meg et bredt spekter av typer tiltalte og tiltaler, bestemte jeg meg for å finne en sak hvor den kriminelle handlingen hadde foregått over lengre tid og tilsynelatende med mer planlegging fra tiltaltes side. Dermed valgte jeg en sak som omhandlet bedrageri, og også her traff jeg en type sak som oppfylte utvalgskriteriet jeg så etter.

I de tre første observasjonene mine som foregikk over videostrøm på nett, hadde jeg frie tøyler til å velge straffesaker, da jeg forstår det slik at det kunne settes opp videostrøm fra hvilken som helst rettssal. Her så jeg på listen på nett over kommende rettssaker, og så meg ut noen saker som gikk på tidspunkt jeg kunne være med. Når det kommer til sakene hvor jeg har vært fysisk til stede i rettssalen, har jeg vært avhengig av at det har vært mulighet for å være tilhører i sakene med tanke på smittevern hensyn. Her så jeg også gjennom listen over saker som skulle gå i den

aktuelle tingretten, og valgte meg ut saker fra de samme utvalgskriteriene som jeg har forklart over. Deretter sendte jeg en liste med disse sakene på mail til tingretten, som svarte meg på hvilke av sakene det var som kunne holde åpne for publikum. Litt over halvparten av sakene viste seg å være stengte, men jeg fikk likevel vært med på nok saker til at jeg syntes jeg hadde tilstrekkelig med observasjoner.

Datamateriale

I tabellen under viser jeg en kort oppsummering av sakene jeg observerte. Jeg har gjort sju observasjoner fordelt på tre tingretter, men hvilke tingretter det gjelder vil jeg holde skjult av anonymitetsgrunner. Sakene er oppført i den rekkefølgen jeg gjorde observasjonene. I første kolonne viser jeg hva saken ble beskrevet som i listen som jeg valgte sakene fra.

Når det kommer til den tredje rettssaken jeg var med i over nett – som handlet om et ran – ble det besluttet på begynnelsen av saken at publikum måtte forlate salen hver gang tiltalte skulle forklare seg. Dette var fordi tiltalte var i tenårene, og noen fra klassen hans hadde møtt opp for å se saken. Tiltalte var ukomfortabel med dette, og for å sikre at tiltalte turte å forklare seg fritt ble det besluttet at saken skulle være lukket for publikum mens han forklarte seg. Dermed ble innsynet mitt i saken svært begrenset. I og med at denne oppgaven handler spesielt om tiltalte, og jeg ikke satt igjen med noen gode data om tiltalte etter observasjonen, besluttet jeg å ikke bruke de få notatene jeg hadde fra den saken som datamateriale for oppgaven. Datamaterialet som blir brukt i denne oppgaven består dermed av de seks andre observasjonene.

Tabell 1. Oversikt over observerte straffesaker

Tiltale	Kort oppsummering	Lengde	Jeg var digitalt/fysisk til stede
Dyrevelferdsloven	Tiltalte hadde etterlatt dyret sitt i en utsatt tilstand mens hun var på jobb. Dyret ble svært overopphetet og måtte til veterinær.	Ca. 2 timer	Digitalt
Vold mot offentlig tjenestemann, politi	Tiltalte hadde sparket en politimann mens tiltalte var sterkt beruset.	Ca. 2 timer	Digitalt
Ran	Tiltalte hadde ranet jakken til fornærmede på gaten.	Jeg observerte saken i to runder på ca. 15 minutter hver, da store deler av saken ble holdt lukket for publikum.	Digitalt
Kroppskrenkelse	Tiltalte slo ned fornærmede på byen, etter fornærmede hadde opptrådd provoserende overfor tiltalte og tiltaltes kjæreste.	Ca. 3 timer	Fysisk
Narkotikaovertrerdelse	Tiltalte oppbevarte narkotiske stoffer hjemme hos seg, blant annet amfetamin.	Det var satt av 2 timer, men saken varte ca. 45 minutter	Fysisk
Bedrageri	Tiltalte hadde oppgitt feil informasjon til NAV over en lengere periode, og hadde derfor fått dagpenger han ikke skulle hatt.	Ca. 2 timer	Fysisk
Påvirket/beruset (§ 22,1.ledd)	Tiltalte hadde ved flere anledninger kjørt uten førerkort, og kjørt mens han var påvirket av amfetamin. Han hadde også ved en anledning hatt med seg et våpen.	Ca. 2 timer	Fysisk

Begrensninger

Jeg vil her redegjøre for- og diskutere noen begrensninger i oppgaven. Jeg har særlig møtt på noen utfordringer på grunn av at arbeidet med denne masteroppgaven foregikk i løpet av covid-19-pandemien. Tingretten i hjembyen- og studieplassen min Trondheim var av smittevern hensyn stengt for tilhørere under hele perioden hvor jeg skulle gjøre observasjoner av rettssaker, noe som begrenset tilgangen til datakilden min. Men flere tingretter hadde en løsning med at man kunne delta som tilhører i rettssaker over nett. De tre første rettssakene jeg var med på ble dermed over nett, hvor jeg kunne se og høre hva som skjedde i rettssalen. Imidlertid var det flere begrensninger ved denne metoden; kameraet var enten plassert langt unna aktørene, eller var kun zoomet inn på vitneboksen. Slik at det var vanskelig å se hva de ulike aktørene gjorde og å se hvem det var som snakket til enhver tid. Lyden var også noen ganger noe utydelig. I tillegg hadde jeg innloggingsproblemer i den ene saken, så jeg gikk glipp av de første 15 minuttene av saken – dette var imidlertid min egen feil fordi jeg hadde misforstått hvordan man logget inn. Som et resultat av

disse problemene merket jeg at jeg gikk glipp av mye av de interaksjonelle og emosjonelle nyansene i rettssakene. Dataene fra disse observasjonene var likevel nyttige å bruke for å studere *hvilke* identiteter det er som konstrueres i retten, men var noe begrensede når det kom til *hvordan* de ble konstruert. Imidlertid brukte jeg disse digitale rettssakene på å også notere mye de juridiske begrepene som ble brukt, slik at jeg kunne lese meg opp på disse etter sakene. På grunn av dette hadde jeg god nok kunnskap angående de juridiske begrepene etter disse første observasjonene til at jeg i de neste rettssakene ikke trengte å fokusere like mye på disse, og heller kunne fokusere på å notere andre elementer slik som det interaksjonelle og emosjonelle.

På grunn av begrensningene ved å være med på rettssaker digitalt, valgte jeg å reise til en by hvor tingretten var åpen for tilhørere, og jeg fikk vært med på fire rettssaker der. Det å være tilhører til stede i salen løste problemene jeg hadde hatt med de forrige observasjonene. Men også her var det begrensninger i tilgangen til saker; så grunn av smittevern hensyn måtte dommerne i de ulike sakene vurdere om det var forsvarlig med tilhørere i hver enkelt sak. Men selv om jeg ikke kunne velge saker helt fritt og mange saker var stengt, fikk jeg etter to besøk til byen vært med på fire rettssaker.

Til tross for at jeg lyktes med å få fysisk tilgang til rettssakene, er det noen begrensninger i selve observasjonene også. I og med at jeg kun observerer rettssakene slik de utspiller seg i rettssalen, mister jeg nok endel av konteksten. Jeg har ikke innsikt i alt som er blitt sagt og gjort mellom advokatene og vitnene, og mellom forsvarer og tiltalt på forhånd av saken. I noen saker har forsvarer og tiltalte gått ut på gangen i pausene, og jeg vet ikke hva de snakket om da og hvilken relevans det kan ha hatt for saken. Jeg ville heller ikke følge etter, da det synes på meg å være etisk problematisk i og med at de har forlatt det offentlige rommet som er rettssalen. På grunn av dette har det vært veldig viktig for meg å være nøye på hvordan jeg har begrenset problemstillingen og forskningsspørsmålene mine, til å fokusere på hvordan den tiltalte fremstilles og konstrueres i retten.

Analyse og koding

I denne oppgaven har jeg ikke forhold med veldig strengt til en bestemt analysemetode, men jeg har latt meg inspirere av elementer fra abduktiv metode. Metoden går godt overens med den etnografiske datagenereringsmetoden; Atkinson mener godt og produktivt etnografisk arbeid ikke kommer av et lineært forskningsdesign, men derimot gjennom en syklisk prosess (Atkinson, 2015,

s. 11). Det å drive forskning gjennom en abduktiv metode innebærer å bevege seg frem og tilbake mellom observasjoner, analyse og teoretisk generalisering (Tavory & Timmermans, 2014, s. 4). Med dette ventet jeg ikke med å begynne analysen min til først etter jeg hadde generert all data til oppgaven; derimot hang analysen og observasjonene sammen gjennom hele prosessen, og har vært informert av hverandre. Slik har jeg kunnet justere meg etter hver observasjon, og både sett funnene mine opp mot teoriene jeg allerede har lest meg opp på, samt å oppsøke ny teori som kan sette observasjonene i nytt lys. Et eksempel på dette er som nevnt at jeg allerede i første observasjon så at mye av en straffesak handler om den tiltalte i seg selv, og teoriene jeg hadde lest på forhånd om fortellinger og fysiske beviser holdt ikke til å forklare dette. Dermed oppsøkte jeg teorier om identiteter, som ble svært viktig for oppgaven videre.

Koding kan både få i gang den analytiske tenkingen og gjøre forskeren kjent med datamaterialet. Koding kan foregå under hele forskningsprosjektet, men forskjellige typer koding kan være hensiktsmessig på forskjellige stadier i analyseprosessen (Tavory & Timmermans, 2014, s. 53). Jeg har basert meg på kodemetoden Tavory og Timmermans beskriver, som inkluderer åpen, aksial og selektiv koding. *Åpen koding* foregår i form av brainstorming, hvor forskeren kontinuerlig spør seg selv «hva er dette et tilfelle av?», og deretter utvikler flere spørsmål angående dette. Noen av svarene på disse spørsmålene vil allerede finnes i dataene, men noen vil kun besvares ved videre datagenerering (Tavory & Timmermans, 2014, s. 53). Dette er en prosess jeg har holdt på med under hele datagenereringsperioden og i tiden etter. Spesielt har jeg vært opptatt av å se på hva som blir sagt og gjort av aktørene i retten, og blant annet spurt meg selv «hva blir tiltalte fremstilt som her» og «hva prøver aktørene å oppnå med dette?».

Det neste steget for koding er *aksial koding*. Her blir interessante temaer utforsket mer systematisk, ved å se på tvers av data for å finne mer informasjon om disse, samt for å redegjøre for variasjoner i temaene (Tavory & Timmermans, 2014, s. 54). Dette har jeg gjort ved å systematisk gå igjennom alle observasjonene mine, og skrive notater fra dem i flere skjemaer. Jeg lagde ett skjema for hver sak, og i disse skrev jeg ned notater om de temaene jeg vil studere i oppgaven. Notatene handlet om hvordan tiltalte, aktor og forsvarer (og i noen tilfeller en eller flere dommere) fremstilte tiltalte; hva som var de ulike aktørenes hovedpoeng rent juridisk; hvilke metoder aktørene brukte for å få frem de ulike poengene sine; og i de sakene der det var relevant skrev jeg også notater angående hvordan den fornærmede i saken ble fremstilt. Her ble det

tydeligere for meg hva som gikk igjen i flere saker, og hva det var som varierte, ved å sammenligne disse elementene på tvers av sakene.

Det siste steget i abduktiv koding er *selektiv koding*, hvor forskeren ser på et tema på en mer teoretisk måte. Her kan forskeren utforme sin egen teori (Tavory & Timmermans, 2014, s. 54). Selv har jeg ikke laget en teori ut fra funnene mine, men har på dette punktet sett funnene mine mer direkte opp mot teori og tidligere forskning enn tidligere i prosessen. Abduksjon er en kreativ forskningsprosess hvor målet er å produsere nye hypoteser og teorier basert på overraskende funn i forskningen (Timmermans & Tavory, 2012, s. 167). Når man støter på observasjoner som ikke passer helt inn i allerede eksisterende teori, og kan man fra dette lage seg en ny teori eller et begrep basert på dette overraskende funnet (Tavory & Timmermans, 2014, s. 5). Her så jeg hvordan noen av funnene mine viste noe annet eller noe mer enn teoriene og den tidligere forskningen jeg bruker. I respons til dette videreutviklet jeg noen begreper, samt lagde et eget begrep.

Det er også relevant å redegjøre for hvordan jeg har valgt ut utdrag og sitater fra empirien for å analysere i oppgaven. Jeg har brukt de utdragene eller sitatene jeg mener viser best hva den tiltalte fremstilles som, og hvor man kan se at konstruksjonene aktivt utføres, da dette er mest relevant i forhold til oppgavens forskningsspørsmål. I sakene er det ofte også uenighet mellom flere av aktørene angående hvordan tiltalte skal fremstilles, så jeg har vært bevisst på å vise disse ulike fremstillingene. Det har også vært viktig for meg å enten vise eller forklare konteksten til ulike sitater eller hendelser, da dette gir et tydeligere bilde av de faktiske hendelsene enn helt løsrevne sitater. I tillegg har jeg analysert empiri som skiller seg ut fra de andre observasjonene, og har brukt disse uvanlige observasjonene til å sette de andre i perspektiv. Noen av utdragene vil jeg også bruke flere steder i oppgaven, og analysere og diskutere dem ut fra forskjellige fokus.

Forskningsetikk

I dette prosjektet var det ikke nødvendig å sende meldeskjema til Norsk Senter for Forschungsdata (NSD), da jeg ikke skal behandle personopplysninger. Men det har vært andre forskningsetiske hensyn å ta i dette prosjektet, særlig med tanke på datagenereringsmetode.

Dataene til denne oppgaven har vært generert gjennom skjult observasjon. Med dette hører det også til flere forskningsetiske betraktninger og vurderinger. Det mest åpenbare er nok at skjult observasjon strider imot prinsippet om at personer som blir studert skal vite at de deltar i et

forskningsprosjekt, og at de skal ha muligheten til å trekke seg (Tjora, 2017, s. 78). Men fordi jeg studerer åpne rettssaker kan jeg drive observasjon uten å informere og å innhente samtykke, da rettssaler regnes som offentlig rom (ibid.). Imidlertid har jeg valgt å ikke observere grovere saker slik som drapssaker og overgrepssaker – selv om det teknisk sett ville vært mulig å observere slike saker så lenge sakene gikk for åpne dører. Men jeg valgte bort slike saker fordi jeg selv ikke hadde følt meg komfortabel med å bruke slike hendelser som datamateriale med hensyn til fornærmede eller etterlatte uten noen spesiell tillatelse.

Jeg har også vært nøye på å anonymisere dataene mine. Dette har jeg gjort både underveis mens jeg har tatt feltnotater, og når jeg presenterer funn i denne oppgaven. Anonymisering er en form for konfidensialitet, i den form å holde identiteten til menneskene jeg har studert skjult (Saunders, Kitzinger & Kitzinger, 2015, s. 617). Allerede i feltnotatene mine har jeg unnlatt å skrive ned de involvertes navn, og heller kontinuerlig omtalt dem etter hvilke roller de har, slik som «tiltalt» og «aktor». Jeg har også unnlatt å skrive ned andre identifiserende detaljer som ble presentert i sakene, slik som hvor de tiltalte bor, hvor de arbeider, og hvilket år de er født. Dette er altså personopplysninger som ikke engang finnes i notatene mine, og da heller ikke i denne oppgaven. Jeg avslører heller ikke hvilke tingretter jeg har gjort observasjonene i. Noen steder har jeg også valgt å endre eller holde tilbake noen opplysninger fra feltnotatene mine når jeg presenterer dem i denne oppgaven, men jeg har passet på ikke å endre det så mye at det forandrer innholdet i dataene i noe stor grad. Jeg har også endret navnene i saken, på de få punktene hvor det var relevant å ta med navn for å gjøre dialoger mer flytende. Noen steder har jeg også skrevet forenklete oppsummeringer angående hendelsesforløpet rundt de kriminelle handlingene. Når jeg har tatt disse valgene har jeg vært oppmerksom på balansen mellom målet om tilstrekkelig anonymisering og å bevare integriteten til dataene (Saunders, Kitzinger & Kitzinger, 2015, s. 617). Dette har for det meste vært uproblematisk, men når det gjelder saken som handlet om brudd på dyrevelferdsloven har jeg vært nødt til å anonymisere mer enn i de andre sakene. Dette er fordi jeg ble gjort oppmerksom på at dette er en type sak som ikke er så vanlig, og det vil derfor kunne være lettere å identifisere denne saken enn de andre. Her har jeg blant annet fjernet informasjon om hvilken dyreart det gjaldt, og også minimert detaljene rundt hendelsesforløpet. Dette vil dessverre kunne gjøre det vanskeligere for leseren å følge med på hendelsen, men jeg har forsøkt å forklare saken så godt jeg kunne uten å ta med for mange detaljer.

Forskerrollen

Jeg kan sies å studere «nedover» når jeg studerer de tiltalte i straffesakene, og med dette kan det være at jeg som forsker kjenner noen spesifikke emosjoner på grunn av situasjonen (Bergman Blix & Wettergren, 2015, s. 690). Jeg forsker «nedover» i den form at jeg har en relativ makt over – og høyere sosial status enn de tiltalte – i alle fall i denne konkrete situasjonen. Med dette er det ofte vanlig for forskeren å føle på skyld, sympati, skam eller medfølelse overfor dem man studerer, og disse følelsene kommer av forskerens status og makt i møte med maktesløsheten og den sosiale lidelsen deres (Bergman Blix & Wettergren, 2015, s. 690).

Dette er noe jeg følte på under observasjonene; spesielt kjente jeg på skyldfølelse over å være i salen og skrive notater mens en annen person blir gransket og bedt om å fortelle om handlinger de ikke er stolte av. Jeg har også uten unntak følt medfølelse for tiltalte i sakene, uavhengig om jeg har tenkt at de er skyldige i tiltalen eller ei. Dette er også noe jeg har vært observant på både mens jeg tok notater og da jeg analyserte dem i etterkant; i og med at jeg studerer hvordan tiltalte blir fremstilt og hvilke virkemidler advokatene bruker, er det viktig for meg å ha i bakhodet at noe av medfølelsen jeg følte overfor de tiltalte kan stamme fra min relative posisjon som forsker. Jeg vil selvfølgelig ikke ignorere disse emosjonene heller, da jeg er inspirert av affektiv etnografi og derfor vil la meg påvirke av de jeg studerer (Gherardi, 2019, s. 743). Men når jeg videre i analysen og diskusjonen skriver om hvordan advokatene får tiltalte til å blant annet fremstå som noen å synes synd på, vil jeg være bevisst på å vise til konkrete eksempler på hva de gjør for å vekke denne følelsen. Dette med å vise til konkrete eksempler på poengene mine er selvfølgelig noe jeg må gjøre med alle poeng, men er altså noe jeg har vært nødt til å være ekstra oppmerksom på når det kommer til emosjonene som er beskrevet i denne delen.

Forskningens kvalitet

I denne delen vil jeg redegjøre for- og diskutere kvaliteten til dette forskningsprosjektet. Kvalitetskriteriene jeg vil bruke er *pålitelighet*, *gyldighet* og *generaliserbarhet*, som er vanlige krav til kvalitativ forskning. Transparens er også et viktig krav til presentasjonen av forskning, og dette oppnås ved å være åpen angående valgene jeg har tatt underveis i forskningsprosjektet, slik at leseren får et så godt innblikk i forskningen at de kan vurdere dens kvalitet (Tjora, 2017, s. 248).

Pålitelighet

Pålitelighet dreier seg om intern logikk gjennom forskningsprosjektet (Tjora, 2017, s. 231). Innenfor kvalitativ forskning er det akseptert at fullstendig nøytralitet er umulig, men mitt engasjement som forsker kan betraktes både som støy og ressurs. Her er det viktig å redegjøre for hvordan min egen interesse for temaet kan ha påvirket forskningsarbeidet (Tjora, 2018, s. 83). Jeg er veldig interessert i straffesaker, men mye av kunnskapen min om straffesaker kommer fra dokumentarer om veldig alvorlige saker. Jeg merket allerede ved første observasjon at jeg hadde vært påvirket av dette, da jeg hadde forventet mye større bruk av fysiske beviser og større konflikt rundt den objektive skylden til tiltalte, noe som er mer typisk for drapssaker enn for mindre alvorlige saker som de jeg observerte. Dette påvirket i begynnelsen av prosjektet hvilke teorier jeg valgte å lese; i begynnelsen var jeg mye fokusert på teorier om rent objektive hendelsesforløpet og fysiske bevisers rolle i straffesaker. Jeg merket imidlertid raskt at dette var mindre relevant for observasjonene mine. I slike situasjoner er det viktig å være åpen for å endre forståelsen sin underveis (Tjora, 2017, s. 235). Jeg mener at disse forutinntatthetene ikke har påvirket kvaliteten til oppgaven min, i og med at jeg klarte å bli bevisst på de så tidlig i prosessen. Derimot gjorde dette bruddet med forventninger at jeg valgte å studere nettopp det som overrasket meg.

Det er også viktig at jeg redegjør for hva det er jeg presenterer i oppgaven som kommer fra empirien, og hva som er mine egne analyser (Tjora, 2018, s. 83). Jeg viser utdrag fra datamaterialet mitt flere steder, slik at leseren kan se hva analysene er basert på. Men noe viktig å merke seg er det at datamaterialet mitt består av feltnotater, og på denne måten er datamaterialet filtrert av meg selv og min egen analyse allerede mens notatene ble skrevet, både i form av hva jeg har inkludert og ikke, og i hvordan jeg har beskrevet hendelser (Atkinson, 2015, s. 51). Jeg har imidlertid så langt det har latt seg gjøre forsøkt å skrive ned dialog så direkte som mulig, men dette har vært vanskelig i og med at jeg skriver for hånd, og ikke klarer å skrive like raskt som aktørene i retten snakket. Så selv i deler av datamaterialet mitt hvor jeg har inntrykk av at jeg har klart å skrive det som ble sagt direkte, er det godt mulig at noe er blitt skrevet litt annerledes eller at noen ting er blitt utelatt. Likevel mener jeg at selv om notatene mine ikke er like nøyaktige som et filmopptak eller en lydopptaker, så har jeg klart å fange opp essensen i hva som ble sagt og hvordan det ble sagt. Når jeg bruker sitattegn rundt dialog i løpet oppgaven så kan jeg ikke garantere at dette alltid er direkte sitater, men jeg vil si meg sikker på at dialogen har samme essens og budskap som det

som faktisk ble sagt. Jeg bruker likevel sitattegn rundt noe av dialogen for at oppgaven skal bli mer ryddig å lese.

Gyldighet

Gyldighet handler om å ha en logisk sammenheng mellom de spørsmålene jeg vil få svar på og prosjektets utforming og funn (Tjora, 2017, s. 231). Gyldigheten kan styrkes ved at jeg tydeliggjør hvordan jeg har utformet arbeidet med forskningen ut fra spørsmålene jeg stiller. Det er også viktig å vise hvordan spørsmålene ble formet med utgangspunkt i temaet jeg vil utforske og allerede etablert kunnskap om disse i teori og tidligere forskning (Tjora, 2018, s. 81). Jeg mener det er god sammenheng mellom forskningsprosjektets datagenereringsmetode og problemstilling. Jeg er interessert i å studere hvordan de tiltalte fremstilles og konstrueres i retten. Derfor har observasjon som datagenereringsmetode vært det beste alternativet for denne oppgaven. Da jeg er opptatt av hvordan noe gjøres i sine naturlige omgivelser, har det vært mest hensiktsmessig å observere dette der det skjer, i motsetning til å for eksempel intervju advokater angående hvordan de arbeider eller lese dommene slik de publiseres i ettertid.

Kommunikativ gyldighet oppnås ved å testes i dialog med forskningssamfunnet. I praksis kan dette gjøres ved at jeg bevisst forholder meg til relevante teorier, perspektiver og tidligere forskning (Tjora, 2018, s. 80). Mens problemstillingen min har vært nokså lik gjennom mesteparten av prosjektet, har forskningsspørsmålene endret seg mer. De er formulert ut fra teori og tidligere forskning, men har imidlertid endret seg mye igjennom prosessen, som et resultat av at jeg har jobbet abduktivt og pendlet mellom teori og empiri. De har endret seg ut i fra både funn i empirien min og nye fokus grunnet at jeg har inkludert ny teori og tidligere forskning. Forskningsspørsmålene som jeg endte opp med, er dermed knyttet både til empirien og forskningssamfunnet. Gjennom hele forskningsprosessen forøvrig har jeg som tidligere forklart beveget meg mellom empiri og teori, og slik vært i kontinuerlig dialog med forskningssamfunnet.

Generaliserbarhet

Innenfor det meste av samfunnsforskning er en eller annen form for generalisering et mål for et forskningsprosjekt (Tjora, 2017, s. 238). Jeg vil videre redegjøre for hvordan mitt prosjekt oppfyller tre former for generalisering: *naturalistisk generalisering*, *moderat generalisering* og *konseptuell generalisering*.

Naturalistisk generalisering oppnås ved at forskeren redegjør godt nok for detaljene rundt det som er studert, slik at leseren selv kan avgjøre om funnene vil ha gyldighet for leserens egen forskning (Tjora, 2017, s. 240). Dette oppnår jeg ved å ha forklart hvor jeg har gjort observasjonene mine, og hva hver observasjon har handlet om. Her har jeg vært bevisst på å forklare hver sak og hva tiltalene har dreid seg om.

For å oppnå moderat generalisering forventes det at forskeren mer strukturert beskriver hvilke situasjoner resultatene vil kunne være gyldige innen, som sted og kontekst (Tjora, 2018, s. 70). Funnene jeg har gjort i denne oppgaven er basert på data fra norske straffesaker i tingretten. Sakene har i all hovedsak tatt for seg subjektiv skyld og straffeutmåling, og den objektive skylden har ikke vært bestridt. Derfor kan jeg ikke si at funnene kan generaliseres til saker som fokuserer mer på den objektive skylden uten videre forskning på dette. Men funnene mine kan være moderat generaliserbare til annen forskning på straffesaker i norske tingretter, hvor sakene ikke tar for seg objektiv skyld.

Konseptuell generalisering handler om å sikre relevans utenfor kun den empirien som er analysert i prosjektet mitt. Ikke alle forskere jobber eksplisitt med å utvikle teori, men hvis forskeren jobber bevisst med å se på hvordan funnene kan generaliseres, vil man likevel ofte finne en teoretisk stemme for prosjektet (Tavory & Timmermans, 2014, s. 121). Her kan jeg fremstille funn i form av blant annet modeller, typologier eller begreper som ikke er direkte knyttet til dataene mine. Det er også viktig å benytte teorier og tidligere forskning som kan støtte opp under en større gyldighet og generaliserbarhet (Tjora, 2017, s. 245). Jeg mener jeg oppnår en viss konseptuell generaliserbarhet i dette prosjektet. I denne oppgaven bruker jeg begreper fra teori og annen tidligere forskning, og noen av disse begrepene vil jeg videreutvikle i respons til at empirien min viser noe annet eller noe mer enn disse begrepene. Jeg vil også presentere en tabell som jeg har laget, som viser strategiene advokatene bruker, og som er utformet ut fra tidligere forskning og mine egne funn. Begrepene og tabellen mener jeg vil kunne være relevante også for annen forskning som tar for seg straffesaker.

Analyse og diskusjon

Kapitlet er delt opp i to underkapitler av analytiske hensyn. I den første delen vil jeg se på *hvilke* identiteter det er som er legitime for tiltalte i retten. Denne delen av oppgaven tar for seg mitt første forskningsspørsmål, altså *Hvilke institusjonelle identiteter er legitime fra rettens ståsted?* Deretter vil jeg i neste del av analysen og diskusjonen ta for meg *hvordan* tiltalte blir konstruert i retten, ved å besvare forskningsspørsmålene *Hvordan bygger advokatene opp fortellinger underveis i rettsakene?* og *Hvordan driver advokatene inntryksstyring og emosjonsstyring?* Jeg vil ta for meg forskjellige aspekter ved sakene jeg har observert på forskjellige steder i denne delen, så jeg vil komme tilbake til de samme sakene på flere tidspunkter. Dette vil føre til noe repetisjon av empirien, men dette ble den mest hensiktsmessige måten å analysere og diskutere datamaterialet på.

Men først er det relevant å beskrive hva det er som skjer i straffesakene og hvordan det oppleves å være i retten. Rettssalen i seg selv legger strenge føringer for hva som er lov å gjøre og ikke, og til hvilke tider. Sakene begynner med at tiltalte blir spurt om vedkommende erkjenner straffeskyld eller ikke. Så har aktor et innledningsforedrag, der det blir fortalt hva saken handler om og hvilke bevis det er som skal legges frem. Etterpå har forsvareren anledning til å komme med bemerkninger. Deretter har tiltalte anledning til å gi sin forklaring. Det er frivillig for tiltalte å gjøre dette, men i alle sakene jeg observerte har vedkommende tatt denne muligheten. Her pleier tiltalte å starte med å få fortelle ganske fritt hva som skjedde rundt hendelsen vedkommende er tiltalt for, deretter får tiltalte spørsmål fra aktor og forsvarer. Deretter føres det vitneavhør. Etter dette kommer dokumentasjon. I sakene jeg har observert er dette i form av skriftlig materiale som straffeattester og blodprøveanalyser. Så holder først aktor og deretter forsvarer sine sluttinnlegg, hvor de som regel tar for seg både skyldspørsmålet og straffeutmåling. Til sist kan tiltalte komme med en sluttkommentar om vedkommende ønsker det. Blant sakene jeg observerte ble dette bare gjort én gang.

Advokatene og fagdommeren er ikledd lange sorte rettskapper, noe som gir en formell følelse. I tillegg til fagdommeren er det to meddommere i tingretten som representerer folket, og de er kledd i mer hverdagslige klær. Det å komme inn i rettssalen føles veldig alvorlig og høytidelig. Før hver av observasjonene var jeg nervøs for å gjøre noe feil i rettssalen, da jeg ikke var helt sikker på om jeg kjente til alle formelle og uformelle regler. Det jeg visste på forhånd var

at man skal være stille mens saken pågår, og reise seg når dommerne går inn og ut av salen når de tar pauser og når saken begynner og avslutter. Og heldigvis var dette alt jeg trengte å passe på.

Selv om jeg snakket med advokatene ved flere anledninger mens sakene ikke pågikk, så var dette bare etter at de selv hadde tatt initiativ til å snakke med meg først. Det med å ikke snakke med mindre du blir snakket til er noe jeg kjente veldig på, og jeg tror dette også er noe de fleste tiltalte følte på. Underveis i en sak som pågikk så jeg en tiltalt skrive noe på en Post-it-lapp og gi den diskret til forsvareren sin som satt ved siden av. Forsvareren henvendte seg deretter til dommeren og sa at han hadde en klient som måtte på do. Rettssaker er robuste i sin form, på den måten at de er preget av rutiner, konvensjoner og koder som både kan muliggjøre og begrense ulike handlinger (Atkinson, 2015, s. 41).

Hvilke institusjonelle identiteter er legitime fra rettens ståsted?

I denne delen vil jeg presentere noen institusjonelle identiteter jeg mener å ha avdekket i datamaterialet mitt. Jeg vil også diskutere hvordan disse legitimeres. I dette delkapittelet vil jeg altså ikke fokusere så mye på hvilke strategier og virkemidler advokatene bruker for å konstruere tiltalte, da dette er noe jeg skal ta for meg i neste delkapittel.

To offeridentiteter

En institusjonell identitet som har blitt brukt i rettssakene som jeg har observert er at den tiltalte blir fremstilt som offer. Særlig fra forsvarers side blir det påpekt at den kriminelle handlingen ikke kommer fra tiltalte uten videre, men at den er en respons til noe triggende eller opprørende som ble gjort mot vedkommende i forkant. Dette brukes også som en kontekst for å vise at tiltalte ikke var seg selv i gjerningsøyeblikket. Det den tiltalte er blitt utsatt for gjør at vedkommende enten ikke tenker eller føler slik en vanligvis ville gjort. Dette er et av hovedfunnene blant observasjonene jeg har gjort, og er noe jeg har sett i fire av de seks sakene i datamaterialet. Denne identiteten ble også behandlet som legitim i retten i tre av disse fire sakene. Jeg vil komme tilbake til den saken hvor offeridentiteten ikke ble behandlet som relevant senere, men vil begynne med de tilfellene hvor identiteten ble behandlet som relevant av enten forsvarer, aktor, dommere, eller samtlige.

Man kan dele opp offeridentiteten etter om den tiltalte er blitt utsatt for noe av den *fornærmede* i saken, eller om den tiltalte har blitt utsatt for noe eller noen *utenfor* saken. Her vil

jeg bygge videre på Zipperstein (1995) sin typologi. Dette er at forsvaret kan baseres på rollene tiltalt-som-offer og offer-som-tiltalt (Zipperstein, 1995, s. 190).

Den tiltalte som fornærmedes offer

Jeg vil begynne med en sak hvor forsvaret bygger på at tiltalte var offer for fornærmedes handlinger, altså det som kan kalles offer-som-tiltalt. Her blir rollene mellom tiltalte og fornærmede snudd, slik at det er den fornærmede som fremstår som tiltalt, og den tiltalte fremstår som offer. Dette er en sak hvor en ung mann er tiltalt for kroppskrenkelse, etter han slo ned en annen ung mann på byen. Byttet i identitet mellom den tiltalte og fornærmede er tydelig allerede i hvor mye feil jeg selv skrev og har måtte rettet opp i både i feltnotater og senere tekst angående saken; jeg har veldig mange ganger tatt meg selv i å kalle den tiltalte for fornærmede, og omvendt. Jeg har også flere ganger omtalt aktor som forsvarer, og forsvarer som aktor.

I denne saken hadde tiltalte slått ned fornærmede på byen, etter at fornærmede hadde oppført seg ufint og klådd på kjæresten til tiltalte uten hennes samtykke, og tiltalte hadde brutt inn for å få fornærmede til å slutte. Fornærmede hadde deretter oppført seg truende overfor tiltalte, og hadde truet med å «hente gjengen sin». Fornærmede hadde også sparket etter tiltalte og dyttet ham, og tiltalte hadde dyttet tilbake. Ifølge tiltalte hadde han selv og vennene hans forsøkt å roe ned situasjonen, men på et punkt hadde fornærmede lagt en hånd på skulderen til tiltalte på en måte tiltalte opplevde som truende, og han slo impulsivt fornærmede ned slik at han havnet i bakken. Dette er det tiltalte forteller helt på starten av saken hvor han får forklare seg fritt, og det fremstår på meg som at alle aktører i retten er enige i det rent fysiske hendelsesforløpet.

Forsvarer argumenterer for at tiltalte handlet i nødverge, som altså innebærer at en ellers straffbar handling – slik som kroppskrenkelse i denne saken – blir gjort straffri og rettmessig om handlingen utøves for å avverge eller forsvare seg mot et rettsstridig angrep. Men ved en nødverge skal man ikke bruke mer makt enn hva som er nødvendig (Lovdata, 2015). Imidlertid hadde tiltalte brukt en hardere nødverge enn nødvendig i denne saken. Forsvarer forklarer både helt på starten og på slutten av saken at selv om han brukte mer makt enn nødvendig i nødvergen, så *kan* han frifinnes. Han forteller at handlingen til tiltalte kan gjøres straffri, hvis det var frembragt en følelse av panikk, redsel eller sinne i tiltalte før han utøvde volden. Med dette gjør forsvareren det tydelig for tilhørerne hva som er relevant i saken; altså hva tiltalte følte i handlingssøyeblikket. Slik blir også identiteten gjort juridisk relevant, noe som er viktig i og med at retten krever institusjonelle

identiteter som er konstruert på en juridisk relevant måte (Gubrium & Holstein, 2001, s. 12). Her blir også fremstillingen av både tiltaltes og fornærmedes identiteter svært viktige elementer for å få tiltalte frikjent; tiltalte og tiltaltes kjæreste blir fremstilt som ofre i saken, og fornærmede blir den kriminelle. Under viser jeg feltnotatene mine om hvordan forsvarer åpner utspørringen av klienten sin.

Forsvarer refererer til at tiltalte tidligere fortalte at fornærmede hadde sagt han skulle «hente gjengen sin».

Forsvarer: «Hvordan tolket du det da fornærmede sa han skulle hente gjengen sin? Spille fotball, eller?» Han sier dette på en litt lett måte, og jeg tror han prøver å lette stemningen.

Tiltalte: «Jeg følte meg truet». Han forteller også at han følte seg redd og usikker.

Forsvarer: «Hvorfor slo du ham?»

Tiltalte: «Jeg følte meg truet.» Valget var en kombinasjon av at han var lei, følte seg truet, osv.

Forsvarer fokuserer på tiltaltes opplevelse av situasjonen, og tiltalte forteller at han følte seg truet av fornærmedes utsagn. Fornærmede blir her den aggressive, og det at tiltalte slo ham var et resultat av fornærmedes handlinger. Underveis i saken kommer fornærmede inn som vitne, og han sier at det godt kan være han oppførte seg provoserende den kvelden, men at han var så full at han ikke husker. Aktor spør: «Hva får deg til å si at du er provoserende?». Fornærmede svarer at: «Jeg kjenner meg selv. Men å klå på jenter er ikke noe som er typisk meg». Her går fornærmede imot fremstillingen av at han klådde på tiltaltes kjæreste, men bekrefter at han er provoserende. Under viser jeg forsvarerens sluttinnlegg. Han begynner med å igjen påpeke at tiltalte kan frifinnes, og deretter viser han at vilkårene for dette er oppfylt. Utdraget illustrerer veldig tydelig hvordan han bytter om på identitetene til tiltalte og fornærmede.

«Tiltalte ble utsatt for et alvorlig angrep. Han gikk for langt, men kan frifinnes. Tiltalte ville ut av situasjonen, men fornærmede lot ham ikke. Fornærmede sa at gjengen hans skulle komme. Og dette er en trussel som er et ulovlig angrep. Fornærmede begikk også kroppskrenkelsers mot kjæresten til tiltalte.» Han henvender seg mer direkte til dommerne, og sier: «Tror dere tiltalte ville gjort det, om ikke fornærmede hadde gjort dette først?». [...] «Fornærmede dro det så langt at vi sitter her vi sitter i dag». Forsvarer mener ikke det skal være noe krav om oppreisning til fornærmede, da fornærmede selv skapte situasjonen. «Tiltalte er en ung, kjekk, flott fyr, som ble provosert.»

Forsvarer hever stemmen underveis, og snakker intens og engasjert. Og jeg tar faktisk meg selv i å sitte og nikke svakt til det han sier. Den fornærmede fremstilles tydelig som den kriminelle, og det refereres til konkrete ulovlige handlinger han har gjort, altså «en trussel som er et ulovlig angrep» og «kroppskrenkelser mot kjæresten til tiltalte». Fornærmede er selv skyld i at han ble slått, da han satte tiltalte i en situasjon han ikke lot ham komme ut av. I kontrast er tiltalte «en ung, kjekk, flott fyr, som ble provosert.». Her er det også interessant å merke seg at fornærmede er fremstilt som at han *er* provoserende, mens tiltalte *ble* provosert. Fornærmedes provosering blir her et trekk ved ham selv, mens handlingen tiltalte gjorde ikke er noe som kom fra ham selv som person, men er en reaksjon til fornærmedes handlinger. Her ser jeg en «offer-som-tiltalt»-fremstilling, hvor forsvaret flytter det kriminelle ansvaret vekk fra tiltalte, og heller retter fokuset mot den fornærmedes urettmessige handlinger (Zipperstein, 1995, s. 190). Slik jeg ser det gjøres dette ved å påpeke at handlingen ikke var et resultat av at tiltalte i seg selv er en voldelig person, men at tiltalte heller slo fornærmede som et resultat av fornærmedes provoserende og ulovlige handlinger.

I en pause i saken var det bare jeg og aktor som satt igjen i rettssalen. Hun tok initiativ til å snakke med meg og spurte om jeg var student, noe jeg bekreftet. Hun spurte om temaet for oppgaven, og jeg svarte ganske generelt at jeg skulle skrive om identiteter i retten. Hun sa videre at de som er med i denne saken ikke er de vanlige typene aktører i retten. Når jeg spør hva hun mener, utdyper hun med at de som er med i dag ikke er folk som har falt utpå, i forhold til rus osv. Jeg sier at jeg skjønner, og sier videre at «jeg føler at denne saken er noe som kunne skjedd med nesten hvem som helst». Jeg tar meg selv i å ikke helt skjønne hvorfor jeg sier denne siste kommentaren. Men i ettertid tror jeg egentlig jeg hadde et behov for å si dette til tiltalte; jeg satt nemlig med en tanke i bakhodet under hele saken om at jeg håpte tiltalte ikke trodde jeg dømte ham for det han hadde gjort, eller så på ham som en kriminell. Her bruker jeg min egen reaksjon som forskningsinstrument; jeg ser tankene og kommentaren min som er tegn på den vellykkede formidlingen av en identitet som ikke fremstår som kriminell.

Her mener jeg å se at forsvarer i saken konstruerer en veldig vellykket institusjonell identitet hvor tiltalte fremstilles som offer for fornærmedes handlinger. Fremstillingen legitimeres ut fra reglene om hva som kan gjøre en ellers kriminell handling straffri i form av å være en nødverge. I saken er det heller ikke noe særlig konflikt mellom aktor og forsvarer angående fremstillingen av tiltalte, og aktor og fornærmede selv bekrefter at fornærmede er provoserende.

Noe interessant er imidlertid at forsvarer vil at tiltalte skal frifinnes, mens aktor argumenterer for at tiltalte handlet i forsett. Måten aktor argumenterer for dette på vil jeg komme tilbake til i delkapittelet «Fortellingens elementer».

Tiltalte som offer for ytre omstendigheter

Som nevnt finnes det også en annen offeridentitet i funnene mine, hvor tiltalte ikke er offer for fornærmedes handlinger, men derimot offer for andre ytre omstendigheter som ikke er direkte knyttet til saken. Dette kommer tydelig frem i en sak som handlet om brudd på dyrevelferdsloven, hvor en kvinne var tiltalt for å ha etterlatt dyret sitt i en utsatt og hjelpeløs tilstand mens hun var på jobb. Dyret ble utsatt for høy varme over flere timer før det ble oppdaget av en forbispaserende og tatt med til veterinær.

Helt i begynnelsen av denne saken får tiltalte forklare seg fritt om hva som skjedde, og hun forteller om hendelser som hadde skjedd kvelden før, og hendelser som hadde skjedd flere måneder i forveien. Disse hendelsene blir brukt av den tiltalte og hennes forsvarer som en forklaring på at hun «ikke hadde hodet med seg» da den kriminelle hendelsen fant sted, fordi hun hadde hatt en vanskelig periode i livet. Særlig hendelsen som skjedde flere måneder før den kriminelle handlingen er tilsynelatende urelatert til hendelsen; det ene barnet hennes i tenåringsalder var blitt utsatt for vold av et annet familiemedlem, og de ventet i dag på en rettssak mot familiemedlemmet. Hendelsen som hadde skjedd kvelden i forveien var en stor krangel mellom tiltalte og kjæresten hennes. Her var hendelsen mer tydelig relatert til det som hadde skjedd med dyret hennes, ved at hun hadde dratt rett på jobb etter å ha sovet over hos kjæresten, og dette var grunnen til at dyret ble etterlatt i en utsatt tilstand. Etter hun har forklart seg stiller aktor henne mange spørsmål angående hva hun hadde tenkt i løpet av dagen da hendelsen med dyret fant sted. Til dette sier tiltalte flere ganger at hun «ikke tenkte» og «ikke var til stede den dagen», på grunn av disse hendelsene i forveien. Forsvarer bekrefter denne fremstillingen i sluttinnlegget sitt hvor han sier at «hun hadde hodet et annet sted, og hadde ikke fokus og konsekvenstenking». Her fremstilles hun som en person som ikke var seg selv – og ikke tenkte – i gjerningsøyeblikket, på grunn av vanskelige hendelser i livet hennes i denne perioden. Jeg ser det som at hun fremstilles som et offer for de vanskelige hendelsene i livet sitt. Man kan også se hvordan en av meddommerne bekrefter fremstillingen om at omstendighetene hennes hadde vært vanskelige, i hvert fall i forhold til det som hadde skjedd dagen i forveien av hendelsen. Dette gjorde meddommeren ved å

spørre tiltalte – eller nesten påpeke – at: «du har ikke noe rutine for [dyret i denne situasjonen], denne dagen var en ekstrem situasjon», noe tiltalte bekrefter. Aktor er derimot uenig i at fortellingen om tiltaltes vansker er relevant for retten, ved at han sier at vanskeligheter hjemme ikke skal tillegges mye vekt. Aktor sier også i forbindelse med dette at «vi snakker ikke om utilregnelighet» i denne saken, noe som sier meg at forsvarer nesten forsøker å fremstille tiltalte som dette, men riktignok uten den nødvendige rettspsykiatriske vurderingen. Jeg ser ikke at aktor legger frem noe motstridende institusjonell identitet, men jeg ser at han prøver å argumentere mot den identiteten forsvareren la frem. I denne saken mente aktor at tiltalte hadde handlet grovt uaktsomt, mens forsvarer mente hun handlet ubevisst uaktsomt, noe som betyr at tiltalte handlet uaktsomt uten å tenke over at handlingen kunne være skadelig. Jeg mener denne offeridentiteten har som formål å minimere tiltaltes subjektive skyld og støtte forestillingen om at handlingen var ubevisst uaktsom.

I en annen sak hadde tiltalte i påvirket tilstand utøvd vold mot en politimann mens han var ute på byen. Her var forsvaret basert på at tiltalte selv tidligere på kvelden *kanskje* hadde blitt utsatt for vold av en annen person. Grunnen til at det ikke er sikkert er fordi tiltalte ikke husker mye, men fysiske bevis i form av en skade tiltalte hadde fått tidligere på kvelden viser til denne muligheten.

Forsvarer bygger forsvaret på at tiltalte ikke oppførte seg som han vanligvis ville gjort. Traumet han skal ha blitt utsatt for tidligere kan ha påvirket hans reaksjonsmåte. Han oppførte seg «meningsløst».

Tiltalte var blitt utsatt for noe, som gjorde at vedkommende ikke tenkte og handlet som han vanligvis ville ha gjort. I både denne og forrige observasjon ser jeg altså det som Zipperstein omtaler som «tiltalt-som-offer»-fortellinger, hvor forsvarer fremstiller den tiltalte som offer for å fjerne noe av det kriminelle ansvaret fra vedkommende (Zipperstein, 1995, s. 190). Men hvor Zipperstein mener dette gjøres gjennom å fokusere på tiltaltes bakgrunn, sosioøkonomiske faktorer eller tvang (ibid.), har jeg derimot sett i mine observasjoner at dette også kan oppnås gjennom å vise at tiltalte er blitt utsatt for vanskelige hendelser som gjør at vedkommende ikke tenker klart og ikke er seg selv.

I noen institusjoner er personer som har gjort noe problematisk fremstilt som ellers normale eller kompetente individer, som midlertidig har blitt påvirket av livets vanskeligheter (Gubrium & Holstein, 2001, s. 11), og jeg mener å se nettopp dette når det kommer til begge offeridentitetene. Her ser jeg også hvordan problematiske identiteter konstrueres på måter som anerkjenner at personene har gjort noe galt, men hvor det argumenteres for frifinnelse eller lavere grad av subjektiv skyld. Identitetene konstrueres gjennom identitetsarbeid, hvor komplekse detaljer fra de tiltaltes liv blir gitt mening gjennom interaksjoner mellom de tiltalte og forsvarerne (Holstein & Gubrium, 2001, s. 17). Forsvarsadvokatene konstruerer tiltalte ut fra en institusjonell identitet hvor tiltalte er offer for ytre omstendigheter, eller for fornærmede selv. Ut fra Foucaults teori om rettssystemet i vår tid blir det tydelig hvorfor dette er et forsvar som benyttes, og hvorfor det kan være effektivt; det er trekk ved den tiltalte som skal dømmes (Foucault, 1977, s. 21). Når fortellingen til forsvaret går ut på at tiltalte «ikke var seg selv» i gjerningsøyeblikket, eller ble presset til handlingen, skaper dette en distanse mellom tiltalte og tiltaltes handlinger. Dette legges frem for å argumentere for frifinnelse, eller lavere grad av subjektiv skyld og i den sammenheng mildere straff.

Identitet som upålitelig person

En identitet som jeg har sett blitt konstruert av aktor i en sak er at tiltalte fremstilles som upålitelig. Dett er en sak hvor tiltalte er beskyldt for å ha utført bedrageri mot NAV, ved å fortsette å oppgi på et skjema flere ganger at han var arbeidsledig selv etter han kom i jobb igjen, slik at han mottok dagpenger han ikke hadde rett på. Tiltalte er opprinnelig fra Polen, men har bodd i Norge ca. 10 år. Han snakker ikke norsk, så mye av kommunikasjonen skjer gjennom tolk. Tiltaltes og forsvarers forklaring er at tiltalte ikke hadde lest hva som egentlig sto på skjemaet, siden han ikke kunne norsk, og at det derimot var det noen på en Facebook-gruppe som hadde hjulpet ham å fylle ut skjemaet i denne perioden. Aktors forklaring er at tiltalte derimot visste godt hva han krysset av på, på skjemaet. Utdraget under er fra da aktor leste opp dokumentasjon på begynnelsen av saken, hvor han bygger opp fremstillingen av tiltalte som upålitelig.

Dokumentasjon leses opp av aktor. Tiltalte og tolken snakker lavt sammen dem imellom. Aktor leser opp NAV sine betingelser for utbetaling av dagpenger. De to andre i publikum mister interessen; de henger med hodet og fikler med neglene. Så leses det opp en samtale tiltalte har hatt

med noen i NAV. Her skal han ha snakket om at han byttet identitet med broren sin for å skille seg med konen sin hjemme i Polen. Tiltalte snakket også om hvor lett NAV-systemet er å lure, og at det er tillitsbasert. Den han snakket med skal ha merket seg at samtalen gikk veldig mye frem og tilbake mellom ting, og han følte tiltalte var beruset. Tiltalte hadde tatt en joint før samtalen.

Her blir det bragt frem flere elementer som svekker påliteligheten til tiltalte. For det første at han skal ha skiftet identitet med sin bror hjemme i Polen. Og for det andre at tiltalte selv skal ha snakket om at NAV var lette å lure. Det at han også skal ha røyket en joint – som er et ulovlig rusmiddel – kan også få det til å fremstå at han har et løst forhold til lover. Her ser jeg at aktor driver identitetsarbeid ved å fremstille flere detaljer fra tiltaltes liv som noe problematisk (Gubrium & Holstein, 2001, s. 17). Tiltalte forsøker senere i saken å motstride i hvert fall to av disse elementene, når han sitter i vitneboksen og skal avgi sin forklaring:

Tiltalte refererer til den overnevnte samtalen han hadde hatt med en NAV-ansatt, og sier at han som regel er veldig avslappet. Han har en tvillingbror, og det han hadde sagt om at de hadde byttet identitet hadde vært tull. Men de på NAV hadde ikke hatt humoristisk sans. Broren hadde egentlig bare hatt fullmakt til å levere noen dokumenter for ham.

Her setter han situasjonen i et annet lys hvor han forteller at han bare hadde sagt en dårlig vits til den NAV-ansatte, og at den NAV-ansatte kan ha trodd feilaktig at han hadde røyket, mens han egentlig bare oppfører seg naturlig avslappet. Her ser jeg at tiltalte motstrider identiteten aktor konstruerer. Men i aktors sluttinnlegg forsøker han igjen å få tiltalte til å fremstå som upålitelig:

I sluttinnlegget sier aktor at tiltalte har rett til å forklare seg som han vil, og kan tilpasse forklaringen sin. «Men jeg sier ikke nødvendigvis at han har gjort dette.» Han sier videre at oppkonstruert teoretisk tvil ikke skal komme tiltalte til gode. «Tiltalte mener han har gjort det han er tiltalt for uaktsomt, og ikke forsettlig. Men tiltalte har fått info om hvorfor og hvordan man skal fylle ut skjemaet hver uke. Han har likevel svart feil på om han har jobbet de siste 14 dagene. Det må legges til grunn at han kunne fått opplysningene på engelsk ved å trykke på en knapp [det er tidligere i saken bekreftet at tiltalte forstår engelsk]. Vi må se bort fra tiltaltes forklaring. Han sa at NAV var lett å lure og lurte på om de tok stikkprøver, men dette kan ikke være dømmende.»

Han sier at tiltalte ikke nødvendigvis *har* forklart seg uriktig, men han påpeker for oss lyttere at tiltalte *kan* gjøre det. Dette er en referanse til at tiltalte – i motsetning til for eksempel vitner – ikke kan straffes for å avgi falsk forklaring (Kvam, 2014, s. 109). Med dette gjør han tilhørerne oppmerksomme på at tiltaltes versjon av hendelsene kan være usann. Og selv om de tiltalte i alle sakene jeg har observert også har retten til å forklare seg uriktig, så er dette den eneste saken hvor dette er blitt poengtert av noen av rettens aktører. Jeg mener dette gir denne observasjonen tyngde, og viser at dette er et bevisst argument fra aktors side. Og selv om aktor påpeker at tiltalte ikke nødvendigvis har forklart seg uriktig, og at det at han sa at NAV var lette å lure ikke skal være dømmende, så legger han likevel dette frem som relevant.

Jeg mener aktors bruk av denne identiteten har to formål; å minske påliteligheten til tiltaltes egen forklaring, og å fremstille tiltalte som generelt upålitelig. I motsetning til de to offeridentitetene jeg har tatt for meg over – som plasserer årsaken til hendelsen utenfor tiltalte – mener jeg å her se at aktor plasserer årsaken til den straffbare hendelsen *i* den tiltalte på den måten at han fremstilles om en person man lettere kan forestille seg å ha gjort noe kriminelt. Aktor fremstiller tiltalte ut fra en institusjonell identitet som handler om at han ikke er til å stoles på.

Tiltalte som enten tidligere kriminell eller ikke

Jeg ser også at forsvar og aktorat refererer til tiltaltes tidligere kriminelle handlinger, eller fravær av dette. Her er det kanskje ikke noe overraskelse av aktor refererer til tidligere kriminelle handlinger i saker hvor tiltalte har noe på rullebladet, mens forsvarer referer til at tiltalte ikke har en kriminell fortid i saker hvor dette er tilfellet. I saken hvor en mann var tiltalt for bedrageri mot NAV, sier forsvareren i sluttinnlegget dette:

«Sentralt i saken er at kjæresten og bekjente hjalp ham å fylle ut skjemaet. Det er ikke klart for meg om bekjente var der med ham eller på Facebook. Men var han en bedrager, så hvorfor gjorde han ikke det samme da kjæresten hjalp ham? Da gjorde han det rett. Feilen kom senere da bekjente hjalp ham.»

Her ser jeg det som at forsvarer sier at tiltalte ikke gjorde noe kriminelt tidligere da han hadde sjansen, og at siden den kriminelle handlingen først kom da nye mennesker hjalp ham med skjemaet så betyr dette at all skylden ikke kan legges på tiltalte. Jeg mener også det er interessant

at forsvareren sa «var han en bedrager, så-», i motsetning til å for eksempel si «hvis han bedro NAV, så-». Forsvarer refererer her til det å være bedrager som et stabilt trekk, og argumentet blir at fordi dette ikke er et stabilt trekk ved tiltalte, så er det usannsynlig at han ville begynt å drive med bedrageri. Dette brukes for å argumentere for at tiltalte handlet grovt uaktsomt, og ikke forsettlig slik som aktor mener.

På den annen side så bruker aktoratet argumenter om at den tiltalte er tidligere straffedømt, slik som jeg ser i en annen sak hvor tiltalte har kjørt uten førerkort og i beruset tilstand. Aktor forteller og viser dokumentasjon på at tiltalte har lang straffeattest, som strekker seg over noen tiår. Det gjelder ca. 10 saker, og mange handler om kjøring uten førerkort og kjøring i beruset tilstand. Dette går også direkte imot tiltaltes egen forklaring hvor han prøvde å ta på seg en offeridentitet. Han hadde tidligere forklart at grunnen til at han kjørte og brukte rusmidler var fordi han de siste få årene har vært redd for en mann som hadde truet ham på livet. Dermed benyttet han seg av kjøretøy for å komme seg raskt unna om denne mannen var i nærheten, og rusen brukte han for å holde seg våken på natten fordi han var redd for å sove. Når aktor deretter viser frem straffeattesten bestående av samme atferd over en mye lengere periode, blir det tydelig at dette er et gjennomgående handlingsmønster hos tiltalte. Slik blir handlingene noe som kan tilskrives til tiltalte selv, og som ikke skyldes noe utenfor ham.

Retten skal blant annet vurdere den tiltaltes fortid, og forholdet mellom vedkommende selv og hans handlinger (Foucault, 1999, s. 21). Her mener jeg å se at advokatene bruker tiltaltes tidligere kriminelle handlinger – eller fravær av dette – for å konstruere stabile karaktertrekk ved tiltalte. Og disse stabile karaktertrekkene kan igjen brukes for å fremstille den kriminelle handlingen tiltalen handler om som enten et typisk trekk ved den tiltalte eller som et avvik.

Rusavhengig

Når det kommer til de to sakene hvor de tiltalte var rusavhengige, opplevde jeg ikke noe konflikt mellom identitetene aktor og forsvarer la frem. Det virker på meg som at om tiltalte er rusavhengig, så er dette en problematisk institusjonell identitet som ikke krever mye tolkningsarbeid i retten. Dette kan være fordi rusavhengige kanskje forbindes med kriminalitet i større grad enn mye av resten av befolkningen forøvrig, noe jeg ser i et tidligere utdrag fra en samtale jeg hadde med en aktor, som sa at de «vanlige typene» i retten er folk som har falt utpå, blant annet i forhold til rus. I sakene hvor tiltalte var rusavhengig, var det ingen diskusjon mellom aktor og forsvarer angående

hvordan tiltalte og deres handlinger burde vurderes, til tross for at den tiltalte i den ene saken forsøkte å legge frem en offeridentitet. Derimot konstrueres heller tiltalte som rusavhengig. I den ene saken er tiltalte blant annet tiltalt for å ha kjørt under påvirkning av amfetamin ved tre tilfeller. I utdraget under er både aktor og fagdommeren opptatt av hvor lenge han har brukt stoffet.

Aktor: Hvor lenge har du brukt stoffet?

Forsvarer stirrer på tiltalte.

Tiltalte sier årstallet han begynte, og det er omtrent 30 år siden.

Fagdommer: Har du brukt det jevnt fra da?

Tiltalte snakker om at han har ADHD. Det virker som han prøver å si at det er selvmedisinering på grunn av ADHD. [Senere i saken kan jeg se dokumentasjonen aktor leser opp på en PC-skjerm som er snudd litt i min vinkel. I det ene dokumentet aktor leser opp angående effekten av amfetamin står det at det kan brukes som medisin for ADHD, men dette blir ikke lest opp.]

Fagdommer: Ja, men har du brukt amfetamin siden da?

Tiltalte: Ja.

Senere blir det også vist frem dokumentasjon på at tiltalte hadde hatt amfetamin i blodet da han ble stoppet av politiet. Det jeg mener er interessant av utdraget over er at selv om det er fysiske beviser på at han hadde amfetamin i blodet under de hendelsene han er tiltalt for, så er aktor og fagdommeren opptatt av å vite hvor lenge han har brukt det, og hvor jevn bruken har vært. Svarene han gir bekrefter at han er rusavhengig. Her mener jeg å se konstruksjonen av en institusjonell identitet som rusavhengig. I denne saken sier forsvareren ingenting som motstrider fremstillingen.

Det er også relevant for retten om tiltalte er i rusbehandling eller har en konkret plan for dette. Det under er et utdrag fra den andre saken hvor tiltalte var rusavhengig, og hvor forsvareren er opptatt av å finne ut om han har planer for rehabilitering.

Tiltalte svarer på spørsmål, og forklarer at han har vært mye i rusbehandling. For ca. 10 år siden hadde han bil og jobb og nesten fagbrev. Men han mistet bilen, noe som ødela for jobben og fagbrevet. Han planlegger å søke seg til avrusning igjen. Han pleier å fullføre behandling. De får diplom for hver tredje fullførte måned på behandlingen. Han har 12 diplomer.

Forsvarer: «Er det noe behandlingstilbud til deg nå?»

Det er ikke noe konkret klan for behandling for øyeblikket.

I denne saken påpeker forsvarer i sluttinnlegget sitt at «Lavere straff kan fås om det er rehabiliteringshensyn». Slik jeg forsto det så hadde ikke tiltaltes svar tidligere hjulpet ham så mye, da det kom frem at han ikke hadde en konkret plan for øyeblikket. Men det virker som at det blir sett blidere på rusavhengige tiltalte med konkrete planer for å behandle rusavhengigheten sin. I denne saken er det forsvareren som konstruerer tiltalte, og aktor har ingen spørsmål til tiltalte.

Det er ikke noe konflikt mellom advokatene i disse sakene når det kommer til å konstruere tiltalte. Straffesaker er retoriske situasjoner, og hva man har å spille på er knyttet til sosiale over- eller underordning, eller overskudd eller mangel på ressurser (Kjus, 2009, s. 49). Det kan virke som at når den tiltalte er rusavhengig, så mangler forsvarerne og tiltalte selv ressurser å bruke. Og rusavhengigheten kan derimot være en ressurs aktorene kan spille på. Imidlertid kan jeg ikke være alt for sikker på at dette er grunnen til at alternative konstruksjoner av tiltalte utelates når tiltalte har rusproblemer; de to sakene jeg studerte ikke tok for seg subjektiv skyld i samme grad som de andre sakene. I narkotikasaken hadde tiltalte anerkjent straffeskyld, og saken handlet egentlig om straffeutmåling. I trafikksaken hadde tiltalte anerkjent straffeskyld for de fleste forhold på forhånd, og i løpet av saken anerkjente han på spørsmål av forsvarer straffeskyld for det siste forholdet. Så dette kan også være en grunn til at forsvarerne ikke forsøkte å konstruere alternative identiteter for de tiltalte. For å få tilstrekkelig kunnskap om betydningen av en institusjonell identitet som rusavhengig mener jeg det må studeres i saker hvor den subjektive skylden diskuteres mer enn i disse to sakene.

Tiltalte som forelder og arbeider

Andre identiteter som knyttes til tiltalte av forsvarerne er *tiltalte som forelder og/eller arbeider*. Disse identitetene skiller seg også litt fra de forrige identitetene, i det at de ikke er like knyttet til å fremstille den tiltalte på måter som er relatert til den kriminelle handlingen i seg selv. Disse identitetene knyttes ikke til skyldspørsmålet, men er heller knyttet til straffeutmåling.

Foreldreidentiteten blir brukt i to saker hvor de tiltalte er foreldre til barn som enda bor hjemme. Det ene er saken om kvinnen som var tiltalt for brudd på dyrevelferdsloven. Her spør forsvarer om barna hennes, og diagnosene deres. Hun har flere barn med nevro-atypiske diagnoser. Det neste forsvarer spør om er om hun er i stand til å utøve samfunnsstraff som et alternativ til fengselsstraff, noe hun bekrefter. Her bygger forsvarer opp til dette spørsmålet med å fremheve at

hun er forelder – og at hun har barn som på grunn av diagnosene de har kanskje er enda mer avhengige av moren sin enn mange andre barn. Det neste forsvarer gjør etter å ha stilt spørsmål om samfunnsstraff er å stille henne et spørsmål om barnefaren, og det kommer frem at han ikke er noe godt alternativ som omsørger for barna. Dette mener jeg også forsterker hennes rolle og forpliktelse som forelder til barna, da vi minnes på at barna ikke har noe far som kan ta vare på dem i hennes fravær hvis hun må i fengsel. Dette støtter opp om tidligere forskning fra USA, hvor man ser at forsvaret spiller på forklaringer som er konforme med identiteter som anerkjennes i retten, med mål om å gi tiltalte mildere straff. En slik identitet som er spesielt tilgjengelig for kvinner er rollen som forsørger og omsørger for barna sine (Gathings & Parrotta, 2013, s. 682). En grunn til at kvinner med familier ofte får mildere straff kan være fordi rettens aktører ikke vil straffe barna til tiltalte ved å ta moren deres vekk fra dem (Smith & Natalier, 2005, s. 133). Men jeg ser også denne identiteten som forelder bli brukt i en sak med mannlig tiltalt; dette er saken hvor en mann er tiltalt for å ha utført bedrageri mot NAV. Forsvarer stiller tiltalte ganske få spørsmål i løpet av saken, i hvert fall sammenlignet med hvor mange spørsmål aktor stiller. Og mens aktor stiller spørsmål angående hvorfor tiltalte krysset av slik han hadde gjort på skjemaene til NAV, handler forsvarers spørsmål hovedsakelig om hjemmesituasjonen og jobben til tiltalte.

Forsvarer: «Var du kjæreste, samboer, gift, i 2017?» Her misforstår tiltalte først fokuset i spørsmålet, og legger mye vekt på at han var skilt, men at skilsmissen ikke skjedde dette året, men mye tidligere. Forsvarer formulerer seg litt mer presist.

Tiltalte: «Skilt, med kjæreste. Sønnen kom på besøk hver helg.»

Forsvarer: «Hva var situasjonen i 2018?»

Tiltalte snakker om dagpenger. Det blir tydelig at tiltalte ikke svarer helt på det forsvarer ønsker.

Forsvarer: «Du har to barn, hva er avtalen angående hvor de bor?»

Tiltalte har et barn i Polen som bor med mor. Det andre barnet bor hos ham annenhver uke nå.

Dette er en sak hvor tiltalte ikke snakker norsk, og kommunikasjonen skjer via tolk. Som nevnt tidligere er dette noe som har gjort kommunikasjonen litt vanskelig og kronglete gjennom hele saken. Her strever forsvarer med å få tiltalte til å snakke om hjemmesituasjonen – og spesielt barnet sitt. Men tiltalte tar ikke helt «hintet», og sporer av ved å snakke om andre ting rundt både skilsmisse og jobb som ikke er relatert. Det kommer ikke helt tydelig frem for meg hvorfor forsvareren skiller mellom situasjonen i 2017 og 2018, men det kan være at det var i 2018 han

begynte å sende inn feil informasjon til NAV. Dessverre har jeg ikke notater på dette. Men det at forsvareren fokuserer på barnet hans, og slik får frem at det ene barnet bor hos ham halvparten av tiden, synes jeg viser at det å fremstille tiltalte som en forelder er en identitet som kan gagne ham. Jeg mener også det er relevant at dette er de eneste to tiltalte som enda har barn som bor hjemme. Det er noen av de andre tiltalte som også er foreldre, men dette er til barn som er voksne på dette tidspunktet. Dette er noe som kommer frem helt i starten av sakene, hvor fagdommeren spør de tiltalte om generell informasjon angående om de har jobb, om de har barn, og hvor de bor. I sakene hvor de tiltalte har voksne barn, nevnes ikke barna mer i saken, mens i sakene hvor barna er små så blir foreldrerollen til den tiltalte relevant og en institusjonell identitet. Og jeg mener identiteten blir gjort relevant i den form at den kan påvirke straffeutmålingen; i begge sakene la forsvarer frem forslag om samfunnsstraff som alternativ til fengselsstraff.

I bedragerisaken blir også den tiltaltes arbeid trukket frem i forbindelse med straffeutmåling, gjennom forsvarerens spørsmål til tiltalte mot slutten av utspørringen.

Forsvarer: «Retten kan gi fengsel, men også samfunnsstraff. Vil du ha samfunnsstraff om mulig?»

Tiltalte svarer at han helst ikke vil ha noen av delene, siden han jobber natt og passer barnet sitt, og han må sove litt også. Men han vil helst ha samfunnsstraff.

Forsvarer: «Hva hadde fengsel innebåret for jobben?»

Tiltalte: «Hadde mistet den.»

Det kommer også frem at jobben er «avhengig av ham», og særlig når det kommer til én av kollegaene som han samarbeider tett med i form av at den ene løfter ting og den andre tar imot. Forsvarer fremhever forpliktelsene tiltalte har til både barnet sitt og jobben, og konsekvensene en fengselsstraff han føre til.

Det kan virke som at rollen som forelder og det å være i jobb er noe som verdsettes av retten, og at disse egenskapene ved tiltalte kan fungere som retoriske ressurser for å overtale dommerne til at samfunnsstraff er den rette straffen, i motsetning til fengselsstraff (Kjus, 2009, s. 49).

Legitimering av identiteter

Så langt har jeg vist noen av de institusjonelle identitetene som brukes for å fremstille de tiltalte i straffesaker på bestemte måter. I denne delen vil jeg ta for meg hvordan identitetene legitimeres som institusjonelt relevante. Først vil jeg vise et eksempel fra en sak hvor tiltalte forsøkte å konstruere en institusjonell identitet for seg selv, men hvor denne ikke ble behandlet som legitim av rettens andre aktører. Dette er offer-identiteten «tiltalte-som-offer» som jeg har vist over, men i dette tilfellet var den ikke juridisk relevant. Her var en mann tiltalt for tre hendelser hvor politiet tok ham i å ha kjørt uten førerkort og i beruset tilstand på amfetamin, og for å ha hatt med seg våpen ved en av disse hendelsene. Tiltalte får på starten av saken forklare seg fritt.

«En fyr slo meg ned i min egen stue. Han er ikke til å tulle med. Han sier han skal gjøre ting, og da gjør han det. Han er ikke god. Han sa han kom til å drepe meg om jeg går til politiet. Jeg har måttet bo på sofaer det første året etter han var hos meg. Jeg klarte ikke å anmelde før etter et år. Jeg har [kjøretøyet] så jeg kan flytte meg fort fra A til B. Jeg tør ikke å gå langs veien, fordi jeg har kols». Han forteller også at denne mannen som truet ham er i fengsel nå, men i den perioden han snakker om var mannen på frifot.

Kjøretøyet brukte han til tross for at han tidligere hadde mistet lappen. Tiltalte forklarte at grunnen til at han likevel kjørte var så skulle klare å flytte seg raskt fra A til B hvis han som hadde truet ham var i samme område som han selv. Men de andre aktørene i retten anerkjenner ikke fortellingen. Tiltalte forteller denne fortellingen i ett strekk, og når han er ferdig er det neste fagdommeren spør om relatert til den ene hendelsen hvor politiet stoppet ham, og spørsmålene er om han hadde tatt amfetaminet før han kjørte, og om han hadde kjørt langt. De andre aktørene forholder seg på ingen tidspunkt til fortellingen tiltalte legger frem, utenom på slutten av saken hvor tiltalte får sjansen til å si noe avslutningsvis, og forteller deler av fortellingen på nytt. Her sier fagdommeren at han skal notere det. Heller ikke forsvareren hans refererer på noe tidspunkt til denne fortellingen som tiltalte la frem. Interaksjonene i denne saken er ellers veldig interessante, og jeg vil komme tilbake til dem i den neste hoveddelen av analysen og diskusjonen, i underkapittelet «Spørsmål og svar».

Aktor kunne fortelle meg i en pause i saken at subjektiv skyld som regel ikke er særlig mye diskutert i saker som omhandler brudd på vegtrafikkloven, da skyldkravet i slike saker er uaktsomhet. Jeg forstår det slik at hva tiltalte oppfattet, tenkte og følte dermed ikke er særlig

relevant i saken, og fokuset ligger heller på de objektive handlingene. Offeridentiteten var en institusjonell identitet som i dette tilfellet ikke var tilgjengelig for tiltalte. Identiteten som ble presentert av aktoratet var tiltalte som tidligere straffedømt og rusavhengig. Dette ble gjort ved å vise straffeattesten til tiltalte, hvor det kom frem at han var blitt dømt for lignende trafikkbrudd ca. ti ganger tidligere over flere tiår, som forøvrig ødelegger tiltaltes argument om at han begynte med disse handlingene på grunn av trusselen han hadde mottatt ett eller to år tidligere. Forsvarer presenterte ikke noen motstridende identitet i løpet av saken. Rettssystemet krever identiteter som er konstruert på en juridisk relevant måte. Identiteter som ikke er konstruert på en slik måte kan være ubrukelige (Gubrium & Holstein, 2001, s. 12). Dette mener jeg å se her, hvor en slik offeridentitet i dette tilfellet ikke er relevant for tiltalen, og tiltaltes forsøk på å presentere en slik identitet blir mer eller mindre oversett av både forsvarer, aktor og dommere i saken. Derimot blir andre mer ødeleggende institusjonelle identiteter lagt frem av aktor.

I denne første halvdel av analysen og diskusjonen min har jeg vist at det er advokatene – og i noen tilfeller dommerne – som har makt til å avgjøre hvilke identiteter det er som er legitime og relevante for saken. I noen av sakene har jeg bare klart å se at det legges frem én institusjonell identitet, mens det i andre saker er mer konflikt advokatene imellom, eller mellom tiltalte og advokatene. Videre vil jeg diskutere hva det er jeg tror det er som gjør at disse identitetene legitimeres og behandles som juridisk relevante, mens andre ikke gjør det.

Institusjoner konstruerer problematiske identiteter på måter som gjør at det blir mulig for institusjonen å gjøre jobben sin, og som stemmer overens med dets behandlingssystem (Gubrium & Holstein, 2000, s. 110; Nielsen & Kolind, 2016, s. 133). Jeg vil ikke nødvendigvis si at alle identitetene jeg har sett på bør betraktes som problematiske identiteter; blant annet er ikke en identitet som *forelder*, *arbeider* eller *ikke tidligere straffedømt* identiteter som er problematiske og bør behandles. Men jeg mener likevel at alle de institusjonelle identitetene er relevante for rettens behandlingsmetode. Slik jeg ser det så behandler ikke retten tiltalte på den måten man kanskje forbinder med behandling, slik som at blant annet alkoholikere behandles gjennom 12-trinnsbehandling i Anonyme Alkoholikere. Måten retten behandler tiltalte på er heller å avgjøre om tiltalte skal frifinnes eller dømmes – og hvis tiltalte skal dømmes skal det avgjøres hvilken type subjektiv skyld vedkommende handlet med, og hvilken type straff vedkommende bør gis. De institusjonelle identitetene kan knyttes til argumenter angående om tiltalte skal dømmes eller ei, hvilken grad av subjektiv skyld vedkommende har handlet med, og hvilken type straff

vedkommende bør få. Her kan retten også sende tiltalte videre til andre behandlingsinstitusjoner som fengsel eller tvungen psykisk helsevern, som igjen kommer med sine sett av institusjonelle identiteter (se f. eks Nielsen & Kolind, 2016). Jeg mener at retten er en institusjon som har som mål å konstruere den tiltaltes og deres handlinger på måter som taler for ulike behandlinger, slik som frifinnelse, bot, samfunnsstraff, tvungen psykisk helsevern, og betinget eller ubetinget fengsel.

Foucault mener at rettssystemet i dag både dømmer juridiske gjerninger slik de er definert av loven, og også elementer som faller utenfor det rent juridiske, slik som forbryterens karaktertrekk (Foucault, 1999, s. 21). Basert på min egen empiri og teoretiske perspektiv mener jeg imidlertid å se at mye av disse vurderingene av tiltaltes karaktertrekk er knyttet til nettopp det juridiske, eller i hvert fall gjøres relevante gjennom denne juridiske konteksten. Dette vil bli gjort enda tydeligere i neste del av analysen, hvor jeg vil introdusere et eget begrep jeg selv har laget – *juridisk makrofortelling* - på bakgrunn av tidligere forskning og mine egne funn.

Så langt har jeg sett at aktor og forsvarer har makt til å avgjøre hvilke identiteter det er som er legitime, og har makt til å konstruere disse. I noen saker har også fagdommeren og til en viss grad meddommerne bidratt til konstruksjonen, ved å stille spørsmål som har spilt videre på advokatenes konstruksjoner. Men konstruksjonene skjer likevel i interaksjon med tiltalte; i neste delkapittel vil jeg vise hvordan advokatene bruker det den tiltalte forteller og gjør i retten, samt at de kan påvirke tiltalte til å si og gjøre visse ting som støtter konstruksjonene.

Strategier og virkemidler i retten

I denne delen av oppgaven vil jeg besvare de to siste forskningsspørsmålene mine, altså *Hvordan bygger advokatene opp fortellinger underveis i rettssakene?* og *Hvordan driver advokatene inntryksstyring og emosjonsstyring?* Selv om dette er forskningsspørsmål som tar for seg to ulike typer virkemidler, mener jeg det er hensiktsmessig å analysere og diskutere dem sammen, da de på noen måter går over i hverandre. Som Wettergren og Bergman Blix påpeker, så er emosjoner og fornuft gjensidig avhengige og informeres av hverandre (Wettergren & Bergman Blix, 2016, s. 22). Derfor vil jeg ikke gjøre et for tydelig skille mellom emosjonelle strategier og de mer fornuftbaserte fortellingene som brukes i retten, blant annet fordi fortellingene kan ha elementer av emosjoner i seg. Underveis vil jeg forøvrig bruke både ordet «følelser» og «emosjoner». «Følelser» vil jeg bruke for å omtale hva tiltalte følte på gjerningsøyeblikket, da det er dette

begrepet advokatene bruker angående tiltaltes opplevelser, mens jeg bruker ordet «emosjoner» som et mer analytisk begrep for å vise hvordan følelser kommer til uttrykk i retten.

Dette delkapittelet er knyttet til det forrige delkapittelet; mens det forrige tok for seg institusjonelle identiteter, vil dette delkapittelet vise oss noen av de institusjonelle strategiene for identitetsarbeid det er som blir brukt for å konstruere tiltalte. Men ikke alle strategiene advokatene bruker vil være direkte knyttet til institusjonelle identiteter, men også den generelle fremstillingen av tiltalte. Denne delen viser hvordan aktørene refererer til hendelsene rundt den kriminelle handlingen, og re-forteller hva som skjedde. Jeg bruker ordet *re-fortelle* for å tydeliggjøre at det som blir fortalt er en rekonstruksjon av hendelsene, og at elementer fra hendelsene kan bli utelatt eller endret. Jeg viser også hvordan emosjoner utspiller seg i retten, og hva dette kan oppnå. Til sist tar jeg for meg hvordan strategiene er knyttet til rettens struktur og temporaliteten i straffesakene, ved å vise *når* i saken ulike elementer blir dratt inn. Men først vil jeg vise viktigheten av tiltaltes deltakelse.

Viktigheten av tiltaltes deltakelse

Det meste av advokatenes konstruksjon av den tiltaltes identitet foregår i interaksjoner med vedkommende. Spesielt én rettssak jeg observerte gjorde det klart for meg hvor viktig tiltaltes deltakelse i sin egen rettssak er. Dette var en rettssak hvor tiltalte ikke møtte opp. Dette bruddet med hva som er vanlig i retten satte de andre observasjonene mine i perspektiv og lot meg se hva tillates rolle sin egen sak er. Saken dreide seg om narkotikaovertrødelse, hvor tiltalte hadde oppbevart to narkotiske stoffer hjemme hos seg. Han var også rusavhengig. Tiltalte har innrømmet handlingene, og rettssaken er hovedsakelig en straffeutmålingssak. Saken begynner, og forsvarer starter med å si til retten at tiltalte er hjemme, fordi han glemte seg. Tiltalte er imidlertid åpen for at retten ringer ham så han får avgitt forklaring, og i utdraget under vurderer advokatene hva de skal gjøre.

Det blir spørsmål angående om de skal ringe ham eller lese opp politiavhøret hans, eller ingen av delene.

Aktor: «Det hadde vært greit å vite litt om ham».

Forsvarer: «Ja, spesielt i forhold til straffeutmåling».

Når forsvarer senere ringer til tiltalte og har samtalen på høyttaler, åpner forsvareren med å si at «når retten skal avsette dom vil vi gjerne bli kjent med deg». Videre spør forsvarer om han har jobb og om han har en konkret plan for behandling, som jeg har vist tidligere i oppgaven. Kommunikasjonen over telefonen fremsto som litt vanskelig, da lyden ikke var veldig god. I sluttinnleggene til både aktor og forsvarer kommer det særlig frem at tiltaltes fravær har påvirket saken. Aktor sier i forhold til straffeutmåling at det ikke bør gis mye strafferabatt for tiltalte, da han ikke møtte i retten. Forsvarer argumenterer for mildere straff, men sier også at «jeg har ikke noe klient som hjelper meg på veien her». Saken avslutter allerede etter 45 minutter, til tross for at det var satt av to timer til saken. Etter rettsaken er avsluttet og dommerne har forlatt salen, er det bare meg og advokatene igjen i salen mens vi pakker sammen sakene våre. Forsvarer sier til meg med en både beklagende og humoristisk tone at det var synd jeg måtte være tilhører i akkurat denne saken når jeg først skal være tilhører, da saken var veldig kort og ikke var så spennende. Jeg benytter anledningen til å spørre om det er vanlig at en tiltalt ikke møter opp i sin egen rettsak. Både forsvarer og aktor bekrefter at dette ikke er så uvanlig i saker med rusavhengige. Aktor sier i en humoristisk tone at det er vanskelig for dem å stå opp på morgenen. Forsvarer sier at «men jeg kan ikke være barnepasser heller. De har fått en tid og et sted, så jeg kan ikke ringe på søndag og minne dem på det». Det fremstår på meg som at advokatene er oppgitte over at tiltalte ikke møtte opp, og at det virker som at de føler at rusavhengige av og til ikke bryr seg så mye om sin egen sak.

Det at forsvarer sier «jeg har ikke noe klient som hjelper meg på veien her», viser til hva som forventes av tiltalte. Tiltalte skal selv være aktiv i å vise retten hvorfor han fortjener mildere straff eller frifinnelse. Dette poengterer hvor viktig samspillet mellom tiltalte og advokatene er. Dette er noe jeg vil vise videre i oppgaven også.

Innramming av saken gjennom to typer makrofortellinger

Advokater kan plassere diskusjonen angående årsaksforholdene i sakene innenfor ulike tematiseringer, altså det som kalles forhandlingens makrofortellingsplan (Kjus, 2009, s. 52). Makrofortellingene må være mulige i forhold til bevissituasjonen, og skaper et landskap som talerne må bevege seg innenfor (Kjus, 2009, s. 53). Kjus viser hvordan advokatene bruker kjente fortellinger for å forklare hendelsene tiltalen dreier seg om, og dette ser jeg også at blir brukt i flere saker jeg har observert. I saken hvor tiltalte hadde kjørt uten førerkort og i beruset tilstand, drar

aktor på en kjent makrofortelling i sluttinnlegget sitt. Han sier at det i denne saken må tas allmennpreventive hensyn, og sier i forbindelse med dette at: «man trenger ikke følge mye med i media for å vite at dette kan få tragiske utfall», som er en makrofortelling mange vil kjenne til. Også i saken hvor en mann hadde rapportert til NAV at han ikke jobbet, og forklarte dette med at han ikke hadde lest hva han hadde krysset av på, støtter forsvareren dette gjennom en gjenkjennelig makrofortelling i sluttinnlegget, hvor han sier: «Jeg må innrømme at jeg av og til selv krysser av at jeg har lest noe jeg ikke har». Og i saken om den unge mannen som slo ned en annen på byen, baserer forsvarer seg på en makrofortelling om at tiltalte var en ordentlig og bra fyr, som kun ble voldelig fordi han havnet i en situasjon med en provoserende mann som hadde vært ufin mot kjæresten hans.

Imidlertid mener jeg at fortellingene i datamaterialet mitt ikke hovedsakelig baserer seg på slike makrofortellinger; derimot ser jeg at advokatene i større grad baserer fortellingene sine på det jeg velger å kalle *juridiske makrofortellinger*. Med dette mener jeg at også de rent juridiske kravene til ulike skyldformer eller straffeutmålinger blir brukt som makrofortellinger. Tilhørerne må kjenne til makrofortellingen for at den skal kunne gjøre fortellingen meningsfull (Kjus, 2009, s. 53). I vanlige straffesaker i tingretten er to av de tre dommerne meddommere, og har ikke nødvendigvis noe særlig kunnskap om jus fra før. Her virker det på meg som at det er viktig at advokatene presenterer den juridiske makrofortellingen tidlig i saken, noe de også ofte gjør i datamaterialet mitt. Slik kan lytterne plassere de senere bevisene og argumentene innen denne makrofortellingen.

En juridisk makrofortelling brukes blant annet i saken jeg tidligere har skrevet endel om, nemlig den hvor tiltalte hadde slått ned fornærmede på byen. Her fortalte forsvareren i åpningen av saken at handlingen til tiltalte var en nødverge, som kan gjøres straffefritt hvis det var frembragt en følelse av panikk, redsel eller sinne i tiltalte før han utøvde volden. Med dette lager forsvareren en ramme rundt fortellingen, og det blir tydelig for publikum at tiltaltes følelser og tolkning av situasjonen er svært relevant i saken. Tiltalte ble flere ganger spurt hva han tenkte og følte i tiden rundt gjerningsøyeblikket, av både aktor, forsvarer, fagdommer og en meddommer. Og fordi vi har blitt introdusert for den juridiske makrofortellingen, vet jeg som lytter hva han må svare for å kunne frifinnes. Første gang tiltalte blir spurt hva han følte før han slo ned fornærmede forteller han at han var irritert. Da han sa dette tenkte jeg med en gang at dette var galt svar, og at tiltalte ikke hadde beveget seg innenfor den juridiske makrofortellingen forsvareren hadde lagt frem.

Videre gjennom saken fortalte tiltalte derimot at han hadde følt på følelser som gikk overens med den juridiske makrofortellingen, altså at han følte seg truet og var redd. Dette er også en måte tiltaltes emosjoner gjøres relevante på i retten, ved at de snakkes om i en juridisk kontekst.

I saken med kvinnen som var tiltalt for brudd på dyrevelferdsloven synes jeg det er interessant at begge advokatene bruker den samme juridiske makrofortellingen, men deretter drar inn svært ulike men relevante beviser for å skape to ulike fremstillinger av tiltalte. Forsvarer sier i sitt innledningsforedrag at «grov uaktsomhet er når det er grovere enn hva vi alle kan opptre av og til». Dette drar han også frem i avslutningen. Jeg har ikke skrevet noe i feltnotatene mine angående om aktor nevnte den juridiske makrofortellingen på begynnelsen av saken. Men i sluttinnlegget til aktor, baserer også han seg på den samme juridiske makrofortellingen som forsvareren:

Aktor sier det objektive kravet til skyld er oppfylt. Han forteller videre at det er den subjektive skyld som diskuteres. Spørsmålet står mellom uaktsomhet eller grov uaktsomhet. Dette måles opp mot hva en forstandig person ville gjort. Er gapet stort nok er det grov uaktsomhet.

Selv om aktor og forsvarer ordlegger seg litt forskjellig, ser jeg at begge rammer inn fortellingen ut fra at tiltalte må ha opptrådt grovere enn en generell person ville ha gjort. Men aktor argumenterer for at tiltalte opptrådte grovt uaktsomt og at det var en grov overtredelse, mens forsvarer mener hun opptrådte ubevisst uaktsomt. Aktor forsøker videre å fremstille tiltalte på en måte som er vanskelige for folk å kjenne seg igjen i, og som strider mot hva en «forstandig person» ville gjort. Aktor fortsetter sitt sluttinnlegg med å sammenligne tiltaltes handlinger med andre saker som handler om brudd på dyrevelferdsloven. Det å presentere andre dommer er vanlige i denne delen av saken, og det brukes for å argumentere for hvilken straff tiltalte bør gis. De to første han drar frem er en sak hvor en bonde sluttet å mate gårdsdyrene sine etter han fikk en psykisk knekk, hvor det endte med at dyrene til slutt døde, mens den andre saken omhandler en som knakk nakken på to kattunger. Disse sakene dras mest frem for å vise hvordan straffeutmålingen pleier å være i dyrevelferdssaker, og han sammenligner ikke nødvendigvis tiltaltes handlinger direkte opp mot disse sakene. Men i en tredje sak sammenligner han handlingene opp mot tiltaltes handlinger, og får den tiltaltes handlinger i denne saken til å fremstå som verre enn i den han bruker som eksempel. Dette er en relativt kjent sak kalt Lucas-saken. Det handler om en mann som druknet

hunden sin ved å knyte den fast til et betongrør og kaste den i en elv. «Wilhelm» som det refereres til i utdraget er dyret til tiltalte i saken jeg observerte.

Aktor sammenligner også med Lucas-saken, siden det ikke var flere lignende saker å sammenligne med. Straffeutmålingen baseres på denne saken [...]. Aktor legger vekt på dyrets lidelsesperiode. «Wilhelm ble utsatt for like mye lidelse som dyret i Lucas-saken, over en enda lengere periode.» Men handlingen hennes var ikke forsettlig, men grovt uaktsomt. Han anbefaler kortere straff enn i Lucas-saken, da det ikke var forsettlig.

Selv opplevde jeg at jeg ble litt sjokkert over de sammenligningene aktor dro mellom tiltaltes handlinger og disse tre sakene, da den tiltaltes handlinger i vår sak fremstår som mer passiv og ubevisst enn de andre sakene. Men i dette siste eksempelet fokuserer ikke aktor på hvor bevisst og aktiv handlingen var, men derimot på dyrets lidelsesperiode; hunden som druknet led i noen få minutter, mens dyret i denne saken led i varmen over flere timer. Dermed fremhever han et sammenlignbart element i sakene hvor tiltaltes handlinger fremstilles som verre enn det i den andre saken det sammenlignes med. Slik mener jeg den tiltalte blir vanskeligere å relatere seg til, og at det blir lettere å tenke at man selv ikke kunne opptrådt på en så grov måte.

Forsvareren fremstiller derimot tiltalte på en måte som gjør det lettere som lytter å tenke at handlingen hennes ikke var grovt uaktsom, men heller bare uaktsom. Utdraget under er fra forsvarerens sluttinnlegg.

Angående om det er forsett forklarer forsvarer at tiltalte ikke med viten og vilje har gjort skade. Når det kommer til uaktsomhet trekker han frem personlige forutsetninger; hun hadde hodet et annet sted, og hadde ikke fokus og konsekvenstenkning denne dagen. Han setter også definisjonen «uaktsomhet» opp mot hva en vanlig person ville gjort, og trekker frem ordtakene «Ute av syne, ute av sinn». [...] Det at hun ikke engang tenkte på dyret i pausen hennes på jobb (noe hun forklarte i forhøret), hjelper forsvaret.

Her viser han til hva tiltalte selv forklarte tidligere i saken, om at hun ikke hadde hodet med seg og ikke tenkte klart denne dagen, på grunn av vanskeligheter i familien i denne perioden, samt store problemer mellom henne og kjæresten dagen i forveien. Mange vil nok kunne se for seg eller kjenne igjen at man ikke klarer å være helt fokusert når slike ting skjer i livet. I tillegg støtter

forsvareren seg på et kjent ordtak: «ute av syne, ute av sinn». Dette brukte han for å forklare hvorfor hun ikke engang tenkte på dyret mens hun var på jobb. Her spiller forsvarer på kjente makrofortellinger som mange sannsynlig kan forstå eller kjenne seg igjen i. Han setter også fortellingen i sammenheng med den juridiske makrofortellingen som han presenterte på starten av saken, om at grov uaktsomhet er verre enn hva vi alle kan opptre av og til.

Slik jeg ser det bruker advokatene altså både makrofortellinger og juridiske makrofortellinger i retten. Men når det gjelder de juridiske makrofortellingene er det desto viktigere at advokatene forklarer disse veldig tydelig for retten. Dette lar tiltalte vite hva hen bør si for å holde forklaringene sine innen en juridisk makrofortelling. Det lar også dommerne få vite hva det er som gjør fortellingen juridisk meningsfull, og hvordan ulike beviser støtter ulike juridiske makrofortellinger. Dette er nok særlig hjelpsomt for meddommerne i straffesaker, som ikke nødvendigvis har så mye kunnskap om jus fra før.

Spørsmål og svar

Samtalene mellom tiltalte og de andre aktørene i salen foregår nesten utelukkende gjennom spørsmål og svar. Her stiller advokatene og dommerne spørsmål, som tiltalte forventes å svare på. Og på det eneste tidspunktet i noen av sakene hvor den tiltalte ønsket å stille et spørsmål til fagdommeren, ble tiltalte nektet å gjøre dette. Jeg vil ikke vise for mange eksempler her på hvordan utspørringen av tiltalte fungerer, da dette er noe som er synlig i store deler av empirien min som jeg allerede har vist. Jeg vil heller diskutere hva dette forteller om interaksjonen og maktbalansen i salen. Imidlertid vil jeg begynne med å vise et utdrag som gjør spørsmålenes virkning ekstra tydelige. Tidligere har jeg vist flere samtaler mellom tiltalte og advokatene, hvor vedkommende svarer på hva advokatene spør om. Men i utdraget under er ikke tiltalte fornøyd med hvor fortellingen og spørsmålene går. Dette er saken jeg har vist tidligere hvor tiltalte hadde kjørt uten førerkort og under påvirkning av amfetamin, og vært i besittelse av våpen på en av disse kjøreturene. Han hadde helt i begynnelsen av saken snakket om at grunnen til at han kjørte uten førerkort var at en mann hadde truet ham på livet. Derfor hadde han hatt med seg kjøretøyet over alt, i tilfelle denne mannen dukket opp i området og han selv måtte komme seg vekk fra ham fort. Ingen av rettens andre aktører stiller noen oppfølgingsspørsmål angående denne fortellingen, og fagdommeren går rett over til å spørre om den ene hendelsen han er tiltalt for, hvor han ble stoppet av politiet, som raskt merket at han var ruset og ikke hadde førerkort.

Fagdommer spør om han hadde tatt amfetaminet før hendelsen, og om han hadde kjørt langt. Og om det var hans stoff.

Tiltalte: Jeg hadde kjørt kort, [han forteller hvilken gate han kjørte fra og til]. Det var noen tomme poser som hadde kommet med i jakken [dette er posene med det narkotiske stoffet].

Fagdommer: Hadde du med våpenet?

Tiltalte: Ja, var redd.

Fagdommer: Var det ditt?

Tiltalte: Kan ikke helt huske.

Tiltalte forteller at grunnen til at han hadde med våpenet var fordi han var redd, men dette blir ikke anerkjent av dommeren som stiller spørsmål. Litt senere prøver tiltalte igjen å få igjennom historien om hvor redd og truet han følte seg i denne perioden, men hvor dette blir oversett av aktor:

Aktor spør om bruken hans av det narkotiske stoffet. Tiltalte sier han var redd for å sove på grunn av trusselen mot ham.

Aktor: Ja, men hvor ofte brukte du stoffet?

Tiltalte: Jeg brukte det for å ikke sove, turte ikke.

Aktor: Hvor lenge har du brukt stoffet?

Forsvarer stirrer på tiltalte.

Tiltalte sier årstallet han begynte, og det er omtrent 30 år siden.

I konstruksjonen av en institusjonell identitet kan man ikke gjøre en hvilken som helst påstand om seg selv; den må derimot konstrueres gjennom interaksjoner med andre (Gubrium & Holstein, 2001, s. 8). Tiltalte vil konstruere seg selv ut fra en offeridentitet, men det er aktor, forsvarer og fagdommer som i realiteten har makt til å konstruere og å bestemme hva som er en legitim identitet innen institusjonen (Smith & Natalier, 2005, s. 126). Jeg fokuserer ikke mye på dommernes arbeid i sakene i denne oppgaven, men her ser jeg at en fagdommer også konstruerer tiltalte og vedkommendes fortelling. Hvordan makt utføres i en rettssal kommer tydeligst til uttrykk gjennom spørsmål-svar-formatet som brukes av advokatene og dommerne i retten for å få informasjon ut fra personene i vitneboksen – i dette tilfelle den tiltalte (Smith & Natalier, 2005, s. 126). Disse

spørsmålene kan egentlig betraktes som krav; tiltalte må gi svar på spørsmålene, og kan ikke uten videre introdusere beviser de selv mener er relevante. Tiltalte kan ikke introdusere nye tema selv, og advokatene og dommerne har makten til å velge hvordan saken skal fremstilles (ibid.).

I denne saken er det også interessant at forsvareren ikke på noe punkt legger til rette for at tiltalte skal få fortelle om sin versjon av hendelsene ved å stille oppfølgingsspørsmål om dem, slik som er vanlig i andre saker. Det at forsvarer ikke støtter tiltaltes fortelling viser noe annet enn tidligere forskning, hvor intervjuede forsvarsadvokater forteller at når de aksepterer en sak så bør de holde seg til tiltaltes versjon av hendelsene, selv hvis denne fortellingen er usannsynlig. Et unntak fra regelen kan komme hvis tiltalte vil gå til sak selv om forsvarsadvokaten har anbefalt å la være på grunn av at sjansen for å vinne er veldig liten. Her kan forsvarsadvokaten skape distanse mellom seg selv om den tiltalte, ved å si ting som at «*min klient sier at han ikke var på åstedet*» (Flower, 2018, s. 240). Funnet mitt viser imidlertid en enda mer drastisk måte forsvarsadvokaten kan forholde seg til tiltaltes usannsynlige fortelling på; nemlig å unngå å stille spørsmål om den eller nevne den i det hele tatt. Forsvarsadvokater kan støtte sin klients versjon av hendelsene ved å ikke reagere på den usannsynlige hendelsen (Flower, 2018, s. 238), men her anerkjenner ikke forsvareren fortellingen på noe punkt i saken. Derfor mener jeg at det som skjer her er at forsvareren unngår å være med på konstruksjonen i det store og hele, og ikke støtter klientens versjon av hendelsene.

De fleste spørsmålene har som formål å få tiltalte til å fortelle ting som er viktige for saken. Det ser jeg for eksempel i utdraget under fra kroppskrenkelsessaken med den unge mannen.

Forsvarer: «Hvordan tolket du det da fornærmede sa han skulle hente gjengen sin? Spille fotball, eller?» Han sier dette på en litt lett måte, og jeg tror han prøver å lette stemningen.

Tiltalte: «Jeg følte meg truet». Han forteller også at han følte seg redd og usikker.

Forsvarer: «Hvorfor slo du ham?»

Tiltalte: «Jeg følte meg truet.» Valget var en kombinasjon av at han var lei, følte seg truet osv.

Spørsmålene stilles på en måte som hjelper tiltalte å svare innen de juridiske makrofortellingene. Først spør forsvarer om hvordan tiltalte oppfattet situasjonen, og rett etterpå om hvorfor han hadde slått fornærmede. Her får tiltalte fortalt at han følte seg truet, og at det var derfor han slo. Vitner har også en viktig rolle i sakene, og interaksjonen mellom advokatene og vitnene som er med i sakene skjer gjennom spørsmål og svar. I dataene mine ser jeg at spørsmålene advokatene stiller

til vitnene kan brukes til å bekrefte den institusjonelle identiteten som legges frem. Vitner er ikke til stede i salen gjennom hele saken, men kommer derimot inn først når det er deres tur til å forklare. Dermed har de ikke fått med seg hva som er blitt sagt tidligere i saken. Dette er fra saken om den unge mannen som slo ned en annen mann. Vitnet som er inne er tiltaltes daværende kjæreste, som var til stede da hendelsen fant sted. Først bekrefter hun det fysiske hendelsesforløpet etter spørsmål fra aktor. Senere spør forsvarer: «Hva tenker du om hvorfor fornærmede gjorde det han gjorde?». Her svarer vitnet «Jeg tror han var ute etter bråk». Her spør han om fornærmedes handlinger, og får bekreftet fremstillingen av at fornærmede var provoserende, som er en viktig del av fremstillingen om at tiltalte ble et offer for dette.

Konstruksjonen av identiteter skjer gjennom identitetsarbeid. Den tiltalte kan ikke skape en identitet helt selv, og det samme gjelder advokatene. Derimot kan de konstrueres ut fra de komplekse detaljene fra personenes liv, gjennom blant annet prat og interaksjon (Gubrium & Holstein, 2001, s. 17). Advokatene velger ut ting å spørre om som er relevante for den identiteten de selv prøver å konstruere, og normene og maktforholdet i salen krever at tiltalte svarer på disse og deltar i identitetsarbeidet. Dette gjelder også i tilfeller hvor tiltalte ikke er enig i advokatenes fremstillingen av seg selv.

Fortellingenes elementer

En annen strategi advokatene bruker er å styre kronologien i fortellingene på ulike måter. Mennesker er fortellende vesener, og det å fortelle historier er en viktig metode for hvordan vi forstår våre egne og andres liv. Ved å studere fortellinger kan man få innsikt i hvordan mennesker skaper og opprettholder mening, inkludert identitetens mening (Loseke, 2007, s. 661). Her vil jeg vise hvordan fortellinger endres gjennom å endre starttidspunktet, og ved å utelate eller inkludere elementer i fortellingen. Jeg vil også vise hvilken effekt dette kan ha for hvordan de tiltalte og deres handlinger vurderes.

Et tydelig eksempel på at aktors og forsvarers fortellinger begynner på forskjellige steder, er saken jeg har omtalt tidligere med kvinnen som er tiltalt for brudd på dyrevelferdsloven. Fortellingen til forsvarer begynner flere måneder før hendelsen, slik at den inkluderer utfordringene denne tiltalte har hatt på hjemmefronten i de siste månedene, samt krangelen hun hadde hatt i forholdet sitt kvelden før. Slik fremstår det som at tiltalte er noen som har hatt så mye å tenke på at hun ubevisst hadde handlet uaktsomt overfor kjæledyret. Derimot starter aktors

fortelling samme morgen som den kriminelle hendelsen fant sted, slik at fortellingen begynner med at hun etterlater kjæledyret i en utsatt tilstand. Ikke på noe tidspunkt spør han om hva som skjedde på hjemmefronten i denne perioden. Rekkefølge viser årsaksfølge i fortellinger, hvor det som skjer først leder til det som skjer senere (Kjus, 2009, s. 52). Forsvarer plasserer årsaken til den kriminelle handlingen utenfor kvinnen, i hendelser i livet hennes i denne perioden, mens aktor kun tar for seg kvinnen og hennes handlinger, slik at handlingen fremstår som noe som mer direkte kommer fra henne selv. Den tiltalte og årsaken til hendelsen fremstår slik på to veldig ulike måter. Denne strategien blir også brukt i saken med mannen som kjørte uten førerkort og i ruset tilstand. Her spør ikke bare aktor tiltalte var ruset under den hendelsen han er tiltalt for, men også hvor lenge han har brukt det narkotiske stoffet, som er ca. 30 år. Aktor viser også til tiltaltes tidligere straffedommer. Slik begynner fortellingen omtrent 30 år før hendelsen han er tiltalt for, og handlingene hans slik fremstilt som et mønster, i stedet for handlinger han har gjort i respons til at en mann truet med å drepe ham. På denne måten konstruerer aktor både en identitet som rusavhengig og tidligere straffedømt. Dette med å bruke startpunktet til fortellingen som et virkemiddel for identitetsarbeid er en strategi jeg ser bli brukt av både forsvarere og aktorer, avhengig av om det som inkluderes taler for eller imot tiltalte. Ulike startpunkt for fortellingene kan endre fortellingens karakter (Kjus, 2009, s. 50), og fremstillingen av tiltalte.

I kroppskrenkelsessaken er det tydelig hvordan fortellingen og tiltalte kan fremstå ulikt gjennom å også utelate elementer fra fortellingen. Også dette bidrar til å fremstille årsak-virkningsforholdet rundt hendelsen på ulike måter. I saken hvor tiltalte hadde slått ned en annen mann, har jeg sett at både aktor, forsvarer, tiltalte og fornærmede selv er enige i at fornærmede oppførte seg provoserende, og at tiltalte ikke ville være i denne situasjonen. Men her er det interessant å se på hvordan en liten detalj i handlingsforløpet fremstilles ulikt av tiltalte som vil frifinnes, og aktor som argumenterer for at tiltalte handlet i forsett. Denne lille detaljen er at fornærmede la en hånd på skulderen til tiltalte, og at det neste som skjedde var at tiltalte slo ned fornærmede. Fornærmede forklarer selv på begynnelsen av saken at:

Fornærmede dytter på tiltalte, og tiltalte dytter ham tilbake. Tiltalte og vennene hans prøvde å roe ned saken, men fornærmede sto hele tilden med knyttede never. Tiltalte ble irritert, og impulsivt slo han fornærmede ned. Dette var etter fornærmede tok ham på skulderen. Tiltalte gikk deretter bort, og var i sjokk.

Viktigheten av at fornærmede la hånden på skulderen til tiltalte fremheves også av fagdommeren litt senere i saken, hvor han spør hva som var utløsende for at tiltalte slo fornærmede.

Fagdommer: «Hva er det ved dette at han legger hånden på skulderen din, som utløser det?»

Tiltalte: «Jeg opplever det som at han har tenkt å utøve vold mot meg».

Som man kan se i neste utdrag, så støtter også aktor fremstillingen av fornærmende som provoserende og tiltalte som en som ville ut av situasjonen. Men aktor er uenig i forsvarers påstand om at tiltalte handlet i nødverge, og argumenterer for at tiltalte handlet med forsett. Utdraget er fra aktors sluttinnlegg.

Aktor mener det skal legges til grunn av tiltalte ville vekk, og at fornærmede selv sa han kunne være provoserende. «Men fornærmede tar på tiltalte. Tiltalte tar hånda hans vekk. Deretter skjer ingenting mer før tiltalte slår ham ned. Derfor er det ikke nødverge.»

Her virker det på meg som at aktor bestrider kausaliteten slik den legges frem av tiltalte, til tross for at de teknisk sett presenterer samme rekkefølge for hendelsene. Rekkefølge er en viktig del av en fortelling, da det forteller oss om hvordan det som skjer før leder til det som skjer etterpå. Rekkefølge har mye å si for hendelsenes betydning og for de moralske implikasjonene. Kausalitet i fortellinger veksler mellom den ytre virkeligheten som omslutter menneskene i fortellingen, og den indre virkeligheten til menneskene (Kjus, 2009, s. 52). Over ser jeg at aktor unnlater å snakke om den indre virkeligheten til tiltalte i øyeblikket fra tiltalte får fornærmedes hånd på skulderen og frem til han slår fornærmede. Dermed fremstiller aktor tiltaltes handling som at han slår nesten uten videre, i motsetning til at det er en respons på at fornærmede tok på ham. Dette er i sterk kontrast til tiltaltes og hans forsvarers fortelling, hvor tiltalte forteller at han opplevde fornærmedes handling som et tegn på at han var i ferd med å utøve vold mot ham.

En annen strategi særlig aktor i sakene bruker er å introdusere alternative utfall av tiltaltes handlinger i fortellingen. Som vist i et utdrag over fra trafikksaken så påpeker aktor i sitt sluttinnlegg at «man trenger ikke følge mye med i media for å vite at dette kan få tragiske utfall». Slik blir man som lytter minnet på at selv om ingen ble skadet av tiltalte som kjørte uten førerkort og i beruset tilstand, så kunne det lett ha skjedd, og tiltalen kunne i stedet ha dreid seg om en

trafikkulykke. Og også i kroppskrenkelsessaken sier aktor i sitt sluttinnlegg at «det er tilfeldig eller bare hell at fornærmede ikke ble mer skadet». Slik blir det påpekt at hva tiltalte gjorde *kunne* gitt langt verre resultater, men at det tilfeldigvis ikke gikk fullt så ille denne gangen. Slik jeg ser det er dette også knyttet til forholdet mellom årsak og virkning. Men mens de to strategiene jeg har tatt for meg over handler mest om årsakene, så handler dette om virkningene. Det blir påpekt at de samme handlingene som vi vet at tiltalte utførte, *kunne* ledet til et verre utfall, og det er kun flaks at det ikke endte slik. I straffeloven er det uttrykt at en av de skjerpene omstendighetene når det kommer til straffutmåling er om lovbruddet var «tilsiktet et vesentlig mer alvorlig resultat eller det lett kunne ha blitt følgen» (Straffeloven, 2005, § 77). Med dette blir det tydelig at dette er elementer som inkluderes i fortellingene for å argumentere for strengere straff.

I tillegg til at aktorene fremhever alternative utfall, inkluderer de ofte også offerets synspunkt eller opplevelser. Dette setter tiltaltes handlinger i et nytt lys. Dette ser jeg blant annet i saken som handlet om brudd på dyrevelferdsloven. Først og fremst vil jeg påpeke at aktor gjennom saken humaniserer dyret, særlig ved å nevne dyrets navn flere ganger, noe jeg ikke har registrert at forsvarer gjorde på noe punkt i saken. Dyrets navn er i tillegg et menneskenavn, om enn et noe litt uvanlig et. Jeg har valgt å kalle det Wilhelm. Underveis i saken kommer det inn et vitne for aktor, som jobber som veterinær og var en av de som tok imot dyret da det ankom klinikken. Aktor spør om hvor alvorlig tilstanden til dyret var da det kom inn, og vitnet sier tilstanden var livstruende.

Aktor spør videre om denne dyreartens følelsesliv, sammenlignet med menneskers. Vitnet sier opplevelsen må ha vært «en stor påkjenning» for dyret. Aktor gjentar det siste vitnet sa om at det må ha vært en stor påkjenning, og dette blir siste ord før vitneavhøret avsluttes.

Aktor prøver også å få tiltalte til å sette seg inn i situasjonen til dyret. På et punkt sier han til tiltalte «Men Wilhelm har vel ikke mulighet til å [komme seg ut av situasjonen]?». Aktor påpeker slik hvor hjelpeløst dyret var i denne situasjonen. Også i saken hvor tiltalte hadde slått ned fornærmede på byen, ble det lagt vekt på fornærmede. Til tross for at både tiltalte, aktor, forsvarer og fornærmede selv fremstilte fornærmede som provoserende, fremhever aktor også skadene og ettervirkningene fornærmede fikk etter hendelsen. Aktor spør ham om hvordan han har blitt påvirket av hendelsen.

Fornærmede forteller at han et halvt år etter hendelsen slet han med tung søvn og var mye sliten. Han var sykmeldt i to uker, på grunn av hele pakka. Han slet også med å gå på byen og å være i store grupper. Han blir fort sliten, og har slitt med angstfølelse. Han fikk hjernerystelse av hendelsen.

På et punkt i saken viser også aktor frem et bilde på prosjektoren på veggen av skaden den fornærmede fikk. Bildet er tatt kort tid etter hendelsen, og man kan se et sår på siden av ansiktet, med blod rundt. Jeg selv blir overrasket og litt sjokkert over hvor ille skaden så ut. Store deler av sakene jeg har observert går ut på at tiltalte re-forteller hvordan hendelsen fremsto fra sitt perspektiv. Men når aktorene viser fortellingen fra ofrenes perspektiv lar det lytterne sette seg inn i ofrenes posisjon, og gjør det lettere å få sympati for dem. Slik blir også konsekvensene av tiltaltes handlinger tydeligere for oss.

Advokatenes bruk av emosjoner og inntrykksstyring i retten

Her passer det seg å påpeke hvilken rolle emosjoner har i straffesakene. Foreløpig har emosjoner blitt *snakket om* i retten. Tiltaltes følelser på handlingstidspunktet gjøres relevant ved at advokatene påpeker hvorfor disse er juridisk relevante. Men emosjoner har også en annen rolle i retten. Ikke bare snakkes de om i retrospekt, men de *utspilles* også i retten. I de to neste delkapitlene vil jeg vise både hvordan advokatene bruker emosjoner for å fremstille tiltalte på visse måter, og hvordan de oppfordrer tiltalte selv til å vise emosjoner. Først vil jeg vise hvordan advokatene selv uttrykker emosjoner for å drive inntrykksstyring.

Igjen vil jeg se på saken hvor en polsk innvanderer er tiltalt for å ha utført bedrageri mot NAV gjennom å krysse av på et skjema at han ikke hadde arbeidet de siste 14 dagene, til tross for at han faktisk hadde arbeidet. Dette er et skjema han måtte krysse av hver 14. dag, og han hadde krysset av feil over en lengre periode, og hadde derfor fått utbetalt dagpenger fra NAV som han egentlig ikke hadde krav på. Tiltalte og forsvarers fortelling bygger på at tiltalte tidligere hadde vært arbeidsledig, men at han hadde fortsatt å krysse av på at han var arbeidsledig selv etter han fikk jobb, fordi han ikke kan norsk og derfor ikke forsto hva som sto i dette dokumentet. Han fikk hjelp til å krysse av dokumentet av noen på en Facebook-side for andre polske arbeidere i Norge, og det var de som ba ham krysse av «Ja» på det siste spørsmålet på skjemaet. Dette spørsmålet var

altså om han fremdeles ville stå oppført som arbeidsledig hos NAV. Alt som blir sagt i saken foregår gjennom en tolk som sitter rett ved siden av ham i vitneboksen. På meg opplevdes det som at tiltalte brøt med normene i retten, hvor han ikke ville svare på spørsmålene til aktor. Utdraget under er fra da tiltalte svarer på spørsmål fra aktor tidlig i saken, og gir et innblikk i stemningen.

Aktor spør om når tiltalte faktisk hadde jobbet, og om hvordan tiltalte trodde NAV skulle vite at han hadde begynt å jobbe igjen.

Tiltalte sier at han ønsker å stille dommeren et spørsmål, men han får ikke lov.

Tiltalte henvender seg til aktor og sier gjennom tolken at: «Jeg vil heller svare på spørsmål om arkene som ble feilarkivert, for dine spørsmål er merkelige».

Dette er den eneste gangen i løpet av alle observasjonene mine at jeg har opplevd at tiltalte sier imot aktor. Dette virker som et tydelig brudd på normene i rettssalen. Saken videre fremstår som kaotisk i form av at tiltalte ofte svarer kort og litt unnvikende, og aktor virker tydelig irritert. Det er vanskelig å si hva som skyltes kommunikasjonsproblemer gjennom tolken, hva som skyltes den tiltalte selv, men jeg opplevde at aktor spilte videre på at den tiltalte var så vanskelig å kommunisere med, i form av små dramatiske produksjoner. Dette vil jeg vise under i et litt lengre utdrag. De to punktene i dialogen hvor jeg har uthevet aktors «*hvorfor*» i kursiv er steder hvor aktor la mye trykk på ordet på en utålmodig og irritert måte.

Aktor: «Hvorfor tenke du det var relevant for NAV å vite hvor mange timer du hadde jobbet?»

Tiltalte: «Kjæresten min spurte hvor mange timer jeg jobbet, og skrev dem inn. Jeg visste ikke hvorfor». Og han visste ikke at han trengte å si fra til NAV når han begynte på jobb igjen. Han trodde alt skjedde elektronisk.

Aktor: «Forstår du engelsk?». Dette er i referanse til at dokumentet også var lett tilgjengelig på engelsk.

Tiltalte: «Ja».

Aktor: «Du har på dokumentet krysset av at du har lest informasjonen».

Tiltalte: «Det er sånn man gjør automatisk.»

[...]

Aktor: «*Hvorfor* fikk du beskjed om å krysse «Nei» på spørsmål om du hadde jobbet de siste 14 dagene?»

Tiltalte gir ikke noe konkret svar. Men han sier noe om at noen sa han skulle gjøre det.

Fagdommer: «Hvem sa det?».

Tiltalte kan ikke si det, da de bor her, og han ikke vil få dem i trøbbel.

Fagdommer: «Hva trodde du sto på spørsmålet?»

Tiltalte: «Har aldri tenkt på det. Mange som går til NAV vet de skal krysse av slik.»

Aktor: «*Hvorfor* leste du ikke informasjonen?»

Tiltalte: «Hvorfor skulle jeg lese den når jeg visste hvor jeg skal fylle ut?»

Jeg tar meg selv i å synes veldig synd på tolken – som er en liten og lav dame litt oppi årene – for at hun sitter i kryssilden. Jeg mener dette er en liten dramatisk produksjon, som er en form for inntrykksstyring (Flower, 2018). Her driver aktor inntrykksstyring ved bruk av emosjonen irritasjon, for å fremheve hvor vanskelig og unnvikende tiltalte er når han svarer på spørsmålene. Jeg må påpeke at jeg ikke mener det er aktor som gjorde *at* tiltalte svarte som han gjorde, men at aktor valgte å spille videre på dette, i motsetning til for eksempel å være mer tålmodig og omformulere spørsmålene.

Underveis i samme sak driver forsvarer med små dramatiske reduksjoner. Mens aktor viser frem skjemaene hvor tiltalte hadde krysset av å ha jobbet 0 timer, skrev jeg at «Forsvarer sitter sammensunket og ser ikke så interessert ut». I sitt sluttinnlegg går aktor hardt ut mot tiltalte ved å blant annet si at tiltalte teknisk sett kan ha forklart seg usant i retten og at han hadde visst poenget med skjemaet, men likevel hadde bekreftet hver uke at han fortsatt ville stå oppsatt som arbeidsledig. Jeg skrev følgende i feltnotatet mitt: «Forsvarer ser underveis ut som han kjeder seg ihjel. Han sitter sammensunket og tilbakelent i stolen, og ser ned». I disse utdragene mener jeg å se at forsvarer utøvde en liten dramatisk reduksjon. Dette gjør han ved å unnlate å vise emosjoner og generelt unngå å vise noe respons, men også mangel på emosjoner og respons kan betraktes som en respons (Flower, 2018, s. 239). Dette er en strategi som kan brukes for å få det til å fremstå som at det aktor sier ikke er noen trussel for tiltalte (Flower, 2018, s. 237). Underveis i saken var det imidlertid vanskelig for meg å vite om forsvarer opptrådte slik fordi han genuint var uinteressert, eller om dette var en strategi. Men i sitt sluttinnlegg ble forsvareren tydelig engasjert:

Forsvarer blir engasjert når han snakker om at saken hadde ett års liggetid hos politiet. «Jeg garanterer deg at den lange liggetiden hadde påvirket deg i dine daglige gjøremål. Tiltalte må kompenseres for dette.» Han henvender seg her til dommerne.

Dette sier meg at han ikke var uinteressert i saken, men at det var en strategi. Her bruker forsvareren en liten dramatisk produksjon i form av engasjement for å dra oppmerksomhet mot det at saken har hatt lang liggetid, og at tiltalte bør få mildere straff for å kompenseres. Dette er et argument som har blitt brukt i mange av sakene jeg har observert, men dette utdraget skiller seg ut i at forsvarer var spesielt engasjert da han snakket om det.

I reduksjonene kan det også brukes rekvisitter. Dette ser jeg i saken med mannen som kjørte uten førerkort og i ruset tilstand. Under er to utdrag, hvor det første er fra aktors utspørring av tiltalte, og det andre er fra aktors sluttinnlegg. Her driver forsvarer en liten dramatisk reduksjon ved bruk av mobilen og neglene som rekvisitt.

Aktor spør om tiltalte kjenner til effekten av amfetamin. Tiltalte sier han ikke merker noe av det lengere. Forsvarer holder på med noe på mobilen. Han har albuene på pulten og holder mobilen så høyt opp at den er ganske synlig.

Aktor snakker om straffeutmåling. Her er det allmennpreventive hensyn. «Man trenger ikke følge mye med i media for å vite at dette kan få tragiske utfall». Forsvarer fikler med- og biter på neglene en liten stund. Aktor legger frem hvor lang fengselsstraff og hvor stor bot tiltalte bør få. Forsvarer tar opp mobilen igjen, og holder den synlig. Det ser ut som den ene meddommeren får med seg at han gjør dette.

Her mener jeg forsvarer driver små dramatiske reduksjoner for å redusere virkningen av tiltaltes og aktors skadelige utsagn. Grunnen til at tiltaltes påstand om at han ikke lenger kjenner effekten av amfetamin er ødeleggende, er at han ble anmeldt fordi to politimenn på patrulje tok kontakt med ham mens han stod ved kjøretøyet sitt og var tydelig ruspåvirket. Altså stemmer ikke tiltaltes forklaring med bevisene, og troverdigheten hans svekkes. Og aktors påstand om hvor lang fengselsstraff tiltalte bør få er endel lengre enn hva forsvareren senere legger frem, så aktors påstand går imot forsvarerens mål. Tidligere forskning viser at inspeksjon av fingerneglar er en typisk strategi som brukes av forsvarere når det gis vitneforklaringer som kan ødelegge for tiltalte (Flower, 2018, s. 242), men her brukes det også i respons til aktors sluttinnlegg. Når det kommer til advokaters bruk av mobiler underveis i rettssaker så er ikke dette alltid med formål om å skape en liten dramatisk reduksjon, da de ofte er nødt til å sjekke eposter underveis (ibid.). Men måten det ble gjort på i utdragene over var så synlige for de andre i salen at det på meg virker som en

bevisst strategi. Forsvareren kan ha gjort dette for å minimere effekten av det ødeleggende både tiltalte og aktor sa, gjennom små dramatiske reduksjoner. Hadde forsvareren uttrykt vantro eller overraskelse over hva som ble sagt, kunne dette fremhevet det som ble sagt av den tiltalte og aktoren, og forsvarerens ikke-respons bidrar derimot til å undergrave det (Flower, 2018, s. 239).

Videre vil jeg presentere to eksempler fra samme sak, da denne saken skilte seg ut for meg som å være den mest emosjonelle og den mest engasjerende både på meg og de andre aktørene i saken. Jeg bruker meg selv som sensorisk redskap, og emosjoner og tanker som dukker opp i meg selv i respons til ting som skjer i saken kan også dukke opp hos de andre aktørene. Jeg mener å ha sett at forsvarer i spesielt én sak både påvirket stemningen i retten, og påvirket tiltalte til å gråte. Dette gjorde han ved å bruke strategisk emosjonsstyring. Strategisk emosjonsstyring er når aktører – i dette tilfellet en forsvarsadvokat – bruker emosjoner for å oppnå et bestemt mål (Wettergren & Bergman Blix, 2016, s. 22). Dette er saken hvor tiltalte hadde slått ned fornærmede som hadde opptrådt provoserende. Her mener jeg å se at forsvarer på et punkt bruker strategisk emosjonsstyring i form av humor for å lette stemningen, og for å poengtere tiltaltes relativt unge alder. Jeg ser også forsvareren bruke strategisk emosjonsstyring for å påvirke tiltalte til å gråte, noe jeg vil vise i neste delkapittel som tar for seg tiltaltes emosjoner i retten. Jeg vil nå vise hvordan forsvareren lettet stemningen og brukte humor. Dette skjedde i starten av forsvarers utspørring av tiltalte, som var like etter tiltalte hadde begynt å gråte under aktors utspørring (dette vil jeg vise utdrag av litt senere).

Forsvarer tar over. Han spør tiltalte om noe angående hun som i saken blir omtalt som tiltaltes kjæreste, og som en digresjon spør han om hun er *tidligere* kjæreste, eller om de fortsatt er sammen. Tiltalte nøler, før han sier de ikke er sammen lenger. Forsvarer og fagdommer ler litt. Forsvarer sier på en fleipete måte at han ikke skal grave mer, men at han er nysgjerrig. Fagdommeren utveksler et lite nikk med forsvareren og humrer litt mer.

Jeg ser ikke tiltaltes reaksjon, da jeg sitter bak ham, men jeg opplever at hele stemningen i rommet blir veldig mye lettere, særlig med tanke på at tiltalte bare noen få minutter tidligere hadde grått. Men jeg kan innbille meg at denne endingen i stemning vil kunne oppleves som avslappende på tiltalte, som like før hadde vært overveldet av emosjoner. Noe jeg tok meg selv i å tenke etter forsvareren hadde spøkt litt rundt kjærestetemaet var at det var forfriskende å få bragt inn et helt hverdagslig tema i salen. Jeg opplevde også at jeg ble mer bevisst på alderen til tiltalte. Tiltalte var

ca. 18-19 år da den kriminelle handlingen fant sted, og under rettssaken er han ca. et år eldre. Det at forsvareren inkluderte dette spørsmålet angående om han var sammen med jenten fra saken fremdeles eller ikke, etterfulgt av lettsindig latter fra både seg selv og dommeren, gir meg konnotasjoner til prat mellom ungdommer. For meg ble dette en påminnelse om at den tiltalte var ung, og jeg følte han ikke hørte hjemme som tiltalt i en straffesak. Under har jeg enda et utdrag, som fortsetter rett der forrige utdrag slapp.

Forsvarer refererer til at tiltalte tidligere fortalte at fornærmede hadde sagt han skulle «hente gjengen sin».

Forsvarer: «Hvordan tolket du det da fornærmede sa han skulle hente gjengen sin? Spille fotball, eller?» Han sier dette på en litt lett måte, og jeg tror han prøver å lette stemningen.

Med denne fotball-kommentaren ser jeg det igjen som at forsvarer jobbet med å lette stemningen og for å gjøre tiltalte mer komfortabel. Og også her synes jeg forsvarer påpeker – eller nesten overdriver – tiltaltes relativt unge alder, da det virker å være en referanse til et bilde mange sikkert kan kjenne igjen fra å være barn og bli invitert med på å spille fotball i friminuttet eller etter skolen. Det kan virke som at den strategiske emosjonsstyringen han utfører gjennom humor ikke bare er rettet mot å påvirke den tiltalte til å føle seg mer komfortabel, men også er rettet mot å påvirke lytterne. En mulig relevant kontekst her er at tiltalte tidlig i saken blir spurt av fagdommeren om han kjenner en som heter Petter, fra en konkret bydel. Tiltalte tenker, og kommer frem til at han kjenner noen som heter Petter, men han husker ikke etternavnet hans. Fagdommeren sier at grunnen til at han spør er for å høre om tiltalte kjenner sønnen hans, og han vil forsikre seg om at de ikke er så nært forbundet at han ikke kan være dommer i denne saken. Men de kommer frem til at tiltalte kun har hatt ett fag sammen med fagdommerens sønn, og at de ikke er nære venner. Derfor er det ikke noe problem. Imidlertid mener jeg det kan være relevant å se observasjonene mine i lys av denne konteksten; selv om fagdommeren ikke har en nær forbindelse til tiltalte, så kommer det frem at han har en sønn på samme alder som tiltalte. Ved at forsvarer skaper konnotasjoner til tiltaltes alder, kan det være han minner fagdommeren på nettopp denne likheten mellom tiltalte og hans egen sønn. Det er selvfølgelig vanskelig å slå fast om dette er bevisst fra forsvarers side, og at det hadde en effekt på dommeren. Men tidligere forskning på aktorer viser at de kan basere seg på kunnskap om fagdommeren, og slik bruke empati for å forestille seg

hvordan dommeren vil handle og reagere på saken. Ut fra dette tilpasser aktorene måten de presenterer saken på (Wettergren & Bergman Blix, 2016, s. 27). Så man kan tenke seg at også forsvarere arbeider slik, og at det er dette jeg ser i empirien over.

Tiltaltes emosjoner i retten

Senere i samme sak som den over ser jeg forsvarer legge fra seg denne mer lette væremåten, og heller forsøker å få tiltalte til å uttrykke seg emosjonelt. Utdraget under er fra etter vitneavhørene er over, men før sluttinnleggene begynner. Her sensurer jeg yrket det er snakk om av anonymitetsgrunner, men dette er et type yrke med strenge krav til rent rulleblad.

Forsvarer sier til tiltalte, som nå sitter ved siden av ham og ikke i vitneboksen: «Du er redd for at dette får konsekvens for din mulighet til å jobbe i [yrket]?»

Tiltalte: «Ja, [yrket] har vært drømmen siden jeg var liten». Han forteller at foreldrene også har jobbet i samme yrke. Og at han nå risikerer å miste muligheten til å få denne type jobb. Han blir tydelig emosjonell og lei seg.

Dataene her er dessverre noe mangelfulle, da jeg ikke har skrevet ned noe om tonen eller kroppsspråket til forsvarer. Men man kan se på dialogen at han tar opp et tema som tydelig er sårt og viktig for tiltalte, hvor det var en god sjanse for at den tiltalte ville bli emosjonell. Tiltalte hadde også grått en gang i begynnelsen av saken, da han satt i vitneboksen og svarte på spørsmål fra aktor. Jeg drar frem dette som en kontrast til utdraget over. I dette utdraget fremstår det på meg som at det at tiltalte begynner å gråte er en utilsiktet konsekvens av spørsmålene til aktor.

Aktor: «Følte du det var nødvendig å slå ham ned?»

Tiltalte: «Nei».

Aktor: «Tenker du det kunne blitt løst på en annen måte?»

Tiltalte: «Ja, det var det jeg hadde prøvd.»

Tiltalte blir her først veldig stille. Jeg sitter nesten rett bak ham, så jeg ser ikke først helt hva som skjer, men det blir tydelig etterhvert at han gråter stille. Han sier han aldri har vært i lignende situasjoner før, eller brukt vold.

Utdraget fra da forsvarer spør ham om han er redd for at en dom i denne saken kan ødelegge for hans mulighet til å få drømmejobben virker på meg som en mye mer bevisst påvirkning av tiltaltes emosjoner. Det at forsvarer konkret spør om han er «redd» gjør også at tiltalte må forholde seg til denne emosjonen. Her mener jeg det er sannsynlig at forsvarer har brukt empati som profesjonelt redskap for å forstå at dette var et ømt tema for tiltalte, og at han ut fra dette brukte strategisk emosjonsstyring ved å stille dette spørsmålet (Wettergren & Bergman Blix, 2016). Jeg mangler som nevnt data på forsvarerens tonefall i utdraget. Men jeg har vist ut fra det rent verbale at forsvareren her driver en form for strategisk emosjonsstyring. Jeg kan ikke si noe om at han selv uttrykker en emosjon for å oppnå at tiltalte viser emosjoner, men det virker på meg som at han heller brukte en verbal referanse til en emosjon og til noe som betyr mye for tiltalte, for å få tiltalte til å uttrykke seg emosjonelt. Dette er den opplevelsen fra observasjonene mine som har etterlatt sterkeste inntrykk på meg, og som jeg fremdeles tenker på noen måneder etterpå. Grunnen til dette er at det ble fremhevet hvor store konsekvenser en dom kunne ha for tiltalte, og hvor viktig dette var for ham. En dom ville ikke «bare» betydd at tiltalte ville måtte betale oppreisning og/eller få en betinget eller ubetinget fengselsstraff, men ville gå utover resten av livet hans, i form av at han kunne miste muligheten til å få drømmejobben. Dette gjorde at jeg syntes synd på tiltalte, og ble bekymret for vedkommendes fremtid, og følte at en eventuell dom vil være urettferdig streng.

Beklagelser

I begge de to sakene hvor det er en fornærmet part, har tiltalte beklaget til fornærmede. Dette er observasjoner jeg mener har en viktig betydning i sakene, da forsvarerne legger vekt på nettopp denne beklagelsen. Jeg vil vise hvilken rolle dette kan ha i konstruksjonen av tiltalte, nemlig ved at det fremhever hvilket forhold de tiltalte har til sine egne handlinger. Her vil jeg vise et eksempel på en re-fortelling av tiltaltes emosjoner, og et eksempel på at tiltaltes emosjoner blir utspilt i retten.

I den ene saken tilrettelegger forsvareren for tiltaltes ønske om å få beklage direkte til fornærmede. Dette er saken med mannen som i beruset tilstand hadde sparket en politimann i benet. «Forsvareren sier på slutten av vitneavhøret av fornærmede at tiltalte vil benytte anledningen til å si noe til politimannen. Tiltalte beklager veldig, og politimannen aksepterer beklagelsen.» Hverken jeg eller politimannen er fysisk tilstede i salen, men deltar derimot over nett. Tiltalte henvender seg til en vegg som er utenfor mitt synsfelt på skjermen, og jeg forstår det

slik at det er en storskjerm på denne veggen hvor politimannen vises. Jeg opplever beklagelsen hans som veldig oppriktig, og at han skammer seg over sin egen oppførsel. Det å se beklagelsen utspille seg «her og nå» foran meg på skjermen gjør at jeg kjenner jeg mykner veldig opp og at jeg synes synd på tiltalte. Også i saken hvor den unge mannen hadde slått ned en annen ung mann på byen, ble det lagt vekt på tiltaltes beklagelse. Tiltalte forklarer for retten at han hadde fått tak i telefonnummeret til fornærmede gjennom en felles bekjent, og hadde ringt og beklaget allerede dagen etter hendelsen.

Tiltalte fikk nummeret til fornærmede, og ringte og sa beklager. Tiltalte syntes det virket som en vanlig samtale. Tiltalte tilbød fornærmede hjelp om han trengte noe. Tiltalte ble senere overrasket da han ble innkalt til avhør, da han hadde fått inntrykk av at de hadde ordnet opp seg imellom i løpet av samtalen.

Når jeg leser utdraget i ren tekst i ettertid ser jeg at utdraget potensielt kan leses som at tiltalte var redd for at hendelsen skulle ende i en anmeldelse, og at han forsøkte å forhindre dette. Men da jeg satt i salen selv og hørte dette bli sagt i tiltales egen stemme tolket jeg det ikke slik i det hele tatt. Det fremsto på meg som at tiltalte genuint angret og ville beklage overfor fornærmede og høre om det gikk bra. Litt senere i rettssaken var fornærmede inne som vitne. Noe interessant her er at det eneste spørsmålet forsvareren stilte fornærmede var angående da tiltalte tok kontakt.

Forsvarer: «Ble du kontaktet av tiltalte?»

Fornærmede: «Ja, dagen etter». Han forteller at tiltalte beklagde.

Forsvarer sier det ikke er så mye annet å stille spørsmål om, siden fornærmede ikke husker særlig mye fra kvelden.

Jeg mener at det at forsvarer påpekte at denne samtalen med beklagelsen hadde funnet sted, viser at dette er viktig i fremstillingen av tiltalte. En normbryter som anerkjenner at de har gjort en negativ handling, kan samtidig kommunisere at hen støtter reglene i samfunnet (Goffman, 2010, s. 113). En beklagelse er en handling hvor vedkommende splitter seg selv i to; en del som er skyldig i en handling, og en som distanserer seg fra handlingen og bekrefter at hen tror på samfunnets regler (ibid.). Ved å kommunisere emosjonen anger, kan tiltalte kommunisere at den kriminelle handlingen ikke bør anses som en del av den stabile identiteten til vedkommende (Tsoudis &

Smith-Lovin, 1998, s. 697). Emosjonen indikerer også at utfallet av tiltaltes handling var opprørende eller overraskende på tiltalte, på samme måte som det kan være opprørende for lytteren, og slik etableres også en likhet mellom dem. Uttrykkelsen av anger viser også at den kriminelle handlingen ikke er forårsaket av den tiltaltes sentrale identitet, men at hens sentrale identitet derimot er en god og normoverholdende en (ibid.). I denne oppgaven opererer jeg ikke med begrepet «stabil» eller «sentral» identitet som i teorien jeg nevner over, og begrepet «institusjonell identitet» som jeg bruker er mer midlertidig og kontekstavhengig. Men jeg mener disse poengene angående hva en beklagelse kommuniserer absolutt er relevant også for denne oppgaven. Emosjoner kan brukes til å signalisere hvordan handlinger er konforme eller ikke til en aktørs nåværende definisjon av situasjonen (Tsoudis & Smith-Lovin, 1998, s. 700). Og som nevnt er en av rettens oppgaver å vurdere forholdet mellom tiltalte og den kriminelle handlingen (Foucault, 1999, s. 21). En beklagelse kan vise at handlingene vedkommende er tiltalt for ikke er typisk for personen, og at handlingene heller ikke reflekterer deres verdier.

Rettsaken som arena for konstruksjon

Forskjellige institusjoner har forskjellige strategier for å konstruere aktørens identitet (Loseke, 2001, s. 121), og i denne delen av oppgaven har jeg vist noen av strategiene advokatene bruker for å konstruere eller fremstille tiltalte på ulike måter. Jeg vil avslutte dette kapitlet med å diskutere hvordan advokatenes strategier er knyttet til rettssakenes struktur og rettssalenes emosjonelle regime. Når jeg har analysert og diskutert empirien min så langt i oppgaven, har empirien blitt presentert ut fra en rekkefølge som har vært hensiktsmessig i forhold til min analyse og diskusjon. Jeg har likevel forsøkt å forklare konteksten til hvert utdrag, og forklart hvilken del av sakene utdragene er hentet fra. I denne delen vil jeg tydeliggjøre temporaliteten i sakene, som handler om hvilke virkemidler det er som brukes til hvilken tid i rettsaken.

En sentral strategi advokatene bruker er å skape fortellinger. Advokatene begynner ofte med å presentere en juridisk makrofortelling i innledningsforedraget, noe som lar lytteren plassere senere informasjon innen en juridisk kontekst. Noen ganger fortelles den juridiske makrofortellingen også i sluttinnlegget, og i ett tilfelle kun i sluttinnlegget. Som jeg diskuterte i forrige delkapittel så konstrueres de institusjonelle identitetene i straffesaker ut fra de juridiske forholdene i saken. Konteksten påvirker hvilke historier det er som vil bli sett som troverdige og viktige, samt hvilke moralske evalueringer det er som vil kunne bli knyttet til dem (Loseke, 2007,

s. 663). Jeg mener disse juridiske makrofortellingene blir en måte å tydeliggjøre hva det er som blir sett på som viktig innen rettssystemet som kontekst, slik at fremstillingen av tiltalte kan knyttes opp til vurderingen av skyldkrav og straffeutmåling.

Tiltaltes re-fortelling av hendelsene vedkommende er tiltalt for er en viktig del av saken. Dette skjer gjennom at de ofte får forklare seg ganske fritt på starten av saken, og senere gjennom spørsmål-og-svar-interaksjoner mellom tiltalte og advokatene. Men jeg ser også at de tiltalte har en annen mulighet til å snakke under andre deler av sakene; fagdommeren forklarer i begynnelsen av hver sak at tiltalte har rett til å kommentere etter hver gang et vitne har vært inne og forklart seg, men i mine observasjoner er det ingen som har benyttet seg av denne muligheten. Jeg merker meg at selv om det er forklart at tiltalte kan gjøre dette, så ble det ikke på noe punkt satt av noe tydelig tid til dette etter hvert vitne, eller at tiltalte fikk noe spørsmål underveis av de andre aktørene i retten om hen vil kommentere noe. Og siden retten som sosial situasjon oppleves som streng og formell, kan det være vedkommende ikke tør å ta ordet selv. De har også mulighet til å si noe avslutningsvis i saken, noe fagdommerne alltid satte av tid til, men dette ble ikke mye benyttet av de tiltalte. Dermed forklarer de tiltalte seg i realiteten hovedsakelig bare på begynnelsen av saken når de avgir sin forklaring. Etter dette er det advokatene som fører fortellingene på egenhånd. Her kan de bygge videre på det den tiltalte har fortalt tidligere, og trekke frem det de synes var aller viktigst for saken. Det kan gjøres ved å stille spørsmål til vitner, som kan bekrefte eller avkrefte tiltaltes fortelling. Til sist oppsummeres de punktene som er mest relevante for den juridiske makrofortellingen, for å argumentere for frifinnelse eller ulik grad av subjektiv skyld, og for å argumentere om forskjellige typer straff.

Rettsaler har sitt eget emosjonelle regime, som definerer hvilke emosjoner det er man kan uttrykke, og hvordan dette kan gjøres. Rettsalens emosjonelle regime begrenser i stor grad hvordan emosjoner uttrykkes, så aktørene må justere sine egne emosjonelle uttrykk på en måte som er tillatt i retten (Flower, 2018, s. 236). Emosjoner har to viktige roller i straffesakene jeg har observert. Det ene er at det i noen av sakene har vært viktig for vurderingen av den tiltaltes subjektive skyld å avdekke hva vedkommende følte på gjerningsøyeblikket. På denne måten vurderer og diskuterer retten tiltaltes følelser, og advokatene kan stille spørsmål som får vedkommende til å re-fortelle følelsene. Men også tiltaltes emosjoner i retten har en viktig rolle. Forsvarsadvokatene kan legge til rette for at tiltalte viser emosjoner i rettsalen. Dette kan gjøres ved at forsvareren får tiltalte til å forholde seg til et scenario som er veldig emosjonelt for

vedkommende, som jeg ser i saken hvor det var fare for at tiltalte ikke fikk drømmejobben om han ble dømt. Dette skaper etter min mening sympati for tiltalte, og en dom blir da muligens fremstilt som noe urettferdig. Jeg ser også at forsvarer i en annen sak setter av tid i slutten av saken til at tiltalte får beklaget direkte til den fornærmede. Begge disse observasjonene er fra slutten av sakene, men rett før sluttinnleggene begynner. I sluttinnleggene er det akseptert å vise et bredere spekter av emosjoner (Flower, 2018, s. 236). I den tidligere forskningen jeg baserer meg på er dette eksemplifisert i at advokatene selv uttrykker emosjoner. Dette har funnene mine bekreftet, i at særlig forsvarsadvokatene i noen saker har blitt spesielt engasjerte på slutten av saken mens de argumenterer rundt tiltaltes subjektive skyld. Men gjennom mine egne observasjoner virker det som at også de tiltalte kan påvirkes til å uttrykke emosjoner i denne slutfasen av saken, særlig rett før sluttinnleggene begynner.

Advokatene må drive profesjonell emosjonsstyring, som betyr at de styrer emosjonene sine på en måte som stemmer overens med de underforståtte profesjonelle reglene angående hvilke emosjoner som er tillatt å vise i rettssalen, og hvordan det er tillatt å uttrykke dem (Wettergren & Bergman Blix, 2016, s. 22). Funn fra svenske rettssaker viser at disse er relativt lite teatraliske sammenlignet med anglosaksiske rettssaker (Flower, 2018, s. 227). Det samsvarer med de norske rettssakene jeg har observert. De emosjonene som uttrykkes har vært veldig subtile. Jeg ser at advokatene driver inntrykksstyring i form av små dramatiske reduksjoner eller produksjoner gjennom utspørringen av tiltalte, og mens den andre advokaten har sitt sluttinnlegg. Dramatiske reduksjoner og produksjoner brukes under utspørringen av den tiltalte for å dra oppmerksom til eller minimere det vedkommende sier eller gjør, og i sluttinnleggene brukes små dramatiske reduksjoner for å minimere inntrykket av hva den andre advokaten sier. Funnene mine bekrefter funnene fra den tidligere forskningen, om at forsvarere både reduserer og produserer, mens aktor produserer (Flower, 2018, s. 247).

I tabellen under viser jeg en oversikt over de institusjonelle strategiene jeg har sett at advokatene bruker for å konstruere og fremstille den tiltalte på ulike måter. Av analytiske hensyn deler jeg opp tabellen etter de mer fornuftsbaserte strategiene og de emosjonsbaserte strategiene, selv om jeg har vist at disse kan gå litt over i hverandre. Men tabellen er likevel delt opp for å gi en klarere oversikt. Det at noen av strategiene står kun innenfor aktors eller forsvarers ruter betyr ikke at det er helt utelukket at den andre typen advokat bruker disse strategiene, men at jeg ikke har sett det i empirien min. Samme advokat kan også bruke flere strategier i løpet av saken.

Tabell 2. Advokatenes strategier for konstruksjon av den tiltalte

Type advokat	Fornuftsbaserte teknikker	Emosjonsbaserte teknikker
Aktor	Fortelle om alternative utfall Få frem offerets perspektiv	Sympati for offeret
Forsvarer	Få frem tiltaltes perspektiv	Små dramatiske reduksjoner Sympati for tiltalte Beklagelse fra tiltalte Påpeker konsekvensene en straff kan gi
Begge	Ramme inn fortellingen med (juridisk) makrofortelling Stille spørsmål Ignorere tiltaltes fortelling Begynner historien lenge før den straffbare hendelsen	Små dramatiske produksjoner

De bidragene i tabellen som er mine egne i forhold til den tidligere forskningen er det å fortelle om alternative utfall og ofres perspektiv, å bruke juridiske makrofortellinger, å skape sympati for tiltalte, det å påpeke konsekvensene en straff kan gi for tiltalte, hvordan spørsmål er et verktøy for å konstruere tiltaltes identitet, og å ignorere tiltaltes fortelling.

Jeg vil ikke helt overse fagdommerens og meddommernes roller i sakene. Selv om fokuset i denne oppgaven ikke er på dem, så har jeg sett noe av deres arbeid i sakene også. Den strategien de har brukt er hovedsakelig å stille spørsmål til tiltalte og vitnene, og dette kan bidra til konstruksjonen og fremstillingen som advokatene legger frem.

Avslutning

Formålet med masteroppgaven har vært å besvare følgende problemstilling: *Hvordan blir den tiltalte fremstilt og vurdert av forsvar og aktor i straffesaker?* Her har jeg vært opptatt av hva den tiltalte er blitt fremstilt som, og hvordan dette er blitt gjort.

Ved å bruke begrepet «institusjonell identitet» (Gubrium & Holstein, 2001), har jeg undersøkt hvordan tiltalte fremstilles og vurderes på måter som er legitime innen institusjonen. I analysen har jeg presentert de institusjonelle identitetene som jeg fant i datamaterialet mitt. Dette er ikke nødvendigvis de eneste institusjonelle identitetene som finnes for tiltalte, men det er disse som for meg står tydeligst frem. Disse er *tiltalte som offer* med sine underkategorier *tiltalte som fornærmedes offer* og *tiltalte som offer for ytre omstendigheter*; *tiltalte som upålitelig*; *tiltalte som tidligere kriminell eller ikke*; *tiltalte som rusavhengig*; og *tiltalte som forelder og arbeider*. Dette er noen av malene som identiteten til tiltalte kan bli konstruert ut fra innenfor rettssystemet. Underveis har jeg også diskutert hva det er som gjør identitetene legitime, noe jeg mener er knyttet til at identitetene skal være juridisk relevante, særlig i form av at de enten gjøres relevante i forhold til skyldkrav eller straffutmåling. Dette henger sammen med retten som behandlingssystem som skal behandle problematiske identiteter; selv om jeg ikke har omtalt alle identitetene som slike typer identiteter, mener jeg likevel alle konstruksjonene av tiltalte er knyttet til behandlingssystemet til retten, slik som problematiske identiteter er. Når man vil forstå problematiske identiteter er det relevant å tenke på hvordan den gjeldende institusjonen utfører jobben sin og behandler slike identiteter (Gubrium & Holstein, 2000, s. 110). Strafferetten har dømmende makt, og har i oppgave å avgjøre om tiltalte er skyldig eller ikke, hvilken grad av skyld vedkommende har utvist, og hvis tiltalte erklæres skyldig skal strafferetten avgjøre hvilken straff vedkommende skal gis. De institusjonelle identitetene som jeg har sett i datamaterialet mitt, kan forstås ut fra disse oppgavene. Identitetene konstrueres på måter som argumenterer for hvilken behandling som er rett for vedkommende.

Jeg har også vist at advokatene har makt til å bestemme hva det er som er en legitim identitet for tiltalte og ikke. Advokatene bestemmer ikke dette helt ut av det det blå, men må bygge på lover og juridiske begrep. Advokatene skaper heller ikke en identitet helt uten videre, og den må konstrueres i interaksjon med tiltalte, og i noen saker også med støtte fra vitner. Jeg har også sett at det i noen saker oppstår en konflikt rundt tiltaltes identitet. Enten har det vært i form av at aktor og forsvarer er uenige i hvordan tiltaltes identitet bør defineres, eller ved at tiltalte selv er

uenige i advokatenes fremstilling. I andre saker har det vært mer konsensus angående den institusjonelle identiteten. Uansett tilfelle har advokatene likevel vært nødt til å drive identitetsarbeid for å konstruere identitetene. Advokatene kan gjøre dette på flere måter. Som jeg har vist i denne oppgaven så blir tiltalte blant annet konstruert ved at tiltalte og advokatene re- forteller hva som skjedde rundt hendelsen vedkommende er tiltalt for. Her er virkemidler som handler om å bygge en fortelling på ulike måter viktige, da dette forteller om årsak og virkning, og slik gjør det mulig å vurdere tiltaltes handlinger (Kjus, 2009). I tillegg blir tiltalte konstruert ut fra hva som utspiller seg i salen. Dette gjøres gjennom mer emosjonelle strategier, som strategisk emosjonsstyring og inntrykksstyring (Wettergren & Bergman Blix, 2016; Flower, 2018). Her kan advokatene selv uttrykke emosjoner for å fremstille tiltalte på forskjellige måter, eller påvirke vedkommende til å uttrykke seg emosjonelt. Men de mer fornuftsbaserte fortellingene og de emosjonelle strategiene går også over i hverandre, som ved at fortellinger om tiltaltes og ofrenes følelser rundt handlingsøyeblikket blir viktige elementer ved fortellingene, og at emosjoner som utspilles i rettssalen støtter fortellingene og poengene til advokatene.

Det å ha observert rettssaker med en etnografisk metode har vært en stor fordel i dette prosjektet. Jeg har kunnet fange opp samtaler og andre interaksjoner på en måte som ikke ville vært mulig gjennom å gjøre for eksempel intervjuer. Ved å også ha dratt på affektiv etnografi har jeg fanget opp elementer i sakene som ellers kunne blitt oversett, som emosjonelle virkemidler og emosjonelle skifter. Jeg har brukt meg selv aktivt som forskningsinstrument, og har latt leseren få innsikt i hva jeg selv følte og opplevde i saken.

Mine bidrag til forskningsfeltet

Jeg har benyttet teori og tidligere forskning for å analysere og diskutere funnene i empirien min, og har på denne måten bidratt til forskningsmiljøet ved å vise funn i empirien min som støtter disse, samt ved å vise at jeg har gjort noen andre funn enn tidligere forskning. I oppgaven har jeg videreutviklet noen teoretiske begreper, og på denne måten oppnådd en grad av konseptuell generalisering for dette forskningsprosjektet.

Mange institusjoner og deres arbeid er blitt studert ut fra teorien om institusjonelle identiteter (Gubrium & Holstein, 2001). Men jeg har ikke sett at teorien er blitt brukt for å studere identitetene til tiltalte i straffesaker. Dermed har jeg bidratt til å vise hvordan teorien kan brukes i en ny kontekst. I tillegg har jeg bygget videre på begrepsparet offer-som-tiltalt og tiltalt-som-offer

(Zipperstein, 1995). Jeg har vist hvordan begrepsparet kan sies å være institusjonelle identiteter, og har også sett at identiteten tiltalt-som-offer ikke kun bygger på at tiltalte er blitt utsatt for tvang, eller er påvirket av sin bakgrunn eller sosioøkonomiske faktorer. Derimot har jeg sett at identiteten blir konstruert ved å vise til konkrete vanskelige hendelser den tiltalte er blitt utsatt for i tiden før den kriminelle handlingen, som igjen fører til at tiltalte ikke oppførte seg som seg selv.

I tillegg har jeg laget et eget begrep. Dette er *juridisk makrofortelling*, som er inspirert av Kjus (2009) sitt begrep *makrofortellingsplan*. Jeg mener dette er et sentralt virkemiddel som kan brukes av aktor og forsvarer i saken for å plassere fortellingen og fremstillingen av tiltalte i en juridisk kontekst. Jeg har også vist hvordan fortellinger i retten endrer betydning på flere måter enn å fremstille rekkefølgen og kausaliteten i sakene på ulike måter, men ved å også legge til ofrenes synspunkt, samt de alternative utfallene tiltaltes handlinger kunne fått.

Mens Wettergren & Bergman Blix (2016) har forsket på aktorer, og Flower (2018) har forsket på forsvarere, har jeg brukt funnene deres på begge typer advokater. Wettergren og Bergman Blix har forsket på hvordan aktorene bruker *strategisk emosjonsstyring* og *profesjonell emosjonsstyring* for å oppnå bestemte mål i retten. Jeg har bidratt til forskningsmiljøet ved å studere hvordan både aktorer og forsvarere bruker disse strategiene, og sett hvordan dette er redskap som kan brukes for å konstruere tiltaltes identitet. Jeg har også vist hvordan en forsvarsadvokat drev strategisk emosjonsstyring på en ny måte, ved å gi en verbal referanse til en emosjon på en måte som virket å ha som formål å påvirke tiltalte til å gråte i retten. I tillegg viser jeg at emosjoner og fornuft ikke bare henger sammen i måten advokatene uttrykker seg på for å påvirke aktørene i retten, men at det også henger sammen i argumentene som legges frem for retten.

På den annen side har Flower (2018) forsket på forsvarernes bruk av inntrykksstyring i form av dramatiske reduksjoner og produksjoner, og også her har jeg sett hvordan både aktorer og forsvarere bruker inntrykksstyring. Her har jeg blant annet sett en aktor bruke dramatiske produksjoner for å fremheve at tiltalte ga unnvikende og utydelige svar på spørsmålene hans. Jeg har også vist at forsvarere ikke bare distanserer seg fra klientens usannsynlige fremstilling av hendelsene gjennom å påpeke at dette er tiltaltes versjon av hendelsene, slik som vises i tidligere forskning, men at de også kan distansere seg fra hele tiltaltes selvkonstruksjon ved å ikke anerkjenne denne i det hele tatt. Og mens Flower har vist at det er akseptert at advokatene viser et

bredere spekter av emosjoner i sluttinnleggene, så ser jeg at også den tiltalte har mulighet til – eller påvirkes til – å uttrykke emosjoner rett før sluttinnleggene begynner.

Videre forskning

I denne oppgaven har jeg besvart problemstillingen og forskningsspørsmålene mine, men funnene mine har også gjort meg nysgjerrig på mye annet knyttet til temaet. I oppgaven har jeg blant annet tatt for meg hvilke strategier det er som brukes av forsvarerne, og hvordan de legger frem juridiske makrofortellinger i retten som tiltalte bør bevege seg innenfor. Men det vil også være interessant å observere forsvarers samtaler og forberedelser med tiltalte i tiden før rettssaken, for å se hvor mye som er planlagt fra før. Det ville også vært spennende å intervju den tiltalte angående hvordan vedkommende opplevde rettssakene, og hvordan tiltalte forholder seg til hvordan de blir fremstilt i sakene. Kjenner de tiltalte igjen seg selv i fremstillingene? Noe annet jeg er nysgjerrig på er maktforholdet mellom tiltalte og forsvareren. I selve rettssaken virker maktforholdet veldig skjevt, men kanskje er det mindre skjevt i forberedelsene til saken. Dette kan også ses i sammenheng med de tiltaltes sosioøkonomiske status. Jeg har også vist hvordan den fornærmede i den ene saken ble fremstilt som den kriminelle. Dette gjør meg nysgjerrig på hvilke andre identiteter det er som er legitime ved fremstillingen av den fornærmede i ulike saker. Utover dette kunne man sett på hvordan tiltalte og fornærmedes identiteter konstrueres innen andre institusjoner, slik som media, da media ofte dekker kriminalsaker. Det ville også vært relevant å studere institusjonelle identiteter i saker som tar for seg objektiv skyld, da noe gjennomgående i sakene som jeg studerte, var at det ikke var diskusjon rundt det om tiltalte hadde utvist denne type skyld. Dermed ville det vært interessant å se hvordan funnene mine kan overføres til saker som også tar for seg tiltaltes objektive skyld, i tillegg til den subjektive. Jeg har også forholdt meg til straffesaker i tingretten som kontekst, men det kunne være relevant å se hvilken sammenheng det er mellom de institusjonelle identitetene i retten og samfunnet forøvrig. Hvordan reflekterer identitetene i retten verdier og forestillinger i samfunnet, og hvordan endres de i takt med endringer i samfunnet eller kulturen vår?

Litteraturliste

- Anleu, S. R., Bergman Blix, S. B., Mack, K. & Wettergren, Å. (2016). Observing judicial work and emotions: using two researchers. *Qualitative Research*, 16(4), 375-391.
<https://doi.org/10.1177/1468794115579475>
- Atkinson, P. (2015). *For Ethnography*. London: Sage Publications Ltd.
- Bergman Blix, S. & Wettergren, Å. (2016). A Sociological Perspective on Emotions in the Judiciary. *Emotion Review*, 8(1), 32-37.
- Creswell, J. W. & Creswell, J. D. (2018). *Research Design. Qualitative, Quantitative & Mixed Methods Approaches* (5. utg.). Los Angeles: SAGE Publications Inc.
- Flower, L. (2018). Doing Loyalty: Defense Lawyers' Subtle Dramas in the Courtroom. *Journal of Contemporary Ethnography*, 47(2), 226-254. <https://doi.org/10.1177/0891241616646826>
- Foucault, M. (1999). *Overvåkning og straff. Det moderne fengsels historie* (3. utg.). Trondheim: Gyldendal.
- Gathings, M. J. & Parrotta, K. (2013). The Use of Gendered Narratives in the Courtroom: Constructing an Identity Worthy of Leniency. *Journal of Contemporary Ethnography*, 42(6), 668-689. <https://doi.org/10.1177/0891241613497748>
- Goffman, E. (2010). *Relations in Public. Microstudies of the Public Order*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Gubrium, J. F. & Holstein J. A. (2000). The Self in a World of Going Concerns. *Symbolic Interaction*, 23(2), 95-115. <https://doi.org/10.1525/si.2000.23.2.95>
- Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. (Red). (2001). *Institutional Selves. Troubled Identities in a Postmodern World*. New York: Oxford University Press.
- Kjus, A. (2009). Ordet og livet i straffeprosessen. *Retfærd*, 32(2), 46-54.
- Kvam, B. (2014). *ABC i alminnelig strafferett. Skal gjerningspersonen straffes?* Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Loseke, D. R. (2001). Lived Realities and Formula Stories of "Battered Women". I J. F. Gubrium & J. A. Holstein (Red.), *Institutional Selves. Troubled Identities in a Postmodern World* (s. 107-126). New York: Oxford University Press.
- Loseke, D. R. (2007). The Study of Identity as Cultural, Institutional, Organizational, and Personal Narratives: Theoretical and Empirical Integrations. *The Sociological Quarterly*, 48(4), 661-688.

- Lovdata. (2015). Ny straffelov – reglene om nødverge og selvtekt. Hentet fra https://lovdata.no/artikkel/ny_straffelov__reglene_om_nodverge_og_selvtekt/1562
- MacPhail, A. (2004). Athlete and researcher: undertaking and pursuing an ethnographic study in a sports club. *Qualitative Research*, 4(2), 227-245.
- Nielsen, B. & Kolind, T. (2016). Offender and/or client? Fuzzy institutional identities in prison-based drug treatment in Denmark. *Punishment & Society*, 18(2), 131-150.
- Saunders, B., Kitzinger, J. & Kitzinger, C. (2015). Anonymising interview data: challenges and compromise in practice. *Qualitative Research*, 15(5), 616–632. <https://doi.org/10.1177/1468794114550439>
- Smith, P. D. & Natalier, K. (2005). *Understanding Criminal Justice: Sociological Perspectives*. SAGE Publications Ltd.
- Sohlberg, P. & Sohlberg, B.-M. (2019). *Kunskapens former. Vetenskapsteori, forskningsmetod och forskningsetik*. Stockholm: Liber.
- Straffeloven. (2005). Lov om straff (LOV-2005-05-20-28). Hentet fra https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28/KAPITTEL_1-15#%C2%A778
- Tavory, I. & Timmermans, S. (2014). *Abductive Analysis: Theorizing Qualitative Research*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Timmermans, S. & Tavory, I. (2012). Theory Construction in Qualitative Research: From Grounded Theory to Abductive Analysis. *American Sociological Association*, 30(3), 167–186. DOI: 10.1177/0735275112457914
- Tjora, A. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (3. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Tjora, A. (2018). *Viten skapt. Kvalitativ analyse og teoriutvikling*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Tsoudis, O. & Smith-Lovin, L. (1998). How Bad Was It? The Effects of Victim and Perpetrator Emotion on Responses to Criminal Court Vignettes. *Social Forces*, 77(2), 695-722.
- Wettergren, Å & Bergman Blix, S. (2016). Empathy and objectivity in the legal procedure: the case of Swedish prosecutors. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 17(1), 19-35. <https://doi.org/10.1080/14043858.2015.1136501>
- Zipperstein, S. E. (1995). Victim-as-Defendant, Defendant-as-Victim: Role Reversal Defenses and Departures at Sentencing. *Federal Sentencing Reporter*, 7(4), 190-192.

